

હોમલો હાઉ

અથવા

અંતે ધર્મે જય.

૩૨૬૦

નાટક ૩ અંકી.

આલકરેડ નાટક મંળીતે માટે

રચનાર

નહાનાભાઈ રસ્તમજી રાણીના.

૩૨૬૦

HOMLO HAU

OR

CHEATING PLAY NEVER THRIVES.

A COMEDY, IN THREE ACTS

BY

NÁNÁBHÁI RASTAMJI RÁNINÁ.

ચુંબઈ:

“હા. ર. રાણીનાના યુનિયન પ્રેમમાં છાપ્યોછે.

કિંમત રૂ. ૦૧.

“જાણુવા જોગ છુપી વાતો” એવે નામના એક ઈંગ્રેજી લખાણનો આધાર પકડી, પારસી સંસારને લાયકનો ધણોક ફેરફાર ને વધારો ઘટાડો કરી, આ નાટક ઉભો કર્યો છે. આ નાટકના લખાણમાં જે ભાષા વાપરી છે તે પારસી કુટુંબોમાં વપરાતી સાધારણ ભાષા છે. આ એલ જોકે પારસીઓને લાગુ પાડીને રચ્યો છે, તોપણ તેની રચના કે બાબદમાં એવું કશું આસપાસું નથી કે જે ફક્ત પારસીઓને જ લાગુ પડે: એ એલની રચના, તેની તોડ જોડ અને તેમાં સમાવેલી બાબદ, દરેક ને સઘળી કોમનાં લોકોને એકસરખી રીતે લાગુ પડે એવી છે. ઘટતી રીતે ભ્યાં લાગુ પડે ત્યાં ગાયનો દાખલ કરવાથી નાટકમાં વધારે રસ આવે છે, પણ ભ્યાં લાગુ ન પડે ત્યાં પણ તાણી તોડીને ગાયનો દાખલ કરવાની વાત મને ચોતાને પસંદ પડતી નથી, તેટલું છતાં, ફક્ત ગાયનના શોકો-નોનો ગાયન સંબંધી શોખ કેટલોક દરજે પૂરો પાડવાની મક્કસદથી, આ એલમાં કેટલાંક ગાયનોની જગા કરવાની ફરજ પડી છે, ને બનતાં સુધી બંદ બેસતી જગ્યા પરજ ગાયનો ગોઠવવાની મેં ધણી કાળજી રાખી છે તે છતાં હું તેમાં પૂરેપૂરો ફાવ્યો હોઉં એમ મને લાગતું નથી. આ એલ લખાઈ રહેવા પછી, આલફ્રેડ મંડળીના મલિકોએ, તેમાં સુખ્ય કરી તેના એક મલિક મારા મિત્ર બાઈ ધનજીબાઈ નસરવાનજી માસ્તરે, તેમાં કેટલોક પસંદ પડતો ફેરફાર કર્યો છે, તેમજ એક ગાયનકાર તરીકે આપણી વસ્તીમાં પ્રખ્યાત થયેલા મારા મિત્ર ફીરોઝ, તે બાઈ ફીરોઝશાહ ફસ્ત-મજી બાટલીવાલાએ, મારી અરજ ઉપરથી, આ એલને માટે ખાસ નવાં ગીતો જોડી આપ્યાં છે—તે બંને મિત્રોનો હું આ ઠોકાણે ઉપકાર માનવાની મારી ફરજ સમજું છું.

નાટક જેવાં લખાણની તોડ જોડ ને તેનો આગળ પાછલનો સંબંધ જાળવી રાખી તેને સીલસીલાબંધ ઉતારતાં, આ નાટકના કેટલાક પ્રવેશો ધણા લાંબા થઈ ગયા છે, ને જોકે સાધારણ વાંચન તરીકે તે ઠીક રીતે પસાર થાય તેવા છે, તોપણ નાટક તરીકે બજવતાં ધણો વખત નીકળી જાય, એમ હોવાથી તેવા લાંબા પ્રવેશો વગેરેને, ચોક્કસ વખતની હદપર લાવી મુકવા માટે, નાટક તરફા ઉપર બજવી દેખાડતી વખતે તેમાં કેટલીક જગાપર કાપકુપ કરીને જ બજવવાની ફરજ પડશે, એટલો ખુલાસો આ ઠોકાણે કરવાને વાજખી ધારું છું.

નહા ૨૦ રાણીના.

હોમલો હાઉ.

નાટક પાત્ર.

- હોમલો હાઉ .. એક સુફેદ ડગ.
 સોરાખ ..... બેહેસ્તી નવલશા નવલખીનો એક પુરો, દીકરો.
 કાઉખાં ..... દલેહર જંગના ખાનદાનનો એક નખીરો.
 રસ્તમ ..... હોમલા હાઉનો ભત્રીજો—એક લીલાંઉંવાળો.
 શાપુર ..... નવલશા નવલખીનો માણ કારખારી.
 દોલી ..... શાપુરનો ભત્રીજો—એક ડાકટર.
 એદલ હરીમ .. હોમલા હાઉનો માનીતો કરતોકારવતો.
 મેહેરાં. .... સોરાખની ધણિયાણી.
 ગુલાં ..... બેહેસ્તી મેહેરવાન મરયાંની દીકરી.
 સુના ..... મેહેરાંની દાસી.

નોકર નફરો, રામશગરો વગેરે.

હોમસો હાઉ ૩૨૬૦

અથવા

અંતે ધર્મે જય.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

મુંબઈ—નવલખીના ધરમાંના એક ઓરડા. સોરાબ
કંઈ ઉંડા વીચારમાં ખેડેલા દેખાય છે.

(રાહ-હે જગદીશા દીનદયાળા નમિતો તવ ચરણાલા.)

સોરાબ—દુરામનના કાવાદાવાએ પડયો વિખૂટો યાર,
મુખ પિતાતણું જોવાનો તો રહ્યો ઓરડો મારો;
કિસમતનો ફૂટો—શેજદાથી પણ હું ટૂટો. ૧.

મ્હા જંજલી આય જગતની તજી ગયારે ચાલી,
નેક મુકામ તેમના અશો રહને બક્ષો વાલી;
રાખો આરામે—જિજ્ઞાસનાં રૂડાં કામે. ૨.

[મેહેરાં ધીમે પગલે દાખલ થઈ તેની ખોરડુમાં
તે ન જાણે તેમ ઉભી થઈ રહે છે.

સોરાબ—(મેહેરાં પર નજર પડતાં) મેહેર, આજે શો રોજ થયો?

મેહેર—આજે તો (આંગળી પર ગણીને) જમીઆદ રોજ.

સોરાબ—બરાબર એક મહીનાની વાત પર મારા ખેડેસ્તનશીન બાપ
આજે આજે ઓરડામાં, કદાચ આજેજ તેવણની માનીતી ખુરસી પર
ખેડેલા હોશે.

મેહેર—જીગર, કાલે આપરે જંગબારની સ્ટીમર પરથી ઉતરી
અંહી પગ મેલ્યોજ ત્યારના તમારા બાપનું નામ તમે હરદમ યાદ
કર્યા કરોજ. બનવાનું હું તે બંધું, હવે તેને વાસતે ગમગીન થયા
કરવાથી શું વળવાનું?

સોરાબ—શું કરું મેહેર, મારા તે જીનતગુજીન મુરખ.

જાણે મારી આંખોની સામેની સામેજ આપ્યા કરેછ. અરે! તેપણુ છેલ્લી ધડીએ હું તેવણનું મોઢુંખી જોવા નહી પામ્યો!

મેહેર—બ્યારે તમારા બાપ ઉપર તમને એટલું બધું હેત હું ત્યારે તો તમારે હુલડાઈ કરી જંગબાર તરફ નીકળી આવવુંજ નહી હું.

સોરાબ—ડીઅર, તુને કહી ચુકોછ અને ફરીને કહું કે મેં ખીલ-કુલ હુલડાઈ કીધી નથી. મારા બાપનું મારી પર હેત હું ને હું મારા બાપને આહતોતો. એમ અમે ઘણાં વરસ સુખમાં ગુજસ્થાંતાં, પણ ત્યાર બાદ મારા બાપના કોઈ મુજી દોસ્તે, ખુદા માલમ શાને સાર, મારે થકી મારા બાપને ઉલટું સુલટું સમજાવી મારા પરથી તેવણનો એટલો બધો તો મનઉતારે કરાવી નાખ્યો કે મારાથી આ બાપીકાં છાપરાં તજે વધુવાર રહેવાઈ શકાયું નહી અને તેથીજ લાચારીએ હું દેશદેશ રખડતો સેવટે જંગબાર આવી તારા બેહેસ્તી બાપની પહેડી પર નોકરી રહ્યો ને કીસમતે જોર કીધાથી તું સરખી મન-મોહન મોહરદાર પામી ડર પડી ગીઆ. બોલ એમાં મારો વાંક શું થયો?

મેહેર—અરેઅર કેવું દુખ બરીઉં સાંટક! મારા એકપુરા બાઈ ઉપરખી તમારાજ જોવી મુસીબત ગુજરીછ! તમારેજ મીને મારો વહાલો બાઈ કાઉખાંખી કેડે ડર પડી ગીઆ હાય તો કેવું સારું!

સોરાબ—મેહેર, તારા બાઈ કાઉખાંખી થકી તુને અવાર નવાર બળાપો કરતી જોઈ મેં જો વળુ વખત તુને તેને વાસ્તે પુછ્યુંતું, પણ તે વાતના તો તેં અખાડાજ કસ્યા કીધાછ, તેથી મને ઘણું અજબ લાગેછ. તે ખીચારાને મેં નજરે જોયો તો નથી, પણ તેના હેવાલથી તો મને જરા વાકેફ કર.

મેહેર—શું કેહું, સોલ. તું જરા ઉછાંછલો છે તેથી મને ખીલીક લાગેછ કે રખે તું કોઈ સાથ વીઝોઈ લઈ ઉડે. પણ જો જીગર, તું જાણવાજ માગેછ તો હું તુને હુંક કેફીએત જણાઉંછ. મારો બેહેસ્તી બાપની પહેડીમાં આંહી મુંબઈમાં વસનારા એક પારસીનો બાગ હતો; તે બાગ્યાઉપર મારા બાપનો એટલો બધો તો બરસો હતો કે બ્યારે જંગ-બારની પહેડી પર ગીઆ ત્યારે કંઈ કેટલું બધું નાણું ને શેર ને સરકારી નોટો સૌ મારા બાપે તે મુવા મુજી બાગ્યાને રાખવા આપ્યુંતું. જંગબાર ગીઆ પછી હૈડાંના મરજથી બાપા એકાએક ને અણ-

મુજરી ગીઆ કે તે મુવા બાગ્યાએ બધી વાતના કાન પર હાથ મુક્યા કે મને કોઈ કાંઈ આપી ગીઈ નથી. તેથી મારા કાઉઆં તેની સાથે ખુબ લડ્યો—કોરઠ ચહડ્યો, પણ કંઈ વાળું નહીં ને તે મુવા ઉલટો મારા બાઈ પર કંઈ ઓઠી શક્તી પુરવાનો અપરાધ મુકી તેની પર ફેજદારી ચલાવવા નીકળ્યો. અમારી પાસે પૈસાનું કંઈ જોર નહીં ને અમારે માથે વાંસેખી કોઈ નહીં તેથી ખીઆરા કાઉઆંને અંતે હારીને હાલ હાલ નાસી જવું પડ્યું.

સોરાખ—અરે ઓદા! તોઆહ! તે કરપીણ માણસ કોણ હતો વાંઈ?

મેહેર—પુરો મુકો તે મુવાના નામપર! મુવાં મુરદાં કંઈ જીવતાં થવાનાં હતાં? હૈશે, જે મુવો કરશે તે જરશે—અમે તો હારી છુટયાં પણ ખુદા તેને પુછશે.

સોરાખ—પણ તેનું નામ કહેવામાં તુને શું અડચણ છે?

મેહેર—કેહેવરા, મારા ધણી, કેહેવરા. હમણા અધીરા પડવાનું કંઈ કારણ નથી. વખતવારે સહ થઈ રહેશે.

સોરાખ—ત્યારે તો એમ કે મારી ઉપર તુને વીરાવાસ નથી.

મેહેર—(વાત ઉડાવી નાખવાની મતલબે) વાંઈ ખોલોની જોઈ, તમુને મારાપર વીરાવાસ છે કે?

સોરાખ—અજબત, પુરેપુરો.

મેહેર—ઠીક છે ત્યારે, હું તમુને તે બધી વાત પછી માંડીને કેહેવસ, તેટલાં મને આટલું કેહેવાની કે હું ત્યારે આએ આરડામાં આવી ત્યારે તમે કંઈ ધણાજ જાડા અંદેશમાં ગરક થઈ ગીઆ હોવા તેવું લાગતું તે અંદેશો શાનો હતો વાંઈ?

સોરાખ—(નીશાસો નાખી) કોઈ નાપેકારોના કાવાદાવાથી પોતાની જીંદગીમાં તો મારા બાપે મને આવારનીવાર કરી દેશવટો આપ્યોતો, પણ જો તેજ કેહેરને વશ રહીને મરતી વખતેખી મને પોતાના ફરજંદ દાખલ નાકબુલ કરી વારસા હીસ્સામાંથી રદ ખાતલ કીધો હૈશે તો તારા જેવી એક ફરેસ્તાઈ ખસલત નારને ઠાઠમાઠ ને મોજમઝામાં રાખી મુખી મુખ્યારી કરી અરસપરસના હેત પ્રીતનો વધારો કેમ કરી શકરા તેનો અંદેશો કરતોતો.

મેહેર—ત્યારે શું તમે એમ સમજોછ કે ઠાઠમાઠ ને મોજમઝા હૈશે તોજ આપણે મુખી મુખીઆરાં ને હેત પરીતથી રહીશું ને નહીં તો નહીં?

સોરાબ—નહી, નહી, તેમ તો નહીજ પણ જોની—

મેહેર—જેહું તે શું? ત્યારે તમારા વીચાર પ્રમાણે તો ધણી ધણીઆણીનું તમામ સુખ પૈસાટકા ને મોજમઝામાંજ સમાઈ રહેલું લાગેછ. નહી, નહી, મારા વહાલા આવીંદ, એમ સમજવામાં તમારી ભુલ છે. વર જૈયર વચ્ચે એકદીલી બર્ચો એખલાસ હોય તો તેના જેવું સુખ ને મોજ ખીજી કંઈ નથી.

સોરાબ—તું કેહેછ તે બધું ખરું છે, મારા જનન, પણ—

મેહેર—પણ બહુ કંઈ નહી. હું જે તમારી સાથે પરણીછ તે તમારે ખાતર, ને નહી કે તમારા પૈસાને ખાતર. ગરીબ સંસારે તમારી તરફથી મળતાં નીમક રાંધીનાં ભોજન તથા સાદા પેહેરવાસમાં, મારે મહીર ઘેરનાં ગોરા મરઘીનાં ખાનાં તથા બબકાદાર પોશાગ ને ધરેણાં ગાંઠાં કરતાં હું વધારે સુખ માનુંછ. મારું મોટાંમાં મોટું સુખ તમારી તરફની મોહખતના મીઠા સખુનોમાં સમાયલું સમજુંછ, ખીજાં કરામાં નહીં. [સુના આવીને કંઈકામે વળગેછ.

સોરાબ—ખારી, તું મારા બોલવાની મકસદ બરાબર સમજી નથી. મને જે અંદેશો થાયછ તે એ કે આપણી હાલત ધણીજ ખતંગ છે. જંગબારમાં આપણે માથાં ઉપર વાંકું કરજ સુકી આયાંછ.

ઈંગ્રેજી રાહ—“ My Grandfather's Clock.”

સોરાબ—પૈસા વિન તો સખડી જ્યાંનમાં—કરજે નિબજે ક્યમ લાજ

મેહેર—અયકીન ધરે નિત યજ્ઞાંનમાં—બસ તુર્ત સુધરશે કાજ

સોરાબ—જિવતે જો અરે—મુજ પિદર ખરે;

ધનની રહેતે કંઈ આસ.

મેહેર—બસ એક નેક દ્યાનતે ખરે;

નહિ રહેશે નિરાસ.

સોરાબ—શુભ વાત કહિછ તો—સાચી આસ

પણ મોજ ઈજત જો—પૈસો પાસ

મેહેર—બસ એક નેક દ્યાનતે ખરે;

નહિ રહેશે નિરાસ.

[ઈરાની આકર આવેછ.

ધરિની—એઈ શેઠ, કોઈ બધા સુજી ગીચ્છલા પારસી છે તે તુને મળવા આવીછ.

મેહેર—સુજેલો પારસી?

ધરિની—હા, હા. સુજેલા ને નકરા જાણે બાફેલા મોટા પપેટા જેવા છે!

સોરાખ—બાફેલા પપેટા જેવા છે! બોલાવ, બોલાવ તેને અંહી. (ધરિની જાણે) એ સુજેલો પારસી કોણ હોશે? [એદલ હરીમ આવેછ.

એદલ—સોરાખરા! નવલરા નવલખી તમે કે? લગ્નો, મારા શેઠ હેરમજીએ ચીઠી આપીછ. (ચીઠી ઉખેડી સોરાખ વાંચેછ તેટલાં) એ આએ માખણના ઘાંધા જેવી ભૈરી કોણ હોશે? જરા જોઉં તો ખરે. (સુના આગળ જઈ) આએ તમેખી શેઠની સાથે જંગખારથી આએવાં કે?

સુના—હોઉવે. તમારી ભાલી પરથી બરમા લાગોછ.

એદલ—હોઉવે. તમેખી તાંનાંજ કે?

સુના—હોઉવે. તમે કોણના ખાનદાનના?

એદલ—અમે પાજનીગરા કેવાઈએ. ધાધાભાઈ મોગરીખાઉને આરએખો? તેનો—

સુના—ધાધાભાઈ મોગરીખાઉ તો સેતાનના પેસીના બંદવી.

એદલ—હા, તેજ. ને હું તેનોખી બંદવી યાઉ. માઈ નામ એદલ હરીમ. હવે તમે કોણ?

સુના—હું ભિરામ સાંવડાની ધીકરી તે—

એદલ—ભિરામ સાંવડા! હં, આરએખો, આરએખો. દોલા દઉવાનો વેવાઈ. તેની તમે ધીકરી? વાંં ને તમારા રંડોઆનું નામ શું?

સુના—કાવસ ચલો.

એદલ—ધનજી ગેડાનો મામો? તે તો ભચારો ભિરામો ગીચ્છો.

સુના—હા, તણ આર વરસ યયાં.

એદલ—તે હજી તમે નાતરે બાતરે કરતાં નહ કે?

સુના—(ફફડીને) આએ મરમર અભાગીઆના બપાવા.

[ત્યાંથી ચાલી જાયછ.

સોરાખ—(વાંચતાં વાંચતાં અટકી) શુગર દાદગર તારી મહેર-ખાનીના!

[મનમાંજ વાંચેછ.

એદલ—(એક તરફ) અંહ ! આખે તો ગળે તોક ચારવતો આખેવાછ. ચાલ મારા શેઠનો ભેરા પાર ને સાથે લાગો મારાભી ભેરા પાર. માંદાને જોધતું તેવું વૈદે કરમાએવું. શું એના ડોરે ને શું મરોડ ! ગામમાં કંઈ ઢગલે ઢગલા એસકી ને ફાંકડી ભૈરીઆ પડલી છે તો મારે ફાલે તેમાંની એકભી નહી આવી ! મારાભી ભાપે ભૈરી અપાવીછતી ! નરી જાને કારી કારી ભેંસ ! એની આંખ કેવી મજાની છે. નકરાં જાણે તાજાં ચલકતાં જંજી ! કાન તો જાણે કોઈ હુશીયાર ગોરાણીએ વણેલાં કુમરાં કુમરાં ચીટીઆં ! એના ગાલ જોઉંછ કે મને તાડીનાં ખીલવેલાં સાંધરાં યાદ આવેછ. આ મારા ખુદાયજી ભાપ, એવી એક ભૈરી મને આપ. પણ રાંડ મારી પેલી ભેંસ તાકો ધડી કરે તવારે કની ? બાકી આજે તો મારા જવાની સાથેભી કોઈ આવશે તો ભિ પાંચ હજાર લેતીજ આવશે. પણ આખે ભૈરી કંઈ આજખાણમાં આવેછ ખરી. (ચરામો લટકાવી) કોણરે ! કોણરે ! અરે હા-હા-હા એ જો પેલા કાઉખાંની ભિહેન. શાભારા ! શાભારા !

સોરાખ—(ખુરા ચહેરે) બાધ, તારા શેઠને મારી સલામ સાથે કેહે કે સેવક અરધા કલાકમાં તમારી ખીદમતમાં હાજર થશે. (એદલ સલામ કરીને જાએછ.) (મેહેરને) મેહરાં, એક ખુરા ખપ્પર કેહું ? સાંભળ. (ચીટી વાંચેછ) “બાઈજી સાહેબ સોરાખજી, જત શ્રી જંગ-ખારથી સહી સલામત આવી પુગાછ તે માટે બાઈજીને સુખારકબાદી આપી જણાવવાની રજા લેઉંછ કે તમારા સુરખ્ખી ને મારા મરહુમ દોસ્ત શેઠ નવલરાહ નવલખીએ મરતી વખત એક વસીઆત કરી હોમને તેના “એકબીડુટર” ડેરાખ્યા છે અને તે આપ્ધાની રહે હું તમોને જણાવવાની રજા લેઉંછ કે એક ચોકસ સરતે તે મરહુમ દોસ્ત પોતાની તમામ જંગમ તથા સ્થાવર અસહ્યામતના તમુને એકલાને વારસે ઠરાવી ગયા છે ; વાસ્તે હમારા ધર તરફ એક ફેરા મારી જવાની તસદી લેશો તો તે વસીઆતને લગતી સઘળી હકીકતનો તમુને ખુલાસો મળશે.”

સુના—આ મરસરે મારા બાદાએજી પરથી. (હસેછ.)

સોરાખ—સુના, સુના, એ શું બીગાણું ? (તે હસેછ.) છટ નાન-સેનસ ! એ તો વળી છેક પેહકી ગેઈ ! ચુપ, મુગી રહે.

સુના—(ટણકામાં) એહે એનાવો જો, વળી બાડ કરેછ તે. શું છે ? મારાં અસરાફ બાઈજીના ધણીનો નશીબો. બાદાએજીએ ઉધાએજો

તો તે સાંભળીને હસુંભી નહી કે? ચાલો ચાલો તમેભી અમથા સેખી કરતા!

સોરાબ—મોહોડું બંધ કરેછ કે નહી?

સુના—લગ્યોજી. (મોહોડ હાથ દેધને) આખે બંધ કીદું! મારા કાંઠિયાન પરથી ૭૧૭ વખત આવરઈ જાઉંરે! તેણે મને એક દહાડે એક વુકારેભી નથી કહ્યો.

મેહેર—સુના, વારે નકામી કાંચે હારમાર થાયછ? જા, તું હમણા તો ખીજ આવડામાં જા.

સુના—નથી જવાની.

સોરાબ—શું આહે પીએછ! નીકળ અંહીથી.

સુના—(આરડાધને) હુંભી તો ખરી કે તાં જધને ખુબ્બ હસું.
[જાએછ.

મેહેર—વહાલા, મારી ગરીબરી સુના પર ગુસ્સે ના થાયો. જીવવાની એ જરા બડબડ પોલી છે ને બરમાએ જરા ઓટાલ તો હોયજ. પણ બચપણથી મારી ઉપર એને એવી તો પ્રીત ખાત્રી ગેઈછ કે મારા વગર એને જરા ચાલે નહી. મારે કુખે એ દાઝેછ અને માઈં સુખ જોધને ખુશી થાયછ. મારી ઉપર પોતાનો જીવ પ્રાણ પાંધરી આપેછ અને તેથી તો મારા ઘેરમાં એ સૌની માંનીતી હતી.

સોરાબ—પણ શું કરે, કોઈ કોઈ વખત એ છેક પવારે જાએછ તે મને ખીજકુલ ગમતું નથી. પણ ખેર હવેથી હું એને નહી ધમકાઉં. ચાલ હવે હું મારા બાપના આખે એકઠીકુટર હોરમજી હાઉને મળતો આઉં, જોધએ તો ખરા. [સુના આવીને ગુપચુપ એક ખુણામાં ઉભી રહેછ.

મેહેર—કોણ? હોરમજી હાઉ? તે એકઠીકુટર! ખુદા ખેર કરે!

સોરાબ—કાંય? તું શું એ ધણીને આજખેછ કે?

મેહેર—હા, આજખુંછ, આજખુંછ. સારી થોડે આજખુંછ.

સુના—(નીકળી આવી) એ સુવા ભુઠા વરને નહી કોણ આજખતું? પાંચ વરસનું બચ્ચુંભી સુવાની નેકનાભીના મરસીયા ગાયછ. એજ સુવા કાળા કરવુકના કરનાર લેઆનતી બરેલા કુતરાએ મારી બાઈનાહીરા જવા બાઈકાઠિયાને, તેનું ને કંઈ હતું તે બહું ગડારીને, દરાવટો ધીદા તો! મરસરે મારા બાઈ! તું જાં હોય તાં સુખી સુખી-આરે રહેજે!

મેહેર—અરેરે ! અફસોસ ! ધરડાજીનેખી ગામમાં કોઇજ માણુ નહી કે આવા અધમ પાપીને વકીલ કરાવી ગયા ! કમબખ્તે સેંકડાનાં ધેરપાર છુટયાંજ ને હજારે બાઈ બાવરીને હાથ ધસતી કરી મુકીજ ! એવા મુજીના હાથમાં તમારી મુડી ગેઢજ તે મને તો ધણાં ધસકાં છુટેજ !

સોરાબ—નસીબની વાત, એમાં મારે શું અપત્તાર ! ખેર, જે ખુદ કરશે તે ખરું. હું જરા જઘને જોઉં તો ખરે કે શું સમાચાર છે. સુના, તું મેહેર આગળજ રહેજે, હું આંખે પાછો આવરા.

સુના—અરે જીઓ, મારું માનો જરા. તે બસ્તે ગીઆ હારેમ-નની સામખે મનેખી લઈ જાઓ. જો મુઝો કંઈખી તનપાંચ કરે તો જનજાત ગએરાના ધોસ ધરીને ખેંચી કાઢું !

સોરાબ—સુના, બસ યાર બસ. હમે હમારાં કુખમાં અને અફસોસમાં બેજાર થઈ રહ્યાંજ તાંહાં તું કાંય નાહેક જીવ કુહુરાવેજ ? તું અંહીજ મારી મેહરાંની પાસે રહે. [તે જાયજ.

સુના—ખોદા તારો મદદગાર ! રખે પેલો કાફર બેઠમિન યાય ને જેમ બચારા કાઢખાંને રાખેવા તેમ તારાબી હાથ ધોવારે !

મેહેર—અરે મારા બાઈ ! તું કાંહાં હોશે ? કેમ હોશે ? જમીન-પર હોશે કે દરીઆ ડાહોવતો હોશે ? વસતીમાં મુકામ કીધો હોશે કે જંગલોમાં બટકતો હોશે ? જીવતો હોશે કે તારી બેહનનો જીવ પેલી જહાંન જઈપુગો હોશે ? આ ઈઅઝદાંન ! એ મારા વહાલા બાઈનો એક વાર મારી સાથે મેળાપ કરાવી આ બળતી ચરામને ડંડક બખરા.

(રાહ—એ જગવાલી સુંત અરજી.)

૧. રે દગલબાજ દુનીયા તું આ શું કરેજ.

અમ જેવાં નિર્દોષાએ તારી શું ચોરી કીધી,
કે રૂડાં મુખથી રાટી છિનવી ભુંડાને દીધી ;
પાક ધને નાપાક હસે જેની કરણી નહિ સીધી,
હકદારોની હાથ પવિત્ર હકૂમત છિનવી લીધી ;
જે કુખ દરિયે ડૂબી મરેજ.

૨.

ખાઈ તોલના વાલી સાચા કાઢખાં અરે ખારા,
ડ્યાં બટકેછે તું કુખ દેખી વહાલા બાઈ મારા ;
જીવતો છે કે ખેસત ગયો જોવા ત્યાં મુખના ડ્યારા,
આવી તારા હાથે નુંજ બેહનની આંસૂ ધારા ;
જે બાઈ વિના રડતી ફરેજ.

૩.

સુના—બાઈ, વળી તમે અધીરાં થયાં ! જાઓ બા, એ કંઈ સાઈ નહીં ! જે સજ્જરી પકડશે તો ખુદ કોઈની ધારે તમારા મનની મુશ્કેલી પુરી કરશે. એ તો મારે જેવા બલો ને ભાળો છે તેવાજ છગન મગન કહી વસતો હોશે. તમે શું કામ ગભરાવો છો ? જુઓની એના માથા પર સફેદ ચાંદો છે તેથી એના ધુસમનને કોઈની નજર લાગે નહીં. એની બાજુ પર એક કારો તલ છે, તેથી કોઈની ભુરી મનછા એની ઉપર કદી ચાલી શકે નહીં. એવા સોવામના ને જોરાવર જીવાનને મારી નાખવાની કોઈની મરજી થાયજ નહીં, ને એની ધુરામન મરેલી નહીં. વળી એ ઘેરથી સધાએવા તવારે મેં એની બાજુ પર એક મંત્રેલું તાવીજ કારા ધોરાએ કરીને બાંધેલું તેથી એ મારા જીભચા ઉપર કોઈ વાતની ભુરાઈ ચાલેજ નહીં. લાઓ ચાલો ચાલો, જરા ફીની ધવારે, તેટલે જીધજ સોરાબભી આવી લાગશે.

પ્રવેશ ૨ બે.

હોરમજ હાઉના ઘેરમાંનો એક આરડા.

એદલ હરીમ.

એદલ—ઓ એદલ, તારા નસીબને ધડતો જાનમમાં જાયરે ! અટલી બધી હેજગારી કરેજ ! કટલી બધી જંજલી સોમુંજ ! બધાં લખણમાં પુરે જઈ તોભી સુકો ટાટ જેવા રહી ગીઓ ! શેઠના નસીબમાં કમાવાનું, કમાવાનું, ને કમાવાનુંજ છે તેથી વગર મેનતે બલે હાથે કમાયો જાયજ ને આપરે તો ઠોડે ગીઉં ગારે ! નવલશાહ નવલખીવાલાં કામમાં શેઠને કટલી બધી મદદ કીધી ! જીવતાં જીવત ધોજખમાં જવાનાં કામ કીધાં ! પણ તેમાંથી મળશે તવારે તો એક હજાર રૂપરડી ! ચાલો અટલા તો અટલા ! અટલાખી કોણને ઘેર હુતા ! વારે પરવરદેગાર જેવી રજખરેજ આપેજ તેવીજ હમરાં આપતો રહેજે !

[અંદરથી હાંક મારતો મારતો હોરમજ હાઉ આપેજ.

હાઉ—શું થયું, એદલ ? પોણા અગીઆર વાગેના સાધે સાધ માં રહેજી તો ! (તેને ખાતો જોઈ, મન સાધે) એનું ખાનું ખરાબ થાય એનું તે ખસ ખેદાનોજ ધાણ કહાડી નાખેજ. મોરચી મોરચી થશે તો

વગર મોહોતે એકું દહાડો મરી બરી જશે. મરે તો બલાસે પણ મારાં બધાં કામ અટકી પરશે ને એના જેવા વીસવાસુ ખીજો મળવો મુશ્કેલ થઈ પડશે. (એદલને) શું થયું જો? તું કેટલાં ઈંડાં જોબરી મરશે? કંઈ ધાન રાટલીખી ખાસે કે બસ ઈંડાં પરજ માર!

એદલ—અરે નારે સાબ, ઈંડાં કોણ ખાયછ જો? મને તો ઈંડાંની અગસેખી જવા નથી ગમતું. એ તો સવારે આપરા નાસતા પર ઈંડાં કીધાંતાં તેનાં બધાં કોટલાં પરલાં હુતાં તે મકુળે નાખી દઉં કરીને નાખી આએવો.

હાઉ—(હસીને) નાસતાપર એટલાં બધાં તે કેટલાં ઈંડાં કીધાંતાં!

એદલ—તન ચાર પાંચ હોશે!

હાઉ—ને ટોપલી બરીને કોટલાં નાખી આથો તે ત્રણ ચાર પાંચ ઈંડાંના હુતાં કે? વારું, ને કાલે અરધાનાં ઈંડાં મંગાવ્યાંતાં તેમાંનાં બાકીનાં કાંદાં છે, લાવ જોઉં?

એદલ—હો, બાકીનાં પેલાં શું! કાંધાની ટોપલીમાં છે!

હાઉ—લાવ જોઉં.

એદલ—(જઈને પાછો આવેછ) અરાર જો, હું તમને કેતાં વીસરી ગીએસો, તે તો જંધરે બધાં ફેલી ખાધાં સાબ. ઉભા રેવો એક બે પૈસાનું સોમલ લાવી તમારી બદા ધારાની કાસર કારી નાખુંછ.

હાઉ—અરે એ તો હું જાણુંછ રે કે તું મોટી ખુશીથી મારી કાસર કહાડી નાખે પણ મને કહી પુછીને તું સોમલ લાવે તે જરા મને ગમતું નથી.

એદલ—(હસેછ) હૈં હૈં હૈં હૈં એમ બોલોચ મુરંબી, હું તમારી—

હાઉ—વારું સાબ, હવે એ તો રહ્યું પણ તું મને શું કહી ગીએસો કે પેલાની સાથે જો બેરી છે તે કાઉની બેહેન છે, તે કાથો કાઉ?

એદલ—નઈ અરથજો? તમારી નેકનામીથી ખુઆર ને પાચે-માલ થયસો પેલા કાઉખાં!

હાઉ—તે એમ બોલીને તું શું મારે મથે તેની બદનામી શુકવા માંગેછ કે? તે ખુઆર થયે તેમાં તેનોજ વાંક હુતો; મારા જેવા સાથે તે કોરટ ચહડવાનું હેએ કે?

એદલ—તે તમે તેનું બહું પચાવી ખયડ તે કોરટ નહી ચકે તો શું કરે? તેનો ધાવો તો અરે હુતોની?

હાઉ—ઘવો ખરો હુતો કે ખોટો, તેમાં શું વાળું ? ખરો ઘવા-
વાળો બધાજ જીતતા હોય કે ?

એદલ—પણ ઇનસાફની રૂએ જોતાંખી તેનો હક ખરો હુતોની ?

હાઉ—તે હજી તારી ખાતરી થઈ નથી કે કોરટ લડનારાઓમાં
ખરો હકદારો ખાલે વખત હાથ ધસતા રહી જાયછે ! એ તો બધે હાથે
નાણું વેચાય, પાંચ પંદરનાં મોહનાં દબાય, મોટા ઝભાવાળાઓથી તે દર-
વાજાપરનાં ભોંસીઆંઓ સુધાના હાથ ચીકણા થાય તારેજ કહીઆ
જીતાયછ. એટલાં બધાંને પુરું પડવાનું તેનું ગળું હતું કે છાતો કાહાડી
કોરટે ચઢ્યોતો ! તે કરતાં હવે એ બધી પંચાતી રહવા દે ; તારી તો
ચોકસ ખાતરીજ છે કે તે કાઉખાંની એહેનજ છે ?

એદલ—હારે હાં, મેં તે સાર તો ચશમે ચડાવીને ખુબ ટીકી-
ટીકીને તેને જોઈ. પણ તેજ, બરાબર તેજ.

હાઉ—જો તે તેની ખૈરીજ છે એમ સાબિત થઈ જાય તો બસ,
આપણી ઉમેદ પાર પડી સમજવી. પણ કદાચ તેમ નહી હોય તો ?

એદલ—નઈ હોય તો પછી તે તેની સાથે રૂએ કેમ ?

હાઉ—કદાચ અમથી ઉઠાવી લાયો હોય.

એદલ—અરે ખાન ખાવો શેઠ ખાન ખાવો ! એમ આખીને
આખી ભૈરીઓ ઉઠાવી જવાતી ઓશો, ને તેખી વળી કોણ ? ખાનના
ખાનધાંનની ? એ વાત બનેજ નઈ.

હાઉ—તું ગધેા છે ગધેા, કાંય નહી બને ?

એદલ—અરે એમ તો કબુ બનેભી રે, પણ તે બનાવનારાઓ-
નાં માનાં જીદાં ! હા, તમારા જેવાની વાત હોય તો હું માનું કે તમે તો
એક ને બદલે પાંચ સાતભી ઉઠાવી નાખો, પણ બચારા સોરાખ—

હાઉ—એટલે ? એ ઉપરથી તું શું મને ઉઠાઉગીર કેહેવા માંગેછ કે ?

એદલ—ગુસ્સો ના કરશો, મુરંભી. હું કંઈ ખોટું ભાલતો નથી.
ઉઠાઉગીર તો ઉઠાઉગીર પણ સાત પાણીએ ધોએલા ઉઠાઉગીર—ગુ-
સ્સો ના કરતા હોકે, મુરંભી ?

હાઉ—બચ્ચા, હવડ હવડ તં છેક પર વીખેરવા માંડ્યાંછ તે
સારી વાત નહી ; ને તે કરતાં તું કાંહાં ઓછો છે ?

એદલ—હું કાં કહુંછ કે હું ઓછો છઉં. આપ જેવા ભદી વા-
તના પાવરદા ધણીની નોકરીમાં ધાયકાના ધાયકા ગુજાએરા તો પછી

થણી નહ ને ઘોરભી વા લીધ વગર તે રૈવાએજ કેમ ? તોભી મુરંભી તે મુરંભી ને હું તે હુંજ—તમારી સાથે બરાબરી તો થાયજ નહ, તમે રાજ ને હું તો તેલી. તમે નેકબખતે પોતાના નામ મુજબ કોઈ બચારાને આખાં ને આખાં રેસી નાચેઆં હોસે તો મેં જરોની કાની વરગીને સેજ સાજ લોઈ ચુષસું આસે. તમે નામદરે લોકોના આખાં ને આખાં માણસ ઉડાવી ધીધાં હોસે તો મેં કોઈના મરધાં બતકાં તફડાએવાં હોસે—તમે વામ બનીને પાડા ને ભેસ આંખી ગીઆ હોસે તો મેં કુતરા કોલાની કાની કંઈ છછુંદર હજમ કીધાં હોશે, એ તો ગુરને પગલેજ ચેલા ધાખલ મેંખી ચાલવા માએડુંછ.

હાઉ—તુંને મેં મારી બધી કુનેહો શીખવીને આટલો બધો હો-શીયાર કીધો ત્યારેજ આજે તારી આટલી બધી જ્યાં ઉપરેછતી ! પણ યાદ રાખજે બચ્ચા, કે એ તારી જ્યાં દોજખમાં જશે.

એદલ—તે તો હું આગળથી જાણતોતો. મારી તો અમથી બે આંગળની જભાંજ ધોજખમાં જશે, પણ મુરંભી, જરે ભોલીને ભો-લાવોછ તવારેજ કહુંછ કે, તમે મુરંભીને તો આખાને આખાજ ઉંચકીને ઉંદે મસતક ધોજખમાં નાખી દેશે.

હાઉ—મને તો નહી પણ તારા બાપદાદાને ને સાથે તુંનેખી દો-જખમાં હોમાવી દેશે.

એદલ—હોય, એમખી હોય. તવારે તમારે વાસતે તો બિસખાનું ધોઈ ધાધ ને તૈયાર રાખેજું હોશે, નહ વારં !

હાઉ—ઠીક છે બચ્ચા ઠીક ! તું કંઈ એમ પાધરો રહેવાને નથી. જાણતો નથી કે મારા જેવાએ હાથ ધર્યોછ તો આજે આટલો નચી-તાધથી ફરેછ.

એદલ—અરે ભરી મારે નામની નચીતાઈ ! જેની ધીસની બુખ ને રાતની હુંગ ઉડી ગએલી તેવી બેકરારી તે નચીતાઈ કે ? તમેજ કચ્ચાનીએ આખા ધારામાં પાસેર અનભી મારા પેટમાં જતું તમે ધીડુંછ ?

હાઉ—તે તું મીઠાઈ મેવા ને બેદમાંથી હાથ કાઢાડે ત્યારેજ તુંને અન ખાવાની ફરસુદ મળે કેની !

એદલ—એનું તો આવે સમએજ, થીક, પણ રાતના તો હુંગજ નથી. કંઈનહને કંઈધખારા આવતા ને આવતાજ ! આ આએ થયું ! આ પેલું થયું ! આ માએરો ! આ ખાદો ! એમ જરા જરામાં ફાજ ખા-ઈને ઉડુંછ.

હાઉ—(જરા ગભરાયેલા દેખાવે) હા, એમ કંઈ મનેજી અવાર નવાર હુંગમાં ધખારા થાયછ ખરા. ગેઇજ રાતે મને એક અભાગ્યે સપના આયો કે જાણે નવલસો નવલખી ગુસ્સા બર આવીને મારી છાતીપર ચહડી બેઠાછ! બસ કેહે, કેહે, ને એમજ કેહે કે મારા છોકરાને જરાખી દુઃખ દીધુંછ તો તને બખીજ આવરા!

એદલ—એ આપરી કરણી આરે આવતી વિખાએછ એાં થેક? ખધાએ ખેર કરે! મેં તો મોટા આતશબેરામને એક માચી ચરાવવાની માનતા કીવીછ.

હાઉ—(જરા સુધમાં આવી-એક તરફ) બચ્ચા, બાજી બગડેછ, કાચું કપાયેછ! (તેને) અરે એ તો બધા અમથા ધખારા! સપના થું ને સાપના થું? એ તો દીસના જે કંઈ કરીએ કે કરવા ધારીએ તેના રાતના ધખારા થાય.

એદલ—તે હુંખી એમજ કેતોતો કે હાથના કીદાં હૈયે વાગેછ, ભીજું કંઈ નહી!

હાઉ—(જરા હીમત ધરી) બસ બસ, એ બધા બાયલા વીચાર છોડી હીમત ધર. હીમતે મરદ ને મદદે ખુદા. હીમકારાએ કોઈ દહાડેખી દક્ષાવાળા થયાછ કે? એ તો ચાહોમ શીફલાવતાં જે થાય તે ખરું.

એદલ—બરાબર છે. આએ તરકે પેલી તર. લાગે તો તીર નહ તો તુફો. (એક તરફ) ફવેલા ઢાયા ને નહ તો કારાં પાણી ને બટુંબું તો છેજ!

હાઉ—સોરાખે એમ કેહેવાડયુંછ કે અરધા કલાકમાં આઉંછ તે વખતે તે હવે આવી લાગશે વાસ્તે ચાલ પેલા ખાનામાંથી પેલું વીલ કહાડીને ટેબલપર મુકી રાખ.

એદલ—(તેનું પાકવવાની મતલબે) કીઉં વીલ? પેલું પછવારેથી કીદેલું તેજ કે?

હાઉ—તે નહી, તે નહી; પેલું તે દહાડે આપણાં ઘેરમાં બેસાડીને લખાવેલું તે—

એદલ—પણ તે તો જીનું થઈ ગીઉં, તેને બદલે આએ છેલું જે નવું છે તેજ કારીએ તો કેમ?

હાઉ—તે કંઈ આજે બાંચ બાંચ પીધીછ કે થું? તે નવા વીલને શાનો રડ્યા કરેછ? તે તો તે દહારનું વુને બાળી નાખવા આખુંની? તે તો તે બાળી નાખ્યું!

એદલ—(જાણે યાદ આવી હોય તેમ) હા, હા આવી, ફામ આવી! તે તો તમે બારીજ નાખવા કહ્યુંનુંની! વાહે તે મેં બારી નાખેલું ખરું કે?

હાઉ—તેજ મને કહ્યુંતું કે તે ખારી નાખ્યું.

એદલ—તવારે તો હોશે. હોશે, ખારી નાખ્યુંજ હોશે.

[દરવાજો ડોકાયછ.

હાઉ—જો તો એદલ એ કોણ છે? વખતે સોરાખજ હોશે. તેનો જીવ હવે થોભે નહીં તો. દાર તો, જલદી જો તો.

એદલ—બાપ, મારાથી આવે ધોરાતું નથી. ધોરાતાં ને ધકેલા ખાતાં પગે આટણી પચ્ચેરાંછ.

હાઉ—(કચવધને પોતેજ જતાં જતાં મન સાથે બોલેછ પણ એદલ તે સાંભળેછ) કમખખત હવે આવી રહ્યોછ! આઝા દહાડા કહાડે એવું લાગતું નથીજ. કંઈ ઝોબરેછ, કંઈ ઝોબરેછ! બ્યારે જીઆ ત્યારે કંઈ નહીં ને કંઈ ચગરતો ને ચગરતો, તે વખતે હવે જલદીજ પોંતો થઈ રહેવાનો. [જાયછ.

એદલ—વાર છે વાર! પોંતો તે કેમ થશે! તારા જેવા સતરને હજી પોંતા કરરા તેવો છઉં. હવરે તે હું કેમ મરતોતો. હજી તો પેલી હજરની ઝૂમ લેવાની છે. તેની ગરમી એવી છુટશે કે પચાસ વરસના બીજા આવરદા વધશે! ને તે કરતાં જં વેર તે રકમ હાતમાં આવે નહીં તો વેર આએ ધાંટીમાંથી જીવ જાયલી ખરે કે?

(રાહ—ન તો મારી દમડી પાછી દે.)

એદલ—આ બાપ હું નહિ ફેરોતો કે આજું તું ધિ.—આ.

માંગુ તું પાસ અરે બાપ બહુ થોડું,

રોજ રોર ધસ ગુંધરપાકે બર મેહડું;

બરફી ને હલવા—ધાંત વગર દળવા—બસ ગપ્પ ઘેઈ ગળવા;

સહુ થોડું પણ સોજું સાજું તું ધિ.—આ બાપ.

સાહું ને સૂતર માંગું હું ખાણું,

ડાળ ને કોરતણા અવગુણ હું જાણું;

ખીચડી ને રાટી—એ પણ છે ખોટી—જરા મોટી કે ખોટી

ને પાછ ને પુડંગ પુરી ખાણું તું ધિ.—આ બાપ.

સોનું ને રૂપું મોલી ને હીરા,

માંગતો નહિ હું મોટી એ પીરા;

લોન લાખ લિસની—મિલકત દર દિસની—રે ગિરવી ધસ વિસની.

બસ લેવા કુલ રોજ એક તાણું તું ધિ.—આ બાપ.

મહેલ કાજ સુણ ફિરોજ પગે નહીં લાથું,
 ટોડાલ સરીખી એક ઝુપડીજ માથું;
 નહાની ધસ વાડી—કુલ ફળની ઝાડી—એ જોડીની ગાડી;
 ને રોજ ધરે વાગતું વાળું તું ઘે.—આ બાપ.

[હાઉ પાછો આવેછ.

હાઉ—અરે વેહેલો થા, વેહેલો થા, સોગબજ છે. નીચે જઈ તેને ઉપર
 તેડી લાવી પાસેના હાલમાં બેસાડ. સંભાળીને કામ લેજો હો! વખત
 ખારીક આવી લાગેછ. (એદલ ખોડાતો ખોડાતો જાએછ.) હવે આ-
 પછીખી બધી ધરપચ તૈયાર રાખવી જોઈએ. બચ્ચા હાઉ, કટોકટ વખત
 આવી લાગેછ. ફાવ્યો તો કુન્યાં જીવ્યો, ને બાજી હાથથી છટકી
 તો કુન્યાંથી ઉઠ્યો. તાલ તલાવટ ને ફેફરેય પુરતી રીતે રમાયે તોજ
 બલાઈની બલાઈખી રહેશે ને કામનું કામખી થઈ જશે.

(ઈંગ્રેજી રાહ—Tramp, Tramp, Tramp.)

વઠ કરીને મરો-પેટ કદી ના ભરો,

નેક ધાનતે કમાઈ રંજથી;

બાધ હાથ ઠેરવી—આર તર્ફ ફેરવી,

હું સદા સુખી થયોછ ગંજથી.

(કોરસ) હાઉ હાઉ હાઉ—કરે સહનું

આઉ કરી જાઉં થાપથી;

શેયતાન વાઉ કે—ઉઠાઉગીર સાઉ કે

હું બિહું ન બાઉનાબિ બાપથી.

૧.

ખાર ધરો બાળિયાં—આર જનો જાળિયાં,

દ્રવ્ય કાજ એક ખૂનખી કિધું;

ઘોઢ ચોરિયો થઈ—આઠ ફાજરી સહ,

સાઠ મૂર્ખનું સહુ ઠગી લિધું.

(કોરસ) હાઉ હાઉ હાઉ.

૨.

રાખ સદા ધ્યાનમાં—નીમખુદા જ્ઞાનમાં

દ્રવ્ય એકજાંજ સર્વને ગમે;

હોય જો સુખી થવું—આય માનજો કહું;

જાધને ધરે વીચારજો તમે.

(કોરસ) હાઉ હાઉ હાઉ.

૩.

પ્રવેશ ૩ બે.

હોરમજ હાઉના ધરનું દીવાનખાનું.

એદલ તથા સોરાખ.

એદલ—જરા ભેસો, સોરાખશા. હોમજીશેઠ બહુવા ભેઠાઠ. નીઆસ પુરી કરીને યસ્ત માંડીછ તે હવર આવશે.

સોરાખ—ઠીક છે, ખેસુંછ.

એદલ—તમને તો ઝાઝા ધીડીલા નઈ પણ ભેસતી નવલરા શેઠ સાથે તો ગણીજ બાબસગારી પરી ગીએલી. ગણાજ મરદે આ-ધમી. જાં રવું પએરં હોય તાં ભેસ મુકામ હોજે. બલા માણુશમાં કંઈ સેકડો હજારો ગુણોમાં એકજ એવ હુતી કે ભસ એક વખત માનેથી કંઈ ભાયલા તો પાછું ફરેજ નઈ! પછી જોઇએ તો એમની કોરનો સુરજ એમ આવે પણ ભેસતી તો ભાલનાજ ભંદી.

સોરાખ—હા એમ જરા કંઈ હુવું ખરં. ખરાના ખાંટ હુતા ને તખીએતખી જરા ગરમ મીજજની હુતી તે ખેહસ્તી જરાજરામાં ઉસકેરાઈ જતાતા ખરા.

એદલ—શું થયું? આરમજીશેઠની યસ્ત હજી પુરી થતીજ નથી કે? રખે પપેત પસેમાની માંડી ભેઠા હોય! હું જાંને તેરી લાઉંછ.

[જવા કરેછ.

સોરાખ—નહી, નહી. એદલકાકા, મને કરી ઉતાવલ નથી.

એદલ—(એક તરફ) તે તુને તો નઈ હોય પણ અંઈ છેની! નીકાજ જલધી આવી જાય તો પેલા હજાર પાકે. (તેને) તે તો ખરં પણ કામભી થવું જોઇએની.

સોરાખ—કામ થયા કરશે. કોઈની બંદગીમાં ખલલ કરવી સારી નથી.

એદલ—(એક તરફ) બંદગીનો કરતો મુવો. વરી કંઈ નવો ખરખોરો કરતો હોશે. (તેને) પણ મને જરા જોઇ તો આવવા દવ. [જાએછ.

સોરાખ—આવો બહુનાર ગણુનાર આસામી તેની ખુડખી ભ્યાર લોકો ખુરં બોલે ત્યારે હવે બાકી રહુંજ શું? કુન્યાં, કુન્યાં, તે કોઇને મુશ્યું નથી, ને કોઇને મુકનાર નથી. [એદલની સાથે હાઉ આવેછ.

હાઉ—બાવા આવો, બપાવા આવો, ખેસો બા ખેસો, પાધડી બાગડી વધતી કરો, મારા દીકરા.

એદલ—(એક તરફ) પણ ગામી સંભાળજો હો. મારાં કલેબં.

હાઉ—એમ શરમાયા શું કરોછ, મારી શરાન ચેરાગ? મારા નેક અને અશો દોસ્ત નવલરા નવલખી, ગુરુમાન બેહસ્ત તેને, અશોને અશેમવહુ!

એદલ—(એક તરફ) મારો નેક અને અશો ઘોસ્ત હોરમજ હાઉ! સાતસો હાત ઉડું ધોળખ! ગુનેહ શેકસ્તે સદ હજાર ખાદ!

હાઉ—તે જીનતગુજીન દોસ્ત આ ફાંની જેહાનથી આલતા થયાછ, તે દહાડથી આખે આંખોમાંનું પાણી સુકાતું નથી. (ડીપો તાણીને) રાતે ભુખ લાગતી નથી ને દીસે ઉંઘ આવતી નથી.

એદલ—(એક તરફ) છે બદી વાતની પોંચેલ ભુટી! કેછ કે ભેરાંજ ચરત મફર કરી જાણેછ. (હાઉનીજ પડે ડીપો તાણીને) અરે નો રડ! નો રડ! મારા બાપ! હવે બસ કર! બળાપે બળાપે સુકા-
ધને સાંકા જેવા તો થઈ ગીઆ. (એક તરફ) ને પેટ પર ચરખીનાં પડ ફરી વચ્ચેરાંછ. (સોરાખ તરફ જોઈ) બેસતી ગુજાચેરા તે ધારના બસ સોગ ને વેરાગ લઈ ભેડોછ. ખાવું પીવું બહું અકારં નકારં ને આવાર નીવાર કરી મેઘલુંછ! મેઘ પરમ ધારે મા મા મુશકેલીએ ભે મરગીના કટકા, એક (એક તરફ—ડજન) પનીર ને પા રાટલી આધીતી! કાલેલી આંસ ખાંસ કરતાં એક ફુલીં (એક તરફ—એક થાળી) કારી આવલ લીધાતા! આખે એવણુ તો એ વાત લઈ મેકાછ! (એક તરફ—પગે આલીને) કળે જરા ફર હરખી કરતા નથી!

સોરાખ—અરા દોસ્તનો એજ તરીકો છે. દોસ્તો તેજ કે દોસ્તના કુખે ઘરે.

એદલ—અરે હા, તેવાજ, તેવાજ! એનાયોભી તેવાજ છે! બદા બરીને ભે પડ થઈ ગીચોછ તે ધીકું કેની?

હાઉ—તેનું રવે રવું પડયું હોય તાંહાં સાત પાયાનું બેહસ્ત હોજો!
અશેમ—

એદલ—(એક તરફ) ને તારં રવે રવું પરે તાં સાત પાયાનું ધોળખ આજો! એરંમંદ ગુજસ્તે!

હાઉ—તે મારા નેક દોસ્તના અસરકારક ફરજંદને જોઈ આંતર
દીલને જરા જરા રાહત મળી. મારા અજીજ દોસ્તના ફરજંદને હું મારા
પોતાના ફરજંદ કરતાં આલે આહુંછ. (સોરાખનો હાથ આંખમાં દબાવેછ.)

એદલ—(એક તરફ) આઉવે! રાતે આંખલો મચ્છેલો આવે તો—

સોરાખ—(એક તરફ) માણસ તો અસરકારક લાગેછ (તેને) મુ-
રંખીની બધી લાયકી છે.

હાઉ—દીકરાજી, તમને જોઈને આંતર જાણે અધમણુ ધી ખાખું
હાય તેટલી પેટમાં ડંડક પરેછ! વાઈ જીવતા રહેા. ખુદા તમને નેક
તોફીક બખ્ષશે ને સદા નેકીનાં કામ કરતા રહેા.

એદલ—(એક તરફ) આંખે હું ને મારા શેક જેવાં કરીએછ.
તેવાં, હોકે!

હાઉ—મારી નેક દોસ્તા તમેને આમીન! આમીન!! આમીન!!!

એદલ—(એક તરફ) ઐ! નરો જાણે ભરખનો ધસ્તુર!

સોરાખ—મારા બાપ તોલના મુરંખી, તમારી બહી મનસતીના
આ નેક સુખનોથી મારા મન ઉપર કંઈ ઘોર અસર થવા માંડેછ.
મને કંઈ અમલ લાગેછ કે તમારી અશે જીવાનથી નીકળતા ખુ-
બીવંતા સખુનો દાએમ ખેસીને સાંભળ્યાજ કરે.

એદલ—(એક તરફ) ઉતાવળો ના થા, મારા બાપ! હમના ઉભો
ને ઉભો ચીરાઈ જવાનો છે!

હાઉ—આ કુન્યા, દીકરા, જુઠી છે; નાપાયદાર ને દગાખાજ
છે. આ ફરેખી આસમાનનો ભેદ કોઈ સમજી રાહ્યું નથી ને સમજી
શકશે પણ નહી.

એદલ—(એક તરફ) એ તો ચાએલો! બેકતો બેકતો છેક આ-
સમાન પર ચાએલો!

હાઉ—આને રાજ કાલે ફકીર! આને ફકીર કાલે શાહનશાહ!
આને જનમે કાલે મરે! એવી એ ફીતુરી જેહાંન છે! જીંદગીનો
પળનો ભરસો નથી, વાસતે ખેટા, બાપીકો ધરમ, સખાવત અને ગુજ-
રલા નેઆમનોની હરેક મુરાદ બર લાવવા પાછળજ કંમર તંગ કરવી
મુનાસેબ છે. બાકી બધું ફાકટ છે. દાદાર, દાદાર, દાદાર! બહમન
અમરાસપંદ!

એદલ—(એક તરફ) ભંમન અમરાસપંદનું ફરજંદ ધીકું કે?
કેવું અસરકારક!

સોરાબ—મુરંખી તમારે એકેક સુખન બેઠીંમત મોતીને તોલના છે.

હાઉ—પણ એ બધી ફરજોમાં ગુજરેલાંની દરેક આખેરા બોલ-
બોલ બળ લાવવી એ સૌથી અગતની ફરજ છે.

એદલ—એ આખે પેલું ભિઆનું મુઠકું!

સોરાબ—તેમાં શું શક, મુરંખી?

એદલ—તાલ થીક લગાડતો રયોછ. બચારા ભાજાને માનેજ
બહું હા બણાવેછ—

હાઉ—વારં બાવા, તખીએત તો ખુશ છેની? જંગબારથી તો
કાલેજ આયાની? જંગબારમાં જરથોસ્તીઓની સંખ્યા કેટલી છે વારં?

સોરાબ—છે, કંઈ ઘણી નથી. આગળ કરતાં થોડી છે.

હાઉ—થોડી! આગળ કરતાં થોડી! બ્યારે ખીજી કોમવાળા-
ઓની વધતી જાએછ ત્યારે આપણા લોકોની થોડી હુતી તેમાંથીખી
ઓછી થતી જાએછ!

એદલ—જખરી તાલમાં રમેછ. સીરે પોરની વાતો કારી કારીને
તેને બદી રીતે તપાસી જાએછ.

સોરાબ—હાજી, અને તેનાં કારણ બે, એક તો એ કે આપણા
લોક દીન પર દીન વેપારમાં પાછળ પડતા જાએછ અને ખીજું એ કે
દશાવરના પારસીઓમાં ઝાઝો સંપ નહી મળે.

હાઉ—અફસોસ! સદ હજાર અફસોસ! તમારી અંગ્રેજી કેળવણી
ઉપર આગ પડે, તે પોરીઆઓને અંગ્રેજી શીખવી શીખવીને બધા
ધણ વાળી નાખ્યો!

સોરાબ—કાકાજી, કેળવણીને શું કામ નાહક બદનામ કરોછ?
કેળવણીથી આર બેશુમાર ફાયદા થયાછ.

એદલ—(એક તરફ) પણ કેળવણી લીદલાઓ આગળ એનું
ટકું હવે ચાલતું નથીની! તે લોકો એને હવે ધણા નરવા લાગાછની!

હાઉ—અરે બાવા શાના? ધુળના ફાયદા! એ બધા ફાયદા હવાઈ
છે. આગળા વખતમાં બ્યારે ઇસિકેલો ને સીસોટી ખીસોટી કંઈ નહી
હુતી ત્યારે આપણાં લોકો સુખી સુખીઆરાં અને આખરે દરકારવાલાં
હુતાં ને તમામ પારસી કંઈ નહી ને કંઈ નહાતાથી તે મોટા દરેક ધંધા
રાજમારમાં મરાયુલ રહેતાતા, તે આટલા વેર કે વેલાત અને ચીન
સાયનો મોટાંમાં મોટો વેપારખી પારસીઓજ કરતાતા ને સકરીઆ

મુઠાખી ગંડરીખી પારસીઓજ વચતાતા ! મોઠાં હાઉસ વાળાઓની દલાલીખી પારસીઓજ કરતાતા ને ગાંમઠી પનીરખી પારસીઓજ વચતાતા ! મોઠી મોઠી શાષોખી પારસીઓજ ચલાવતાતા ને પસતાકી-આનો ધંધો પણ પારસીઓજ કરતાતા ને ટુંકમાં કેહું તો નીચ ઉંચ ને મધ્યમ એ બધી જાતના ધંધા પારસીઓને હાથ હુતા, તેથી તેઓ આપઅખતીઆરીથી નીમક રેઠી પેદા કરી આખરથી ગુજરાણ કરતાતા, એટલુંજ નહી પણ પોતા પાછળ પાંચ પૈસાનો સારો જીવ મુકી જતાતા. આજે તે વખત રહ્યો નથી. સુધાર કે બખરચીનો છોકરો એ ચાર અંગ્રેજી ચોપડી શીખીઓ કે પછી વાંસલો લઈને ઘડવા ખેસવાનો કે ચમચ લઈને રાંધવા જવાનો ?

સોરાખ—પણ તેમાં કેળવણીની તકસીર નથી.

હાઉ—કેળવણીની, બાવા, કેળવણીની ! કેળવણીથી મગરર બની ગીઆ; ખાનદાનથી ઉતરતા આવેલા ધંધાને ધાંકારવા શીખ્યા; ઉછાંછલા ને તકેબરી કરનારા થઈ ગીઆ.

એદલ—આએ તમેજ જુઓની. એવણ પોતાના અસલથી ચાલતા આવેલા (એક તરફ—હાઉ કરવાના) ધંધાને આજ સુધી વળગીજ રયાછ તે ધાર રેઠલીએ પાંચ પૈસે મુખીજ છે કેની !

હાઉ—વળી સાથે અયાસી, આજશુ ને એસકી બની ગીઆ. લાંખી આંખનાં પાટલુન ને આટલા ટુકડા ડગલા પહેરી ફાંકડા બની પંદર પચીસ રૂપરડીની નોકરીઓ મોટે આપ્રીસે આપ્રીસ ઢોકલા ખાતા થઈ પડ્યા; ને તાંહાંખી વળી પાધરા નહી ! સીનોર એક વાત કહે તો તમારો પારસી એ કહે. તેથી અંગ્રેજોનેખી તેમના ઉપરથી રકતે રકતે મનઉતારો થતો આલ્યોછ અને આગળ શું બનશે તે કહેવાઈ શકાવું નથી.

સોરાખ—હું કબુલ કરુંછ, શેઠ, કે આપણી કોમના મોઠા બાગે અધુરી કેળવણી પરજ સંતોરા પાઆથી ને આ શીખવા બણવાની કેળવણી સાથે એલમ હુનરની કેળવણી ચાલુ નહી રાખ્યાથી તમે કહોછ તેવું ખરાખ પરીણામ આબુંછ, પણ તેમાં વાંક કેળવણીનો નથી. આપણો પોતાનો છે. જો પારસીઓએ કેળવાઈને વેપાર ચાલુ રાખ્યા હતા અથવા એલમ હુનરની કારીગરી પાછળ લાયુ રહ્યા હતા તો બેશક આગળ કરતાં વધારે જાહેજલાલીને તેઓ પુગતે.

એદલ—(હાઉના કાનમાં) પણ હવે એ રડાકુટો કાં વેર કચેરા કરશે ? વાતનો નીકાળ કરો તો સમજ પર કે હજાર કવારે હાથમાં આવશે !

હાઉ—બાવા, હજી તમે નાદાંત છેવેલ વખત જતે સૌ સમજાશે. (વીલ આવીને) લેઓ બા, આએ તમારા જીનતચુજીન બાપનું વીલ છે તે જરા વાંચી જુવો. મોટેથીજ વાંચો, બધા સાંભળ્યે તેમ.

એદલ—(એક તરફ) હવે તો આથે મોતનું ચીથરંહાથમાં લેઓ

સોરાબ—(વાંચેજી) હું નવલશા નવલખી આ મારું વશીઆતનામું મારી રાજી ખુશીથી ને અફલ હુશીયારીમાં કરંજી તે મારા વારસા વકીલને કબુલ મંજૂર છે સહી. મારા એકપુરા પણ નાફરમાન અને નાકદર દીકરાને, તેની આડી ને બરદાસ્ત નહી થઈ શકે એવી ચાલ ચલણ મોટે, મેં તરક કરી વરશે થયાં ધરમાંથી કહાડી મુકયોજી, તે મારા દીકરાના એ બધા ગુનાહ હું મારી મરતી વખતની છેલ્લી ધડીએ માફ કરંજી, અને તેનેજ મારી તમામ જંગમ તથા સ્થાવર અસકે-આમતનો હકદાર વારસ કરાવુંજી.

એદલ—(એક તરફ) ટુંક મારીને !

સોરાબ—શુગર ઓ દાદગર તારી રહેમના ! (આગળ વાંચેજી) પણ તે એકજ શરતે કે જો એ છેકરો મારી હૈયાતીમાં પરણ્યો નહીં હોય અથવા મારા મરણ પછીની પોતાનું રપ) મું વરસ પુરું કરીને પરણે તોજ તે મારો વારસ ગણાય સહી. પણ જો મજકુર શરતથી ઉલટી રીતે મારા મરણ વખતે તે પરણી મુકો હોય તો આએજ મારા વીલમાં હું એવું ફરમાઉંજી કે મારી કુલે અસકેઆમતનો માલિક અને ધણી મારો પુરાણો, વીરાવાસુ ને જની દોસ્ત શેઠ હોરમજદીઆર હાઉ થાય સહી.

એદલ—(હાઉને) ઓ, ઓ, ઓ, આંખમાં ભિરાંમશા આએવા !

સોરાબ—(આગળ વાંચેજી) સરકાર દરબારમાં આથે મારું વશીઆત કબુલ રહે સહી. એમાં જે કોઈ વરવાંધા નાથે તે પોતાની દીન કુન્યા તથા પેદા કરતારનો ગુનેહગાર થાય સહી. અતરે મતું તતરે સાખ.

એદલ—(એક તરફ) સાખ તો બહું હવે તતરીજ આએલુંની !

સોરાબ—(તીરાશ થઈ એક તરફ) મુવો છુટો ! કુન્યાંથી ઉખડી ગીઓ ! અફસોસ, મારી મેહરાં ! મારી મેહરાં !

હાઉ—કેમ બાવા, કંઈ તખીઆત ખીગડી આવી કે શું ? એમ કેમ કરોજી ?

એદલ—ભિરાંમ ધનિતની મદદ તુંને, મારા બાપ !

સોરાખ—(એક તરફ) સોરાખ, બાજી હાથથી જાયછ! સંભાળ. (મોટે) નહીર શેઠ, કંઈ નહી. ફક્ત જે કુદરદાન બાપે મને આટલો બધો આશો અને નવાબો તે બાપથી, મસ્તી વખતે કોઈ બલા માણુ-સોના કરતુકથી, હું વીખુટા પડ્યો તેનો મને આ વખતે ગમ લાગેછ!

એદલ—તારો બાપ મીઠા ઉધારા ને ટારી ટારકો મુકે!

સોરાખ—(એક તરફ) અરરર! મારી મેહર, તારું શું થયે?

એદલ—(હાઉને) બચારાને બાપના મોત વખતે વીખુટો પયરે તેનો ગમ લાગ્યો! હોમજ હાઉ ને એદલ હરીમ બેઉ નાલાં બચ્ચાં કની તે એમજ સમજવાના અરા!

હાઉ—મને જે ગમ લાગેછ તે જુદીજ જાતનો છે. મારા મે-હરબાન દોસ્તના વીલની એક સરતથી ઉલટી રીતે તમે પરછેલા હો-વાને લીધે એજ વીલની રાસત મુજબ તમારા મરનાર બાપની કુલે અસકયામતનો હું ધણી થયોછ એ તો તમે સમજી જવાનથી છુપું નથી. એ કલમ વીલમાંથી કહાડી નખાવવા સારું મેં શું શું મેહનત કીધીછ જો! ને અનેકના તારા તોડ્યાછ! પણ નહી, બેહસતી એકના બે નહી થયા. આએ ખીચારો એદલ બધું જાણેછ. એદલ, મેં કંઈખી કરવામાં બાકી મેલ્યુંછ?

એદલ—માંયુ ફેડી ને લોઈ નથી કાચ્ચેં એટલુંજ બકાત રા-એખું, બીજું કંઈ નહી! ને એવણબી કબુલ કરેછ કે બેસ્તી બાલના બંદીજ હતા. (એક તરફ) મેં હમણાજ એકે કરાવી મુઠકું તેભી ઠીકજ થયું.

હાઉ—પણ લાચાર! કુદરતે જે ધારું હોયે તેજ થયે.

એદલ—બસ! બસ! બસ! એક લાખ રૂપીઆની વાત બોલેલા.

હાઉ—દાદરના ખંદા હોવો તો માનજો, સોરાખરાહ, કે તમારા બાપની અસકેઆમત ગમે એટલી મોટી છે તોખી તેની તરફ આડી નજરે હું તો જોઉંખી નહી.

એદલ—(એક તરફ) અરે નારે બાપ આરી નજરે જોય તો તેના ધોરા કુટે!

હાઉ—કારણ, મને ઓધતાલાએ જે નીમક રોટલી આપ્યુંછ તે ખસ છે. હું જીવી જીવીને હવે કેટલા દહાડા જીવવાનો! આએ હાલ ટાટ જોવો તો થઈ રહ્યોછ. આએ દીલ છે તે પર જીલવું નહી, હં બા! એ તો જોવાનુંજ જો! બાકી સાંધે સાંધા કળેછ!

એદલ—(એક તરફ) ને નેસે નેસમાં રૂપાંતો રાગ છે ને સેરે સેર નાસુર પચ્ચેરાંજી !

હાઉ—તેથી કેહતોતો કે મારું છે તેજ હું આઈ ભાગવી નથી શકતો તો પછી ખીન્ને બોલ કોણ માંથે લીએ !

એદલ—અરે નારે ભાપ, તમે તો જંખીને જોવખી નહી ; તે સોરાખશા કાં નથી જાણતા ! પણ કરીએ શું ? કંઈ રવાનનો કોલ—

હાઉ—અરે નારે, નારે ! રવાનનો કોલ તોડ્યો ને સાત આસમાન તોડ્યાં બરાબર છે !

એદલ—અરે મરગરજનન ગુનાહ ! મરગરજનન !

હાઉ—તેથી હું શું કરું ? લાચારીએ તમારા આપની દોલતને બને ધણી થવું પડેજી !

એદલ—(એક તરફ) કકલતી આંતરડીની હાપનો પૈસે પૈસો કુટી નીકળશે.

સોરાખ—તમારું આવું બહું દીલ ને સખી ખવાસ જોઈ મારે હરખ માયો સમાયો જતો નથી. ખાદતાલએ જો તમારા જેવા ખીજ બે ચાર નરેને પેદા કીધા હોતે કેની તો—

એદલ—તવારે તો સાહેજ તો ! લોક માતીએ ચોક પુરતે, માતીએ ! (એક તરફ) કુખ્યાનું અરધું સત્યાનાશ વળેજી તે પુરું વળતે !

સોરાખ—અચીત તે સાહેબે ખેનીઆજના શુકર ગુજારેજી કે મારા આપનો વારસો તમારે સર ઉતરવાથી તમેને જે એદ થતે તે માંથી તમેને માકળા કરવાને હું રાક્ષીવાન છેઉં. હોરમજી શેઠ, તમે ધારેજી તેમ હું કંઈ પરછોલા નથી.

હાઉ—(ફગલાઈ જઈ) હૈ, હૈ, હૈ ! શું-શું-શું બોલોજી ? તમે-તમે-તમે પરછોલા નથી-નથી !

એદલ—(એક તરફ) સુવા છુટા ! તોતરે ભાભરે રાંતો થઈ ગીએ !

સોરાખ—(ટકોર કરીને) નહી રે નહી મેહેરખાન. તમારું નેક આ-હવું ને તમારી નેક નૈયત તમારી આડે આવેજી કે તમારી ખુશી ઉપરાંત તમને મારા આપનો વારસો હવે મળવાનો નથી.

હાઉ—(ધબરાટભર) નહી, નહી ! નહી, નહી ! તમે-તમે અમ શું બોલોજી, શેઠ ? મેં-મેં-મેં સાંભલ્યુંજી કે તમે તમારી-તમારી સાથે ખૈરી-નેખી ખેતા આપોજી.

સોરાબ—હા, એક બૈરી મારી સાથે આવીજ ખરી, પણ તે કંઈ મારી બૈરી નથી.

એદલ—(એક તરફ) તવારે કોણની ? તારા બાપની છે ? અહીં કલેજું ઉડી આવેલું !

હાઉ—પણ જીવોની, જીવોની બા ત-ત-તમારો—

સોરાબ—પણ કેમ, એટલા બધા અકળાવોજ કાંય ? કંઈ તખી-એત ખીગડી આવીજ કે, સુરંખી ?

એદલ—(એક તરફ) હોંસ કોંસ લેવાઈ આવેલા ને હજી તો પુછેજ ! પણ તવારે મારા હજાર રૂપીઆખી સુતા કે કેમ !

હાઉ—પણ જીવોની બાઈ, તમારો સેવક મેહરબાઈને-બાઈને અછી તરેહ પીછાનેજ—

સોરાબ—અરે હા, પણ તેથી કેહેવા શું માગોજ ? જેમ તમે મેહરબાઈને પીછાનેજ તેમ તેવણખી કેહેજ કે તમે નામવરને તેવણખી ધણી સારી રવેસે પીછાનેજ.

હાઉ—તે મેહરબાઈ છે તે પેલા કાઉખાં જેવા ગરીબ પણ તુંમાખદાર જવાનની બેહેન થાએજ. કાઉખાંને હાથેજ તે ઉધરીને માઠી થઈજ અને તેનાજ ખવાસ તે ધરાવેજ. તે-તે-તે એરત પોતાની નેકીને બટો લાગવા દીએ તે-તે-તે—

સોરાબ—બટો શાનો લાગે ? તદન એઠી વાત છે ! તેની નેકીને કશીખી અલવલ આવવા વગર તે સાબુત કદમ સહેલી છે. કુનીઆમાં નેકીના નમુના તરીકે કોઈને જોવી હોએ તો તે નવજવાન નાર છે.

હાઉ—જો સોરાબજી થેક, મારું કહ્યું માનો તો આવે કેહુંજ તે જરા સાંભળો.

સોરાબ—મારે હવે કાંઈ સાંભળવું નથી બા !

હાઉ—એમ છેક આકળા ના પડેની તો થેક ! નહી તો વખતે કંઈ નવું જીનું થઈ જશે જો. મારી સલાહ માનો તો—

સોરાબ—બસ કશું થેક, તમારી સલાહ તમારી પાસેજ રાખો. (વીલ તેને આપતાં) આમાંજ કંઈ તમારી સલાહ એછી જોજમાં આવતી નથી. અમારા કુટુંબીએ તમારી નેક સલાહથી તમામ વાતે ધરાઈ ગયાંજ માટે હવે તે કોઈ ખીજને થકી જાળવી રાખો.

હાઉ—(જરા જોરાથી) બ્યારે એમજ છે ત્યારે તો હું તમોને સાક—

સોશબ—અને હુંજી તેજ મુજબ તમેને સાફ કહી દેઉં કે વધારે વામાટામા કર્યા વગર મારા બાપની અરકેઆમત એકદમ મારે સ્વાધીન કરી એકઠીકડુટર દાખલની તમારી ફરજ અદા કરે નહીં તો સાહેબને નકામી તકલીફ થશે. [તે જતો રહેછ.

એદલ—તારો બંદેવી મરેરે સોશબ !

હાઉ—જતો રહ્યો ! નાપાકજદો તો બડો સેહેતાન જણાયો ! આટલું બધું પાણી છે એમ આપણે જાણતાતા નહીં ! તોખી એનાં હાડ બીનેલાં લાગેછ, જાંઠાં છે તાંઠાં એ પરણેલોજ છે, પણ તેની પુરવારી શું ? કેમ એદલ, શું ધારું ?

એદલ—ધાએરં એજ કે આજનેકાલ મારા હજાર રૂપીઆ પર પાણી મેધલું !

હાઉ—જો તારે રૂપીઆ લેવાજ હોય તો જા જંગબાર અને તેના લગનની સામેતી મેળવી લાવ.

એદલ—પણ એ બદી પંચાત શું કરવા કરવી. લાવોની હું સોગન પર સોગન ખાધને કેશ કે એ પરણેલો છે.

હાઉ—પણ અકુખરા, તું તો ધણાખી કસમ લેશે પણ તારું ને સાથે વળી મારુંખી માનશે કોણ ?

એદલ—કાંએ, નઈ કાંએ માને ? મને કંઈકીરાભીરા પએરાછ કે શું ?

હાઉ—ઠીક છે એ શું કરેછ તે આપણેખી જોઈએછ. બનશે તેટલાં દોરડાં ખેચાવશ ને નવશે નેજા પાણી ઉતરાવશ પછી તો જો થવાનું હોશે તે થશે.

એદલ—પણ મારા પેલા રૂપીઆ !

હાઉ—તેનુંખી થઈ રહેશે ! વળી તુનેજ રૂપીઆ નહીં મળશે ? હાલ તો વળી એક ખીજી ઝડપ કરવાનો વખત છે.

એદલ—બસ તવારે જુંગી બદી એવાં ને એવાંજ કામોમાં અઠવાશે કે કેમ ? આએ મુઠ્ઠું ને પેલું ધાએરં—કોઈને આએ ઝડપ ને કોઈને આએ યાપ ? બાઈનું બાઈને ને બાઈનું બાઈને ! તો હવે એ બાઈનો કંઈ છેડા આવે કે નઈ ?

હાઉ—અરે એ બધાંનો છેડા હવે જલદીજ આવવાનો. (એક તરફ) ને સાથે તારોખી. (તેને) આએ નવી ઝડપ જો છે તે સાથે લાગી તેખી અજમાવતા રહીએછ. આપણો પેલો પુરાનો દોસત નવલખીનો.

આમળો કારભારી શાપુર થોડક દહાડા થયા અહીં પાછો આચોછ, ને પાંડની ધરમશાળામાં ઉતરેલો છે; આજથી આપણેજ ઘેર આવી રહેવાની ધણી બોલાંસ કરીને કેહેવાડયુંછ, તેથી ગુલાંને સાથે લઇને, હમણા અહીં આવતો હોયે. ગુલાંને તો તું ઝાળખતો હોયેજ. પેલા મેરવાન મરચાંખાઉની યે દીકરી થાયછ.

એદલ—ઝારયખો, ઝારયખો! પેલા ડાળા ડામકેવાળાની નાતરે ઘેરની બેરીનો છોકરો, મેરવાન મરચું.

હાઉ—હા તેજ. તેની સાથે મને તેમજ શાપુરને ધણું ઘેરવટ જેવું હતું ને તેનું કોઈ સચું વાહાલું જીવતું નહી હોવાથી મરતી વખતે મરચાંખાઉએ ગુલાંનો હવાલો મને ને શાપુરને આપ્યોતો.

એદલ—તમારો નસીબો ધણો જોરાવર હોં, કે બદા સભજર ભી-લુઓ ઘેર પુછતાં તમારેજ તાં આવેછ! વાંદે પછી?

હાઉ—તે વખતે મરચાંખાઉની હાલત જરા નખળી સખળી જણાઇતી તેથી તે છોકરીને લગતી બધી ખટપટ મેં શાપુરને ગળે ઝાળવી દીધીતી. રાવલપીંડી તરફ ગુલાંના બાપની જમીનનો એક મોટો કકડો હતો. આજે તેની કીંમત પચીસ ધણી વધી ગેઈછ, તે જમીનની ઉપજ આજે વરસ દહાડે સાત આઠ હજારની થઈછ તેથી—

એદલ—તેથી તાંખી ડારો ખાએસોછ કે ?

હાઉ—કંઈ એમ છે ખરું. ગુલાંને હવે શાપુરના હાથમાંથી પડાવી લેવીછ.

એદલ—એ એમ શું બકોછ? શું ગુલાં સાથે પણવા બનવા માગોછ કે? અરે એ તો તમારી ધીકરીની ધીકરી જેવી લાગે!

હાઉ—હવે તારીથી પાધરું પાધરું રહેવાયછ કે નહી ?

શાપુર—(બાહેરથી) કેમ થયું, કોઈ સુવું જીવતું છે કે નહીં?

હાઉ—લે, નામ દેતાંને વારજ તે આચોછ. (મોટે સાદે) અરે ઉભો રહે, ઉભો રહે, શાપુર, ઉભો રહેજે! કે હું આવીને તુને હાથ ધરીને અંદર લાઉં! ધરું હાડ થયલું છે તે કેથે પડી ખડીને હાથ પગ બાંજશે.

શાપુર—(અંદર આવીને) કોણનો હાથ ધરીને લાવેછ? આંધળો આંધળો સમજ્યોતો કે? (એદલને) એહો તુંખી હજી જીવતોજ છે કે મારી બરચી બાજી ને જાપરે જાપરે નાંચી, સો જાણાં બાએચં પણ ખીચડી તો કાચી ને કાચી? કેમ થયું, હોમીયાર, દહાડે દહાડે

તું તો કુંબા જેવો થતો જાએછ ! એદલ, તુંનેખી એનો પવન લાગેછ કે ? નખખાદ ગીઆ તારા મોહમાં દાંત તો એકખી મળે નહી ને તોખી જાણે ખડેણાની બણણી ! ગુલાં, આવ બેઠા બેસ.

હાઉ—કેમ છેવો, ગુલાંમાએ ?

એદલ—(એક તરફ) એ તારો બંધવી મરેરે ! હમણાં તો ગુલા સાથે પણવા માગતોતો ને વળી કેછ કે ગુલાંમાએ !

શાપુર—મારે માથે પણ વરસો સુધી થોડી જંજલ નહી હતી હો હોમીયાર. ખેતીવાડીની જમીનનો એક તો મસ મોટો કટકો ને ખીજ તો આવે મારી કુલ જોટલી નાની ઢંકલી—એ બેહુને સાચવીને ઉધારતાં મારે બધું લોહીનું પાણી થઈ ગીઉછ.

ગુલાં—પણ મોટાખાવા, એમાં વધારે મોટી જંજલ કોણની હતી, મસ મોટાં ખેતરની કે આવે નાની ઢંકલીની ?

શાપુર—ખરૂં કેહું બેઠા, તો જોકે ખેતર મસ મોટું ને તેમાં ખેતીનું કામ ઘણી કડાકુટનું, ઘેટાં ગાદરાં ને ઢાર બહુ ખપે ને સાથે મનીખાખી સેકડો, તે દખ્ખતી જંજલ તેની તો ખરી, તોપણ ખરેખરી ને છેક કલેજે લાગેલી જંજલ તો આએ ઢંકલીની મોટી !

હાઉ—કાંય વાર, એમ કાંએ ?

શાપુર—તે તો વાત પુછોજ ના ! આજ તો લોક ગાડું બની ગીઉછ, તેમાં તમારી તરફના પોરીઆએ કંઈ તોખા બોલાવેછ ! કોઈ ખુબસુરત છોકરી જોઈ ને સાથે દલ્લાવાળી જણાઈ તો પછી હજાર પેરે તભરીઆં પાડે. ગુલાંના બાપની બધી મીરાસ સંઘરી રાખી તેની ઉપજ વધારતાં આજે વરસે તે પાંચ સાત હજારની આએપતવાળી થવાથી માગાં પર માગાં ! ને તેમાં વળી કોઈ કોઈ તો પાધરા પરભારા સંઘેરા ચલાવે. આપણે વડાં વડરાં જાણેકે હોઈએ નહી તેમ બધું બાહારો બાહારજ ! કેમ ખરી વાત કેની ગુલાં ? તારી પરખી કાગળો આવેલાં કેની ?

હાઉ—અરે બા એ તો દહાડેનાં બરચાં થાય કેની તે એમ પુછ-પરછ થયા વગર રહેજ નહી ; ને એમ છોકરાંઆખી જો એક બીજાંને આજખી પાજખીને પોતાની પસંદગીથીજ પરછે કેની તો તે આર વધારે સાહે.

શાપુર—હમણા હું ગુલાંને સાથે લેતો આવેછ તેનીખી એજ મકસદ છે કે એને મારા બલીજ દોલી સાથે પરણાવી બેહુનું માથું ઘાઈ

નાખું. એ છોકરો બહુ અબરદાર છે. બચપણથીજ બહુ ચપરાક ! ને મારી ગુલાને તો એવો વર ધણોજ—

ગુલાં—પણ મોટાબા, તમારા બત્રીજને મને જરા નજરેનજર જોવા તો દેવો—એક વખત મળ્યે બેઠયે તો ખરાં, ને પછી મારું ને તેવણું મન મળે તોજ પરણાવવાની વાત કરશે કેની ?

શાપુર—અરે હારે મારી દીકરી, સાત સત્તર વખત રાજી ખુશી થાય તો, હો કે ?

હાઉ—(તને ખીજવવા) હો કે, એ લોહા, હો કે !

ગુલાં—(એક તરફ) અરે મારા કાઠિયાં ! હું તો મારા વચનથી તારી સાથે બંધાઈ ચુકીછ ને અંહી તો—

એદલ—છોકરી ધણી હાશીઆર લાગેછ. બાદને બેસારીતી કે ?

ગુલાં—કાંહાં ?

એદલ—મફ્ત કે બાદને બેઠેલી કે ?

ગુલાં—બાદન શું ?

શાપુર—અરે એ બરચી બાજી, બાદન બાદન શું કરેછ ? નીરાળ કેહેની, નીરાળ.

ગુલાં—હં, હં ? નીરાળે ? હા, નાલ્લી હતી તારે વેણીલાલની નીરાળે ખોલી.

એદલ—શીખેલી બણેલી છે તવારે બાદન બાલ કેમ નઈ સમજી ?

ગુલાં—તે બા, હમારા ગામમાં તો કોઈ એમ બોલતું નથી, તવારે હું તે કેમ સમજું ?

એદલ—તવારે તમે કાંનાં ?

ગુલાં—આ મરેરે ! હું કાણી !

હાઉ—અરે નહી, એ એમ પુછેછ કે તમે કાંહાંનાં ? કીએ ગામના ?

ગુલાં—બધું એવું એવું કેમ બોલાછ ? કોનાં ને બાદન !

એદલ—જોની ધીકરી એ તો—

ગુલાં—ધીકરી !

એદલ—અરે બેન એમ જો કરશે તો—

ગુલાં—બેન ! બેન શું ?

એદલ—આએ તું તો મારા વેરા કારેછ !

ગુલાં—શું કારેછ ? વેરા !

શાપુર—વેરા કાહાડવા એટલે બરચી બોલીમાં ખીજ પાડવી.

ગુલાં—ઓ ધરેરે ! એવી શું બરચી બોલી ! વાંરે પછી ? કંઈ ખીજું બોલો. હવે તો મને તમારું એવું એવું બોલેલું સાંભળવા ગમેછ.

એદલ—બરચીઓ કેની તે એમજ બોલે.

ગુલાં—(તેની નકલ કરીને) કેમ બોલે ?

એદલ—જા, તવારે તો નથી બોલતો.

ગુલાં—અરે નહી, બોલો બોલો. કંઈ તમારા ગામની ખીજી એવી એવી વાત જરા સંભળાવો. જા, જા, મને તે હવે તો બહુ ગમેછ.

એદલ—તો પાંસરે પાંસરી સમજે તવારે કેની ?

ગુલાં—હં ! તવારે તવારે ! બોલો, બોલો, હું સમજશ.

એદલ—તમે જેને ધરાન કચ્છોછ તેને બરચીઓ ધાંધો કેછ.

ગુલાં—ધાંધો ? વાંરે પછી.

એદલ—બોઈની માછલીને બરચીમાં ચોડીનાં બરચીં કેછ.

ગુલાં—(હસીને) ચોડીનાં બરચીં !

એદલ—પોરીને પંદોરી, પપેટાને અડુખરાં કે ગાંગરી કરીને કેછ. નીઆત જમનવાર થાએ ને માટીડાને એજન કરવાનું હોય તવારે અંધીઆરે કંઈ જાએ કે એકમ ધોલા ધોલ, ને ધેરનાં બદાં માણસને નોતરવાનાં હોય તો કેસે ધીરે બાને ધપકરા ! ને નઈ તો કેસે આતસભેરાંમ બાએરા ને બાને તાપરા માએરા.

ગુલાં—બાને તાપરા માએરા ! (ખુબ હસીને) ઓ માએરે માએ ! હું તો હસ્તાં હસ્તાં હવે મરી જવશ.

હાઉ—લે ખસ કર, એદલ. પેટમાં કુખી ખુખી આવશે. શાપુર, એ છોકરીને કંઈ ગીત ખીત આવડતાં હોયેની ?

શાપુર—અરે તેનું શું પુછવાનું ? એવી વાતોમાં તો એ બાધર છે. કેહેશે તો હમણા ગાશે.

હાઉ—હા, હા, ત્યારે તો કંઈ સાંરે જેવું ગીત ગવડાવ, ગવડાવ.

શાપુર—બેટા, હાઉકાકાની મરજી છે તો કંઈ લલકાર.

ગુલાં—લેવોની ગાઉ.

(૨૬—તાજ ખતાજ નોખનો.)

નિત જુઓ રહો ખુદા—જગ જગે હસી હસી,

નિશિ દિને દિપે જુદા—વગ વગે વસી વસી.

ગજબ આ કરામતી—જગત બેદ જો ખતી,
અજબ તે બરે સદા—રંગ રંગે ઠસી ઠસી. ૨.

સુરજ ચંદ્રને જીવો—મસ સમુદ્રનો કુવો,
નવલ રંગ ને અદા—જગમગે ધસી ધસી. ૩.

હાઉ—જા દીકરા ગુલાં, હવે અંદર જાઈને ફરાગત થાઓ. કંઈ મંગાવવું હોય તો આપરા એદલને સોંકજો. પાંકણું કામ કરશે. (ગુલાં એદલ જાઓ) કેમ શાપુર, તું દહાડે દહાડે કુગાતો કેમ આલ્યો? કંઈ શીકર ચીંતામાં પડ્યો છે કે શું?

શાપુર—નારે બાપા, શીકર ને ચીંતા આપણે કંઈ જાણતા નથી. ખુદાતાલા પસીનાના બે પૈસા આપેછે તેપર રાત દહાડો શુકર ગુજાઈછે.

હાઉ—પણ ત્યારે નબળો કેમ થતો જાઓછે, નબળો?

શાપુર—નબળો! ખાંડ ખાઈછે ખાંડ! મારું શરીર મહેનતથી કસાયલું છે. હું આવો છેઉં પણ નબળો ના સમજતો. આપ્પે હાથે તુંને ને આપ્પે-હાથે તારા એદલને ઉંચકી જાઉં. ચાલ બકેછે શરત? આવી જા; છે હીંમત?

હાઉ—નારે બા, શરત બરત આપણે કંઈ જાણતા નથી. એ તો જરા તું મને તેમ લાગેછે તેથી બોલુંછે.

શાપુર—જીલતો રખે, જીલતો! જાઈને પણ કામ પડે તો રત) મણુ ધંઉની ગાંધી એક કલાક સુધી પીઠપર ટેકવીને ઉભો રહેું. ગીઓજ મહીને જોડાને ખડી ચહડાવીને દરા કોસ ચાલીને ગીઓ ને આથો તોખી મારે મનથી તો કંઈજ નહી. જોઈતી મહેનત, પુરતો ખા-રાક, ખુદી હવા અને ચોખ્ખાં મનની મીઠી ઉંધ માણસને તંદરસ્ત રાખેછે. આપ્પે તમે લોકખી છેઓની પાલી ગામના પાલીઆ? હરામ હજીજનું ખાઈ બાફેલા બટાટાની કાની પડી રહેવાથી ચરખી વધે ને રાગીશ્ટ થાય. તમેને ચાખકે ચાખકે મારીને દોડાચ્છા હોય તોખી તમે ચરધો ગાઉ ચાલતાં હાંફી જાવો, થેડ મારા. હવે એ મારી વાત તો રહી, પણ તુંજ કહેની દોસ્ત, કે તારો દેખાવ બધો બખાઈ ગીઓલા જેવો કેમ લાગેછે?

હાઉ—તે બખાઈ જતાં તુને ખીલીક લાગતી હોયે, નહી વાઈં? પણ મોસ્તર એક વાત જરા નવાઈ જેવી લાગેછે કે તારો એહરો લાલ

ચણાડી જેવો થતો જાયછ. પોણાસો ઉપરની બરતીમાં આવી ચુકેછ તોખી નરો જાણે બાવળની ગાંઠ ને સીધા ટટાર! જરા કમરમાંથી કે બરડામાંથી વળેલોખી નહી, કેયા કુએજ દહાડા કાહડેલા લાગેછ હો!

શાપુર—તેમ ખેમ કંઈ નથી. એ તો નેક નૈયતની નુરાંતી છે. આપણું તો દીલ સાફ ને મન ચોખ્ખું, તે મન તનપર કરાંતો બારજ નહી તો પછી કમર કે બરડામાંથી વળીએજ શાના? સીધા ને ટટારજ રહીએ તો! મારી તો ખાતરી થઈ ચુકીછ કે હરામ હજીસનો એક રૂપીએખી લીધા તો તેના બારથી બધું તન બદન વળી જાય. ને રૂપીએ ત્યારે તો એક, પણ એવા એક પાપી પૈસાનો બાર સેંકડો મણુના બોળ કરતાંખી હૈયાંપર વધારે દબાણ કરે ને જીવ સાથેજ તે બાર જાય.

હાઉ—(ફગલાઇને) એ તારી બધી ડફારા ઉંચી મુક, ઉંચી!

શાપુર—નહી, ખરેખર તેમ છે તેથીજ કેહુંછ દોસ્ત, કે દીલના ડંખ ને મનની ખેચેની સાથેની સેંકડો હજારોની ખેકરાર પાડનાર પુંજી કરતાં નચીંતાઈથી મળતી જાડી પાતળી રાટલી ને હલકાં ફુલ જેવાં હૈયાંની મીઠી કરારી મને તો ઘણી ગમેછ, ને તેનું પરીણામ જોવું હોય તો તે આએ છે કે તંદરસ્તી સાથે આજે હજાર ન્યામત ભોગવુંછ. વાં નવલખીને તાંહાંના કંઈ સમાચાર? સોરાખ તો હવે આવી પુગો હોશેની?

હાઉ—હા, આવી મુવોછ તો ખરો. પણ કંઈ ઢંગધરા મુકીને આયોછ કે? અખણ ગીઆ, દખણ ગીઆ, પણ લખણ નહી ગીઆ. વળી અધુરી હતી તે એક નવી એખ વધારતો આયોછ—કોઈની કુકતીને કાહાડી લાયોછ.

શાપુર—તુંખી ઓરંગા મારવામાં આંછો નથી લાગતો? આએ વળી એક નવો છુટો! (હાઉ માથું ધ્રુણાવેછ) પણ કાંય, તું માથું કાંએ ધ્રુણાવેછ?

હાઉ—માથું નહી ધ્રુણાઉં તો શું કરું? રડું તે કંબખતને નામે? હું જો તુને એમ કેહું કે તે અંડાલ ઉંચા કુળની એક નવજવાન ખુખીવંતી ને નેક અસલત ઓરતને કુસલાવીને કાહાડી લાયોછ તો પછી તું શું કેહે?

શાપુર—હું શું કેહું? હું એટલુંજ કેહું કે તે વાત જુડી, બનાવટથી ઉભી કાંધેલી છે.

હાઉ—જ ત્યારે તેને ઘેર જઈને તારી આંખ ફેડીને નજર નજર જો.

શાપુર—નવલરા! નવલખીના એકપુરે બેટા સોરાખ આવું નીચ કરમ કરે! ખરેજ વાત માનવામાં નથી આવતી, પણ તું બ્યારે કેહેછ ત્યારે—

હાઉ—પણ વાત દુર કાંહાં છે? મ્હોડાં સામે છે. જાની તેને ઘેર—બધું આપોઆપ દેખાઈ આવશે.

શાપુર—અફશાશ! આવો એકમારગી, દીલાવર, નેક ખસલત છોકરો આવા એક અધમ ને નીચ કામનો શરીક કહેવાય એ કંઈ થોડાં દુઃખની વાત નથી. ગમે તે હો; હું જાઉં તો ખરો, મારી તો ખાતરી છે કે એવું કશું હોવું જોઈએજ નહીં ને તે કરતાં તેવાં કોઈ નીચ કામનો તે શરીક થયો હોયે તો મને તો પોતાની શીકલ દેખાડી શકવાનો નથી. કેવો ગરવો છોકરો હતો, જેના મ્હોડાં પરથી માંખ ઉઠે નહીં તેવા, તેની આંખે શું હકીકત હું સાંભળું! તે કરતાં નજરે જોવું વધારે સારું છે. આંખ ને કાનની વચ્ચે રહે તો માત્ર બે આંગળનો છે પણ—

હાઉ—જે તું તાંહાંજ જતો હોય તો ચાલ સાથેજ જઈએ.

શાપુર—હા જઈશું. પણ મને જરા કેહેશે કે મારો દોલી તુને અવાર નવાર મળતો બિટતો રહેછ કે નહીં?

હાઉ—ઝાઝો તો નહીજ તો.

શાપુર—પણ અંહીના લોકોમાં તો એક ડાકટર તરીકે તે પંકાઈ ગીએ હોયેજ.

હાઉ—(હસવું દાખી) નહી, છેક તમે ધારોછ તેટલો નહી.

શાપુર—એ તો અજબ વાત! પાંચ છ વરસ થયાં અંહી પડેલો છે, પૈસે ટકે ને માલ મસાલે તેને મેં બધી વાતની સગવડ કરી આપેલી છે, તે તેતો આજે બધી વાતે ઉગી નીકળી એક ફુલફુલ ગપ્પર બની જવો જોઈએ.

હાઉ—તમે તેને શકડ અવેજ જે આપેલો તે કેટલો વાઈ?

શાપુર—વળી કેટલો? મારી તમામ માયા પુંજ જેખી કંઈ હતી તે બધી થોડી થોડી કરતાં તેનેજ હવાલે થઈછ.

હાઉ—શું કેહેવોછ?

શાપુર—ખરેખર મેં તેમજ કીધુંજ ને તેનું કારણ એ કે દુન્યામાં આજનેકાલ રસ્તો કાપવાનું કામ બહુ મુશકેલ છે, ને યું'મઈ જેવાં

શહેરમાં તો મારે તેની તલવાર જેવો સહધાટ ચાલેલો, ને તેવે વખતે છોકરા પાસે પાંચ પૈસાનો જીવ હોય તોજ બાવ પુછાય. ને એમ કરતાં પોસાનો પોસાતો મંડાઈ જાય.

હાઉ—તમારીખી કંઈ અજબ ગણતરી છે.

શાપુર—કહેવત છે કે પૈસો પૈસાને વધારે, ને તેથી મારી તો ખાતરી છે કે મારી પુંજી તેણે વધારીને આજે ખેવડી બલકે તેવડી કરી નાંખી હોશેજ.

હાઉ—(એક તરફ) વાટ જોયાજ કરજે ! તે મારા વાહલાએ તો બધું સંકસક કરી મુકીઉંછ. (તેને) વાહેં આજશે? હવે આપણે નવલખીના મહેલ તરફ ફેરો મારતા આવ્યે?

શાપુર—મને તો જરા વાર લાગશે.

હાઉ—(એક તરફ) મુવો તું દળદર ! [તે જાયછ, ગુલાં આવેછ.

શાપુર—ચાલ ખેટા, તુંખી તૈયાર થઈજા. આવ્યે તારો ધારવી રાખેલો ખાવીંદખી આવી લાગતો હોશે. (ગુલાં જરા ડાકી ધુણાવેછ.) તું એમ ના કર, ખેટા. તેને જો તો ખરી, તેની સાથે ખે ધડી વાત તો કર, ને પછી તારો વીચાર બાંધ. એમ જોયા તપાસ્યા કે વસ્યા વાપર્યા વગર અમથું મુકું ધુણાવવું સાહેં નહી. એ મારા ખેટાને જોશે કે તરતજ તું તેની પરથી ફીદા ફીદા થઈ જશે. નરો નરો જાણે પચાસેક વરસની વાતપર હું પોતે જેવો હુતો તેવો તે તુને દેખાશે.

ગુલાં—મારા મોટાખાવાની શાન શીકલના માણસપર હું શ્રીદા નહી થાઉ તો પછી કોણપર થવાની હુતી?

શાપુર—ખરાખર ખોલી. હવે કેવી ડાહી લાગી? મારો દોલી આવતો હોશે, તેટલાં એક મઝાનું જેવું ગીત ગાવા માંડ.

ગુલાં— (સહ—ઘડપણે વિવાહ છે ખોટારે.)

મન બમે મુરખનું પરધનમાં,
કર્ષ કરે કલપના પળ છનમાં;
બસ બળે બળતરાં નિત તનમાં.

૧.

કદિ નહી નિરખતાં ધિર ઠરશે,
વિત શમે મુક્તમાં ચિત ધરશે;
નહિ પડે ઉદ્ધમની અડચણમાં.

૨.

નહિ ખરે નસિખ તો કંઈ ફળશે,
 નહિ દયા પ્રભુતણી કદિ મળશે;
 નહિ જડ ઈજત તો શુભજનમાં.

૩.

[દોરાખજી ડાક્ટર આવ્યાછ એવી
 ખબર નોકર આપી જાયછ.]

શાપુર—લેવો કેથા નામ દેતાંને વાર તેવણજ ખીરાજેછ. આઝે
 નરો જાણે મારો બાહાદરજંગ; તેની પેશાનીજ હું તો ખે ધડી જોયા
 કરશ. ને તેના મીઠા હલકમાંથી નીકળતા ખુરા શરોદજ જાણે થોડીક
 વાર સુધી તો હું સાંભળ્યાજ કરશ. (દોલી દાખલ થાયછ, તેના દેખાવ
 બધો ખવાઈ ગયેલો, જાણે હાડકાંનું પાંજરું, ઉમર તો ૨૦-૨૫ ની પણ
 દેખાવે ૫૦-૬૦ જેટલો, તમામ લેવાઈ ગયેલો. આવા હાલે તેને કુર-
 થી આવતો જોઈ શાપુર બડકી જઈ બોલેછ) ઝે-ઝે-ઝે કોણ! તે તો
 નહીજ હોય?

દોલી—(ધુજતેં સાથે) કેમ છેવો, મોટા બાવા? (બેહુ શેકેડ કરેછ.)

શાપુર—આવ, આવ, ખેસ. ખેટા ગુલાં, ઝેની સાથે કંઈ વાત
 કરોની.

ગુલાં—(એક તરફ) અકસોસ! ખીચારો લેલે ગુરે આવી રહ્યોછ!

દોલી—કેમ સારી પખે તો છેવોની, બાવાજી? જુઝ્યોની હું કેટ-
 લો બધો લેવાઈ ગીઝ્યોછ? છ એક વરશની વાતપર તમે મને મુકી ગીઝ્યા
 ત્યાર કરતાં મારામાં ધણો ફેરફાર થઈ ગીઝ્યોછ કેની વાઈ?

શાપુર—ખરેખર ધણોજ ફેર પડી ગીઝ્યોછ.

દોલી—કુન્યાનો કારોબાર એમજ ચાલેછ, મોટાબા.

શાપુર—(એક તરફ) ધુજ તારે મ્હેડ પડે તેવી! (વળી જરા
 અંદેશો કરી) પણ નહી. વખતે સખત અભ્યાસ ને બોહોળાં કામના
 બોજ તર્જે ખીચારો કચડાઈ ગીઝ્યો નહી હોઝે! (તેને ધીરજથી) ઝે
 આઝે તે શું કરી મુક્યુંછ? આઝે તારા શું હાલ? તારાં ધરકોને જુલાખ
 આપવાને બદલે તે પોતેજ રોજ જોલાખ લયા કીધો કે શું?

દોલી—વળી તેમખી કંઈ ખઈજ તો! આપણો જોલાખ જો પુછો
 તો રોજ સહવાર સાંજ મળી કાચા બખ્યાની એક આખી બાટલી ખ-
 લાસ! ને રાતના ખે પાંચ દોસ્તો સાથે હોઈઝે ત્યારે મોડી રાત વેર

ઉભગશે કરવાનો તે પાંચ સાત ગ્લાસ ખીલાર જેવા ને કકરા પડતા ચંપીનનાં ગટ કરવાંજ નોંધ્યે. ને સાંભળેા મોઢાખાવા, રારાખની સી-
ફત શું છે તે જરા કહી સંભળાંઉંછ.

(ઈંગ્રેજી રાહ—“Ratti Madam is my Name.”)

દોલી—વાટ નાન્સન્સ કેવું હમખગ—જોતો નહિ રીજન વહાય,
દે રાઈટ એન્ડ લેફ્ટ એખ્યૂસો—દારને લોડો કાંચ;
ખાતાં પીનાં ને મોજે—ખસ ખરચો એવરી પાઈ,
આફતર ઉથ નન વિલ ટેલ યૂ કે—જરા તો પી લે બાઈ.

(કોરસ) ટાંસો ખસ શેમ્પેન—ટાંસો ખસ શેમ્પેન,
એન્ડી શેરી ને મોજેલ—સોડા આઈસ એન્ડ જિન્જર એલ;
ટાંસો ખસ શેમ્પેન—ટાંસો ખસ શેમ્પેન,
એન્ડી શેરી ને મોજેલ—ડ્યૂર્સ ઈચ એન્ડ એવરી પેન.

વેર આલવેસ ઉંચા ટ્રેસીસ—સુખાનું વાચ એન્ડ ચેન,
એલ માઈજર્સને ખળતાંથી—લેટ ઢેમ મરમર ધનિ વેન;
હુનિયાની એવરી પ્લેજર—ચાખીને થાવો ત્યાર,
આહમાઈટીને ત્યાં નહિ તો શું—જવાબો દેશો યાર.

(કોરસ) ટાંસો ખસ શેમ્પેન—ટાંસો ખસ શેમ્પેન,
એન્ડી શેરી ને મોજેલ—સોડા આઈસ એન્ડ જિન્જર એલ;
ટાંસો ખસ શેમ્પેન—ટાંસો ખસ શેમ્પેન,
એન્ડી શેરી ને મોજેલ—ડ્યૂર્સ ઈચ એન્ડ એવરી પેન.

શાપુર—(અબજએખીમાં થોડાક વાર વેર ગરક રહેવા પછી) તું
દારની સીફત સમજાવવા આયોજ કે કંઈ કામની વાત સમજવા આયોજ ?

દોલી—અરે હા, તમે કંઈ જરૂરની વાત કરવા તેડાવ્યોતો તે
શું વાત વાહે ?

શાપુર—તે વાત તો એ હુતી કે આખ્યે ખુખસુરત છોકરી
સાથે તુંને અદરાવવાનું મારા મનમાં હતું, પણ તારા ઢંગદરા તો કંઈ આર
જણાયછ ને તેથી હું તો વીચારમાં પડયોછ ! કેમ ખેટા ગુલાં, શું ધાર્ડ ?
(ગુલાં ડણકો કરી હસેછ) એમ ના કર ખેટા, મારા દીકરાને એમ હસી
શું નાખેછ ? કેમ દોલી, તું શું કેહેછ ? ખોલ વહેલો—

દોલી—(ગુલાને ટીકીટીકીને જોયા પછી) કોણની સાથે? આખો જીવાન નાર સાથે? અરેખર હું તો દીલોજનથી ખુશી છેઉં. શરાયની ખુશ ખુમારી સાથે પરીચેહર નાંજનીનની મોહ્યતનો મીઠાસ આમેજ થાય તો પછી મઝાજ મઝા!

ગુલાં—એમ છેક ઉતાવળા નાખની જાઓ, મારા જીભેર્ગ તખીય સાહેબ!

દોલી—અરે એવાં કામોમાં ઉતાવલજ સારી. એમાં દીલ કરવીજ નહીં જોઇએ! લાલમ લાલ શરાયનીં જામે ઉઠાવવાનો વખત આવે ત્યારે તે ઉતાવળથીજ ઉઠાવવી જોઇએ.

ગુલાં—કેમ મોઢાખાવા, તમારો શું વિચાર?

શાપુર—મેટા, હમણા તો એ વાત હવે માંડીજ વાળો. પછી જે થવાનું હોય તે થયે. પણ અંહી આવ દોલી, મેં જે મોઢી રકમો તારી ઉપર અવાર નવાર મોકળ્યા કીધી તેનું તું શું કીધું વાહં?

દોલી—અરે તમારું જાણું થાયરે મોઢાખાવા! વળી શું કીધું? ખાધું ખવાડ્યું, આપ્યું લીધું. પૈસો ચંચળ જાત, તે કંઈ કોઈના હાથમાં ઠર પડીને રહેખી કે?

શાપુર—ત્યારે પછી હવે તું શું કરશે? પૈસા ઉઠાવી નાખ્યા તો હવે તું ખાશે શું?

દોલી—અરે મારા મેહરખાન, એ શું બોલોછ? તમારા જેવા મુરંખી માથે બેઠોછ તો પછી ફકર હોયજ શાની? એ તો કેહેવત છે કે ખાનાર પીનાર ને સાહેબ આપનાર! ગુલાં સાથે લગન થયે તો વળી ખીજો દક્ષો છેજ!

શાપુર—(ધસીને તેના આંગ પર જઈ) કમખખત લુચ્યા—

ગુલાં—(વચે પડી) નહીં નહીં, મોઢાખાવા, જો તમે એ ખીચારાના આંગને જરાખી છેડશે કેની તો તરત જીરી બરાવવા જેવું કરી મેલશે જો!

દોલી—(લાડકેપણે) મોઢાખાવા, એમ શું કરોછ? મારી તો તમારી પર બધી ઉમેદો બંધાએલી ને એમ તમે મને હમણાથીજ ધમકાવી શું નાખોછ! તમને આપાદ ઠાંકણે આવેલા જોઈ હું તો કેવો ખુશખુશ હતો. છેલ્લી એક સો રૂપીઆની નોટ હતી તેખી કાલેજ વઢાવીછ ને હવે ખરચી ખુટી પડીછ વાસ્તે કંઈ મેહરખાની કરજો—

શાપુર—તે ખરચી ખુટે તેની નવાઈ શું? મેં સાંભળ્યું કે તે ગાડી ઘોડાખી રાખ્યાછ; ખરી વાત કે?

દોલી—હા, એક શીગરામ; (જરા અટકીને) એક લેડો (જરા થોભીને) ને એક મેલ-કોચ, ને ઘોડા તો ફક્ત બેજ રાખ્યાછ. પુછી જોવાની જોઈએ તો મારા કોચમેનને.

શાપુર—વાહ વાહ! શું ઝડક! દીકરા દળનારીના ને નામ દારા-શાહ શેઠ! ધુળપર લીપણું! વળી ગાડી ઘોડા શાના જોઈએ? ને તેખી વળી ત્રણ ત્રણ ગાડી ને બધે ઘોડા! ડાક્ટર થયો તે માથે શીગડાં ઉગીઆં હોયે! શીખવવા પાછળ ખરચ કરતાં કરતાં મારી કુસ નીકળી ગઈ ને હવે રહ્યો સહ્યો પુરોજ નહવાડી નાખ્યો કે?

દોલી—અરે બાવા, તે તો જે થવાનું હતું તે થઈ ગયું, અમથો કાંએ તમારે જીવ કુહુરવોછ? આણે કંઈઝઠી દેવો. જોઉં તો મારા મોઢા-બાવા હમણા કેવી મસ મોઢી કોથરી કહાડી આપેછ તે!

શાપુર—હા, હવે તો મોઢા જેવા પાણકા છે.

દોલી—જાઓ, રહું ત્યારે નહીં આપતા તો. (રસાઈને જાએછ.)

શાપુર—(મન સાથે) ત્યારે આપણે તો બધું ખાઈ ખેસીને હાથ ધસતાજ રહી ગયા! ચેતો, ચારે, ચેતો. પોરીઆઓને બસ જરા છુટા મુક્યા કે કંઈ મુદતનો આપદાદાનો સંધરેલો દહો ધુળધાણી ને વા પાણી કરવાનાજ.

ગુલાં—પણ મોઢાબાવા, તમે તો તમારા દોરાખરાહની ધણીજ તારીફ કરતાતા કે મોઢા કસરીઆ છે, ઉઘોગી છે, ને કંઈ ધણું ધણું કહેતાતા?

શાપુર—હા દીકરા, તે બધું ખરંજ હતું. પણ પોરીઆને કેથી માઠી સંગત લાગી તેનાં આએ બધાં ફળ. ચાલ જરા સોરાબને ઘેર જઈને તાંહાંનો રાહઘાટ તો કંઈ જોતો આઉં. [તે જાયછ.

ગુલાં—અરે મારા કાઠિઆં, તું કાંહાં હોયે? શું ઉપાય કરે?

(રાહ—એક દીન તારીફ તુલકો.)

પાક મહોબતની બજારે જો મળ્યો ખરિદદાર તે;
તુર્ત બદસંજોગથી જુદો થયો દિલદાર તે.

- જે ધડી ખુલખુલ ધનતેજર ગુલને જઈ માળ્યું;
તેજ પળમાં થઈ ગયું રે કિસ્મતી શેકાર તે. ૨.
- જન્મ સાચા પ્યારની માહ મુશ્કિલે પામી ખરે;
રે જુઠાઈ હોઠ આગળ લાવતાંને વાર તે. ૩.
- આસમાનો રે મને કહેવો જરા તે ડ્યાં હશે;
ડ્યાર મળશે કેમ છે છોડી ગયો લાચાર તે. ૪.

પ્રવેશ ૪ થો.

નવલખીના ધરમાંનો એક આરડો. ગાલે ગલાયો દઈ
અફસોસ કરતી મેહેરાં ખેંડેલી જણાયછ. સુના ખારી
તરફ જોતી ઉભેલી છે.

મેહેરાં—હજી મારો સોરાખ કેમ આવ્યો નથી ?

સુના—આવતા ધેખાયછ ખરા. રસ્તામાં ચાલેછ તે જાણે મ-
માઈ બપોઈનાં સો વાણુ ધુભી ગીઆં યોય તેમ હાથે અફસોસ કરતા
ચાલેછ—ધડીકમાં ઉભા રઈ જઈ મનશુભા કરેછ ને વરી ચાલેછ—
વરી ઉભા થઈ રેછ એમ તો કંઈ કોટલાં ગારેછ.

મેહેરાં—અરે ત્યારે તો તેડ, તેવણુને હાંક માર, મોટેથી હાંક માર.

સુના—અરે તેવણુ આવેછ રે આવેછ ! તેવણુ પોતેજ આવેછ.
એમ છેક સુનાં ધાબરાં ના પડો.

[સોરાખ ઘાખલ થઈ ખુરસી ધસડી ખેસેછ; દીલ ઉસકેરાયેલું
ને મન ધબરાયેલું છે; મેહેરાંપર નજર પડતી નથી.

(ઈંગ્રેજી રાહ—“My Own Native Land.”)

સોરાખ—ફક્ત હું જગતમાં સખ્ત શું ખખ્તનાં
વખ્તમાં જન્મ રે પામિયો;
સુખ જો ના કહું લગ્નનાં લખ્તના
ખખ્તમાં ના પડે પામિયો;

એ ખોટું—કદિ નહી હું
રે મોટું—નહિ હું કરે
રે કુખો સૌ બલે રંજનાં રગતનાં
હું સહું ગંજમાં ધામિયો.

સોરાબ—(મન સાથે) ત્યારે શું મારાં લગન છુપાઉં? પણ એ વાત મારી મેહેરાં આગળ છેડું તે કેમ? તેની આગળ એવી વાત કરવાની મારી જીભ ઉપડવાનીજ નથી. (ઉઠતાં) તારે તો ખસ હવે કચ્છલજ કરી દેઉં કે પરણેલો છેઉં. હા, પણ ત્યારે પાયામાલી ને સત્યાનાથી વગર છુટકજ નહી. મને તો કશું કંઈ સુજજ પડતું નથી. એ મારી વહાલી, મારાં જીગરની પુતલી મેહેરાં! મારું તો હવે આવીજ બન્યું! હું તો ઉઠ્યો હવે કુન્યાંથી.

મેહેરાં—(ધીમેથી તેના ખભાંપર હાથ નાખી) કદીખી નહી, મારા વહાલા. જાંહાં વેર હું હૈયાત છેઉં તાંહાં વેર મારા વહાલા જીગરને કશી વાતનું કુખ થવુંજ નહી જોઈએ. ખેલ, ખેલ મારા વહાલા, કે તારી પર શું ગળખ છે? તારો એટલે જઈ કેમ મારી જાયછ? તારા રાજા એકેક પર ચઢી કેમ જાયછ? ખેલ, જન, ખેલ, તારા જીગરના સદાના સાથી આગળ તારું દીલ ખેલ કે તારા મન પરનો ભાર એછો થાય. (સુનાને દૂર કરવાની સોરાબ શાન ડરેછ) પ્યારી સુના, તું જરા પાસેના ઓરડામાં જા, અમુને વાત કરવા દે. (સુના જાયછ) ખેલ, હવે ખેલ, પ્યારા, મોઠામાં મોઠી જે આફત હોય તે કહી દે.

(રાહ—ગમે દુરીસે જ જલતા હય.)

સોરાબ—પુછે ના વાત એ જાલી નથી કંઈ લાભ કહેવામાં, કુખી તું સાંભળી યાથે નરે છે ચૂપ રહેવામાં. ૧.

સાંપે ગળી છછુંદરી—છે તેવો મુજ હાલ;

ખેલું તો ખાઉં તને—ચૂપ રહેતાં ધન માલ.

સુડી વચ્ચે સૌપારી જેમ છું હું હાલ તેવામાં. ૨.

મેહેરાં—જાલા ખેલારાક કહો—તે આફતની વાત;

કે તમ કાળે હું કરે—સહુ મુજ સુખનો ધાત.

તમારી બ્યારે છું ત્યારે ડરે ના સ્હાય લેવામાં. ૩.

સોરાબ—વસિયતમાં મારા પિતા—લખી ગયા છે આય;

જે હું પરણ્યો હોઉં તો—દાલત ખીજે આય.

તને પામી સુખી છું વારૂસો ખસ ખોઈ દેવામાં. ૪.

મેહેરાં—જે રીતે રાજી બનો—તે કરવા છું ત્યાર;

કુખ દેખો મુજ કાજ તો—ધિક મારો અવતાર.

સુખી સમજું છું મુજને કુખો તમકાજ સ્હેવામાં. ૫.

સોરાબ—વધારે તે શું બોલું! વખત એવો સખત આયોજકે આપણે બંદીખાને સખરશું ને આપણું આ ગુલેગુલાબ નીરદોશ પશુ સમાન બાળક પોતાના ગુબરા માટે લોકલોકને દરવાજો રખડતું કરશે. (મેહેરાં રડમરા થાયછ) આ સખત હાડમારીમાંથી બધાનો ઉમારો કરી શકે એવી તું એકલીજ છે. તારીથીજ બધાનો છુટકો છે.

મેહેરાં—(ગમખાર દીલે પણ ખુરા મેહેરે) આ, સોરાબ! સોરાબ! આએ તારી મારી તરફ કેટલી કમ મેહેરખાની? તારી ઉપર આવી પડનાર કોઈખી આફત ટાળવાનું મારા હાથમાં છતાં હું તુને એક ધડી વાર પણ દુખી થયેલો દેખી શકશ એવો તુને વીચારજ કેમ આવ્યો? ખારા ખાવીંદ, તારી ઉપરની આફત ટાળી તે પોતા ઉપર હોરી લેવામાં તો તારી મેહેરાં મોઠામાં મોટું સુખ માનશે.

સોરાબ—(ધણેજ ગમખાર મને) મોઠામાં મોટું સુખ? આ! મારી વાહલી મેહેરાં, તુને તે હકીકત કહી સંભળાવવાને માફ મોહકું ઉંધડી શકતું નથી. પણ આપણ બધાં પર આવી પડનાર તંગાસી ને ભુખમરાના સખત આજબમાંથી છુટવા સાફ તુંને એવો એકરાર કરવો પડશે કે આપણે પરણેલાં નથી. આપણે પરણી ચુકેલાં હોએ એટલું જો જાહેર થયું તો મારો તમામ બાપોકો વારસો પારકે હાથ જવાનો—મને એક ફુટી બદામ પણ નથી મળવાની—ને આપણે સઘનાં દુખના દરીઆમાં ગોતાં ખાયા કરવાનાં!

મેહેરાં—ત્યારે શું તું મને તજ દઈ છુટા છેડા કરવા આહેછ?

સોરાબ—નહી, તેમ નહી, મારી મેહેરાં, તેમ નહી. તું તો મારો હયાનો હાર છે. તું મારે ટોટે બંધાધને રહે, પણ હાલ તુરત તો એમ જણાવીને કે મારી પણયત બૈરી તરીકે નથી—

મેહેરાં—(અધીરી પડી) ત્યારે કેમ? બોલ, ખારા બોલ, પણયત બૈરી તરીકે નથી તો કેમ?

સોરાબ—તે બોલ મારે મોહાડ બોલાતો નથી, તે તું ચેતી લે—

મેહેરાં—ત્યારે શું પણયત બૈરી તરીકે નથી તો એક (ધણેજ ગ-ગળતે સાદે) રાખેલી! ખેર એમજ તારી મરજ છે તો તેમ કહેવરા—મારો જીવ ધબરાયછ! તોમણ કંઈ નહી, કંઈ નહી. ધણી મોઠી ખુ-શીથી હું એમ કહેવરા.

સોરાબ—વહાલી, આએ જ બધા અફસોસકારક દેખાવ છે ને ફક્ત થોડાજ વાર રહેવાનો છે.

મેહેરાં—(ઉસ્કેરાયલી હાલતે) એક પણ વારખી એવે નામે ઓળખાઉં એ કંઈ જોવી તેવી વાત નથી; એવે હીછો નામે ઓળખાઉં તે કરતાં મોત બહું! પણ મારા આવીંદને ખાતર, તેના સુખને ખાતર, તેની એ આશ્વેરા છે તે પુરી પાડવાને ખાતર, લગનના મારા પવીતર કોલના કસમ લઈને કેહુંછ કે તારી પણયત ઐરીના માનવંત એલકાળનો હું દાવો કરશ નહી, પણ તારી એક ફરમાખરદાર—

સોરાખ—મારી પરેરાતેરાની મુરતી, મારા આશ્વે—

મેહેરાં—અફસોસ! એકજ વાતનો આફ! એકજ વાતનો અફસોસ!
(ધસાંધસ રડછ.)

સોરાખ—ખારી મેહેરાં, તું તો કહેતીતી કે ધણી મોટી ખુશીથી એમ કહેવરા, તે ખુશી આશ્વે કે?

મેહેરાં—(ધીમે સોદે) મારે પોતાને માટે મને મુદલ લાગતું નથી. રાખેલીના એલકાળથી મને લાગતી એજલતના ડંખની હું મુદલ પરવા કરતી નથી. પણ સોરાખ! વહાલા સોરાખ! કુલ સમાન આ નીરદોશ બાલક કયે એલકાળે ઓળખાશે તેનો માહતમ ભર્યો અફસોસ મને થાયછ.

સોરાખ—આ કકલાટ મારાથી સાંખી શકાતો નથી. ગમે તે થાય. થવાનું હોય તે થાય. જોઈએ ભુખમરે ને તંગાસી આવે પણ હું તો—

મેહેરાં—(ધણીજ કલવાઈને) નહી, આવીંદ, એમ ના કર. મને માફ કર. આશ્વે મારે જે જોસ્સો ઉસકેરાયો તે એક માતાની મોહખતનો નહી ધખી શકાએ એવો ઉભરો હતો. બસ હું તારે તાપેફરમાન છેજી. વાસતે ગમને દુર કરી ખુશીને યાદ કર. (ઝીમાઈ જાયછ)

સોરાખ—મેહેરાં! ખારી મેહેરાં! જે જે, જરા મારી તરફ જે!

મેહેરાં—(જરા સાવધ થઈ) શું છે! કંઈ નથી! હું તો સારી પડે છેહું. એ મારા મન સાથની છેલ્લી તારતોર! એ મારા દીલની છેલ્લી આખકતોર હતી! બસ હવે બધું સમાધાન ને ઠીકામ થયુંછ.

સોરાખ—(સુનાને છુપાઈને ઉભેલી જોઈ) વળી તું અંહી આં કેમ આવી? (સુના એક ડગલું આગળ આવેછ) તું ત્યારની અંહીજ હતીની? મેહેરાં, એને દાખેલી રાખવાની ધણી જરૂર છે હો! એ જાણીયુજીને તો નહીજ પણ પોતાની મુરખાઈથી કંઈ ભાંગેરા વાટી આપણી તમામ બઠી બગાડી નાખશે.

મેહેરાં—તેની તું ચીંતા ના કર, મારા જન.

સોરાબ—સુની, જો તુંને કહી મુકુંછ કે જેખી કંઈ અહીં બો-
લાયું ચલાયું હોય તેની કેથેખી ટેટું કરવી નહીં.

સુના—અંઈ જેખી કંઈ બોલાયુંછ તેમાંનું થોડું ગણ્યું તો સંતાઈને
મેં સાંભળી લીધુંછ ! અંહ !

સોરાબ—ત્યારે જો, હવે તારી ફરજ એજ છે કે એ વાતનો
એક ફંખળી —

સુના—મારી ફરજ કરતાં મારી બાઈ તરફની મારી માયતનું
જોર એટલું છે કે તેથી કરીનેજ અત્યારવેર મેં તમારે બહું અચ્છેમા
કીદું. બાકી તમેને તો હું—

સોરાબ—વારં હવે તેની બધી વાત રહેવા દે. પણ કહેની વારં
જોહં કે તારાં બાઈ વીથે ધરના ચાકરોએ તુંને કંઈ પુછયુંછ બુછયુંછ કે ?

સુના—વળી ચાકરો જેવા ચાકરો તે પુછે પરછે નહીં ! મુવા
ચાકરડાએનાં મોનાં કંઈ સીવેલાં બાવેલાં તો નહીં હતાં ! મુવાએ
કંઈ સેસ્તરસી વાત તો પુછી રયા !

સોરાબ—અરર ! પણ તેં તેના જવાબ શું દીધા ?

સુના—એ જવાબે જવાબ ! વળી જવાબ શું દીધે ! કંઈ નહીં !

સોરાબ—ત્યારે એ તો તે ઠીકજ કીધુંછ. હવે આથે ખીજું જો કે-
હુંછ તે ધ્યાનમાં રાખજો કે કોઈખી જો હમારાં લગન થયાંછ કરીને
પુછે તો સાફ નાજ કેહેજો. સમજી કે ? કેહુંછ તે બરાબર સાંભાળ્યું કે ?

સુના—હા, સાંભાળેરં તો ખરં. પણ હુંસી કંઈ એમ ના બા
કેવાએ નહીં ! કાંય, ના કાંય કહું ? કોઈ મુવાના બાપની ચોરી ભોરી
છે કે ? જો વાત લાએવાછ તે !

સોરાબ—કાંય, તુંને એક વખત કહ્યું તેની સમજ નથી પડતી કે ?

સુના—(જરા રાખમાંજ) સમજ સાની પારવા નીકચેરાછ ? જેવું
હોથે તેવું કેવાથે ! એખી કંઈ કુંલીમાંના ગોર બોરછે કે હરસે બાઈ જવાય !

સોરાબ—રાંડ બહચી એટલ તો એટલજ ! સુના, હું તુંને
કેહુંછ કે મારી સાથે એમ એડાં કારી રોકાથે નહીં. જાંહાં વેર હું ના-
ખતી કરરા તાંહાંવેર. નહીં તો પછી વાત ભોરી પડી જથે. બસ હ-
મણા હું તુંને જો હુકમ કરંછ તે પ્રમાણે તુંને ચાલવુંજ પડથે. (સુના નાની
રાનનું દોડું ધુણાવેછ) ને નહીં તો પછી આથે સીધો રસ્તો છે. ચાલ,
નહીં પરજડતું હોય તો એકદમ ઘેર છોડીને ચાલી જ.

સુના—(જરા ખીજવાઈને) હું કંઈ ચાલી બાલી જવાની નથી. (એક ખુરશી ધસડી લાવી બેઠતી વચમાં બેસેછ) જય કાં? એના બાઈને બદો મારો છું. તેનાવોએ જતી વખતે એનાવોનો જુમ્મા મને સોંપ્યોછ તે એનાવોને મુકીને જવાશે તે કેમ? બાવલા! ઘેર છોડીને ચાલીજા! (મેહેરાંને પસવારી) છું ધઉં તુંને, મારી ગેતી ગાય !

સોરાખ—પણ હવે એનો જુમ્મા તારે માથે રહ્યો નથી. તેનો જુમ્મા હવે તેના ધણીને સર થયોછ એટલે તારે હવે વધારે માથાકૂટ—

સુના—તો ધણી થઈ નીકયરાછ તો ધણીપણની રીતે ચાલો. ધણીની ધણીઆણી ધાખલ એનાવોને ગણો ને પછી મને ખાસકું કારીને મારો જો હું એક ભાજની ભાડું તો!

મેહેરાં—મારી વાહલી સુના; તું એમ છેક કાંય સતાવેછ વારં? શું અમુને આખાવરખાં ને ભુખેમરતી હાલતનાંજ થયલાં તું જોવા ચાહેછ કે?

સુના—નારે! નારે! તુંને બદી બલાઈઆ! શું હું હાથ પગ વગરની છઉં કે? શું હું તમારંજ પુરં કરવાને શક્તીવાન નથી થવાની કે? અરે મારી ધીકરી, આએ બે હાથ ને બે પગ છે તો બાર જણાંનું હું પુરં કરી શકશ! તમે કંઈ મને બારી પરવાના છઓ કે? તમુને તો મારી આંખોમાં ધાણીને રાખશ. એનાવોનાબી હાથ પગ છે, જાં ગમે તાં જઈ અપોતું ખોરી ખાય! આખાવરખું ને ભુખમરે લાગે કોઈ અભાગીઆં નપુતાંને!

મેહેરાં—ખારા, તમે હમણા જરા એ વાત તાહાડી પાડો. એને મારી પાસે રહેવા દેવો હું એને સમજવશ.

સોરાખ—(જતો જતો) હાલ માં મન ધણું ખેચન થયુંછ. વખતે હમણા પેલો હાઉ આવશે તો તેને કેહજો કે બે જણ કલાક રહીને આવે.

મેહેરાં—વાહલાજી, એમ તમે કચવાઓ ના. તમારા જીવને જર નીરાંત આપીને હીમત પકડો; હવે સઉ સારંજ થશે.

સોરાખ—માવો તારો એકેક નવો બોલ માં જીગર ફાડી નાખેછ. શુગર કરંછ તે દાદગરના કે તેણે મારે વાસ્તે તારા જેવા એક ફીરેસ્તાને સાંધી રાખ્યોછ. [જયછ.

સુના—શું નરમ ધી જેવી વાત ! હકધાર ધણીઆણોનો હક હુંદી લીએ ને પરછેતર બૈરીને નાકબુલ જાએ ને વળી તેવાં પાપી કામમાં હું મધધ કરું !

બેહેરાં—આલ સુના, હવે એ બધી વાત કોયજે નાખ. હું જે કંઈ કેહુંજ તેની તો તારીથી ના કહેવાશેજ નહી.

સુના—તે તો કોણ જાણે ! તમે લોકો મારી પાસે આવું આવું જીવું બોલાવો તો તે તો હુંસી બનવાનું નથી, હું તમને કહી મુકુંજ બાઈ !

બેહેરાં—નહી નહી, જીવું બોલવાની કંઈ જરૂર નથી, પણ તેવો કોઈ હીંગામ આવી લાગે ત્યારે તું મુગી તો રહી શકશે કેતી ?

સુના—હા, બલાસે તેમ કરસ, પણ તેભી તમારેજ ખાતર !

બેહેરાં—હા હા, મારેજ ખાતર. આલ તારે તું મને આટલી કબુલાત આપ કે અમારાં લગનને લગતી કશીખી વાત નીકળે તે વખતે તારે કંઈખી આમરદા કે ઉમરદા કર્યા વગર સુપજ બેસવું.

સુના—જોખસી, તેમ કરસ.

બેહેરાં—નહી તે અમથું નહી હોં ! મને ખરી ખંખારીને ખાતરી આપ કે તેથી વખતે તું મુગી મંતરજ થઈ રહેશે.

સુના—બાપના બોલ સીકે હું તેમજ કરરા. ધણું સાહે છે કે આએ બધાં કોઠાં કાવતરાંથી કાઢિયાં અજાણા છે.

[આકર ખખર કરી જાયછ કે હાઉ આયાછ.

બેહેરાં—ધણીજ સંભાળ રાખજે સુના, ધ્યાન રાખજે, અજાણતાં કંઈ બોલાઈ નહી જાય. એ સુવા મુજીને તો તું યોગબેછ.

[હાઉ દાખલ થાયછ, તેને અણમનો આવ-

કાર આપી દુર જઈ અણછતી બેસેછ.

હાઉ—(એક તરફ) આએ વાંદરી એ લોકોમાં ઠીક પગોટાઈ ગી-એલી લાગેછ. એનેજ જરા છાપરે ચઢાવીને જોઉં કંઈ સાર મળેછ ? (તને ધ્રુવારત કરી પોતાની પાસે બોલાવી) તું મારા સોરાબના ઘેરનું માણસ હોશે, નહી વાહેં ?

સુના—હકાં ! તેમાં તમારે શું ?

હાઉ—હકાં ! ત્યારે તું ભરમી લાગેછ. તાહેં નામ શું ?

સુના—મારા નામસી તમને કામ શું છે ? મારું નામ સુના.

હાઉ—આહા ! તારી ભરમની ટેકડીની શું તારીફ કરું ! જાણે બાગે બેહેરાં ને તાંતાં લોક કેવાં ગાય શુલાખ જેવાં !

સુના—હોસે !

હાઉ—પણ વાંદ આખે વાત શું ખરી, કે કોઈ બચ્ચાને ટેક-ડીપર ચાલતાં પગે ટોકર વાગી તેથી છ મહીના સુધી તે ટેકડી સાથે લડ્યો કે—હે રાત, તે મને માયરં ?

સુના—જે લખેશો આપ તેને જઈને પુછી આવો.

હાઉ—પણ તારી અધાને રાતક જોઈ હું ખરેજ ધણોજ ખુશ થાઉંછ. નરો જાણે એક ફરેસ્તો ! તારો ઘાટ ઘટમ ને નુરાની ધણાંજ સુંદર લાગેછ હોં ?

સુના—ને મારી નજરમાં તમેજી તેવાજ લાગેછ.

હાઉ—હું ? નહી, નહી. મારે વાસતે એ તાં જોલવું તો સરાગાત બરીઉં કહેવાય. (એક ટૂલી આપી) આવે ટૂલી ગુપચુપ લઈ તારા ખીસામાં મુકી દે; એ તુને ધણી કામ લાગશે, પણ તેને વાસ્તે એક જોલ પણ ફરીથી જોલતી ના હોં.

સુના—ખાતરજમા રાખજો મેરગાંન, કે મારેથી તમે એક સુખનખી સાંભળસો નહ.

હાઉ—તમારા ઘેરમાં આખે બેઉ જણાંજી ધણાજ ખુબસુરત છે હોં ! આખું ઘેર જાણે ખુબસુરતીનું મથક છે.

સુના—જેમ તમે કહ્યો તેમ ખરું !

હાઉ—હું ધારંછ કે એમના લગનની કુમધામમાં તુને તો બહુજ મત્રા પડી હોશે, નહી ? કંઈ જનસ બનસ કરી આપીતી ? (સુના મુગી મંતર) એજી નહી કે ? વાંદ કંઈ કપડાં લતાં ? તેજી નહીં ! ત્યારે કંઈ રોકડ રકમ આપેલી કે ? એમ શું કરતી હોશે ? એમાં શું આપણે કોઈની નીંદા તો નથી કરતાં ? અજગતની વાત કરીએછ, ને તે કરતાં તું કંઈ એમ ધારંછ કે હું એવા કંઈ જુબબ છેઉં કે તારી ખાનગી વાત હોશે તો ફેડી દેવરા ?

સુના—જેવા જુબબ તમે ધેખાવા માંગતા નથી તેવી જુબબ તમે મને શું કરવા ધારંછ ?

હાઉ—(થોડાક વાર સુધી તેની તરફ શક બરી રીતે ટીકીટીકી જોઈ) વાંદ જરા પેલી ટૂલી કહાડી તેના પર ફરી નજર તો નાખ.

સુના—(ટૂલી જોઈ) લખોની, આખે ફરીથી નજર નાખી ! છે, કોયરી મારી પાસે સલામત છે, ને તમારા કયા મુજબ એને હું

તો છુપીજ રાખરા, પણ વખતે તમે તો કોઈ આગળ ભાલી નહીં
દેખો? છાતી વાત તમે પેટમાંજ રાખી રાકશોની?

હાઉ—અજબત, અજબત, પેટમાંજ રાખી રાકરા.

સુના—તો તેમજ છાતી વાતો હુંજી પેટમાંજ રાખી રાકુંછ.
[જતી રહેછ. ખીજી તરફથી મહેરાં કંઈ
મસે આગળ આવેછ.

હાઉ—(એક તરફ) એ રાંડ ડાકણુ તો જતી. રહી ને સાથે
પેલી ઠેલીખી યુમ થઇ ને મતલબ તો કંઈ સરી નહીં. છટકું બરાબર
મંડાવું નહીં યાર! બાજી ખાવાઈ! પણ કંઈ નહીં, હવે આમ્મે એનેજ
ફૂડાઉં. તાણા ટપલાથી એને અધધુઈ કરી નાખું ને જોઈં તેમાંથી
કંઈ નીકળી આવેછ! (મહેરાંને) બાઈ, આ નવજખીના મહેલમાં કોણના
કુટુંબની અટકે તમે તમારી ઝાળખ આપી રાકશો વાઈ?

મહેર—(ફૂડાટ અને કેહેરમાં) વળી કોણના કુટુંબની? પેલા
અભાગીઆં, બધી વાતના હીણાયલાં, જીવનમગારાથી કુખી થયલાં,
હીણ બાયગના પણ પોતાની દાનતદારી પર મગરર ને મુસતાફ રહેના
કાઉખાંનાં કુટુંબની. (કચવાટ ભરી રીતે) સોરાખજી હાલ જરા રોકા-
યલા છે તે બે ત્રણ કલાક વગર તમુને મળી રાકશે નહીં વાસ્તે
હવે તમુને વધારે વાર અંહી ખોટી રહેવાની જરૂર નથી. બે એક
કલાક રહીને આવજો—

હાઉ—(બલાઈના સાહ્યો ઝોઢીને પણ તેને ખીજવવાની મ-
તલબે) બાઈ, મને તમારી ધણીજ દયા લાગેછ. એક જરથોસ્તી અને
તેખી વળી હુંઆં ખાનદાનવાળાંનાં ફરજંદ થઈ તમે આવી હીનપસ્તી
ભરી હાલતે પારકા રાખસ સાથે વખત યુજારોજ તે જોઈં મારું રવેરવું
કમકમેલ ને તમારા હાલ પર મને રહેમ છુટેછ.

મહેરાં—(તેને અટકો લગાડવાની મકસદે) મારી આવી હીન-
પસ્તી બધી હાલતનીખી તમુ જોવાને દયા છુટેછ, તે મને થોડા સધી-
આરો નથી. પણ આટલી વાત યાદ રાખવાની છે કે, એક નીચ કા-
વતરાં ખોર ફગારોં, કોઈના અમીરી અવાસના એકપુરાં ફરજંદને પો-
તાના ખેસ કખીલાથી ફર કરી, ગામેગામ ને દેથેદેશ રખડવું કરી
મુકી તેની બધો દોલત તથા માલ મીલકત પચાવી પડી, આં કાતી
જહાનમાં અમન અમનમાં ફરતો હોથે, તેવા એક પાપી અંડાલની તો

જાણે રસ્તાખેજને વખતે આટલીખી દયા ખાનારું કોઈ મલવાનું નથી. હાલ સોરાખજી મલી શકવાના નથી, ખે એક કલાક રહીને આવજો.

[ખેડમાંજ ચાલી જાયછ.

હાઉ—આજે કંઈ ચોરડીઉંજ સાઈ નથી. એની ઉપરખી ફાવી શકાયું નથી. ને હવે મને કંઈ સુજખી પડ્યું નથી કે હું કઈ તે શું? અંડીખી થોભી રહેવામાં હવે કંઈ સાર નથી. હાલ તો ચાલતીજ પકડ, ખરખા હાઉ.

[એક તરફથી તે જાયછ ને ખીજી તરફથી
શાપુર તથા સુના દાખલ થાયછ.

સુના—જી, મારા થેક ધેરમાં નથી જી,

શાપુર—જા, જા, જઈને કેહે કે તારા બેહસતી બાપના આગળા કારભારી શાપુરકાકા આયાછ.

સુના—શું તમે તેવણના બાપના કારભારી થતાતા? હું કે?

શાપુર—હા, ને તમે કોણ છેવો?

સુના—મારું નામ સુના છેજી, ને હું એ લોકોની સાથે છેક જંગખારથી આવીછ જી.

શાપુર—વારું, તાંહાંનાં લોકો કેવાં! વારું જંગખાર શેહર કેવું! તાંહાંની ઈમારતો વગેરે તો તુને પસંદ પડી હોશે!

સુના—અરે બચ્ચેઈં સેર, ને ઈમારત સાની બરીછ, ને ધેરખાર કોણનાં? બદાં ઝવરાં ઝુફરાં ને સાટકા સોટાના કડવા આવે તેવા મસ મોટા કોઠારજી તો.

શાપુર—તું મને બહુજ ગમેછ.

સુના—ને મારે મનથી તમેબી ધણા મજાના ધોસાકાકા નેવા લાગેછ!

શાપુર—(હસીને) ખરેખર? તુને હું મઝાનો ડાસોકાકો બાગુંછ? (એક તરફ) હવે જરા રંગ જમ્યોછ. વાત છેડવાનો સરસ ખંગ એજ છે. (તેને) વારું સુના, તારાં થેક બાઈને પરણીઆને કેટલું થકું હોશે? (સુના ગુપગુપ સટકી જવાની તજવીજ કરેછ, પણ શાપુર તેને દરવાજા આગળ ધેરીને) પણ તારે મનથી તો હું ધણોજ મઝાનો ડાસોકાકો છેઉંની?

સુના—(હસીને) હાસ તો! હું કંઈ ના કહું?

શાપુર—પણ ત્યારે એ લગન તો જંગખારમાં થયલાં કે ખીજે કોઈ મુતકે? (સુના થોડાવાર ગંભીર દેખાવે જોયા કરી સટક દબને જતી રહેછ) ખરેખર હાઉંએ કહ્યું તેવું કંઈ લાગેછ ખરું. લેએ સામેથી તેજ આવેછ. કેવા અફસોસ કે આવું એક સુંદર ઝાડ, ને તેનાં મુળીઆમાંજ સડા લાગેછ! એના દેખાવજ ગુવાહી આપેછ કે પોતાનાં કરતુકના ડંખથી તે ખવાતો ચાલેછ. (સોરાખ દાખલ થાયછ.)

સોરાખ—(અરસ પરસ ખેર આફીચ્ચત પુછયા પછી) શાપુર-કાકા, આપણે છુટા પડતી વખતે તમે જેવા હુતા તેવા ને તેવાજ આટલે વરસે આજેખી છેવો. તમને જોઈને ઘણો ખુશ થયોછ.

શાપુર—હા, બધી વાતે તેવો ને તેવાજ છેલું તો ખરું. રંગ રૂ-પમાં જુઓ કે લોહી માસમાં જુઓ, તન બદનમાં જુઓ કે દીલ મનમાં જુઓ, તો હું તો ખા જેવા ને તેવાજ છેલું. પણ જેવા મેં તુને જોયોતો તેવાજ બધી વાતે તુંખી આજે છે એમ તું છાતી ઠોકીને તારે વાસ્તે કહી શકશે કે? [મિહરાં દાખલ થાયછ.

સોરાખ—(એક તરફ) આએ વળી નવા અખોલા! તીરના નવા ધા!

શાપુર—(મિહરાં તરફ જોઈ) કેવું ઉમદા ગોહર! (તેની પાસે જઈ) ગુસ્સે ના થતાં બાઈ, પણ તમારી પેરાની ફરેસતાના જેવી, હો-શાન પરીઆંચ્ચાને ઝાંખમાં નાખે તેવું છતાં તમે આવે મુસીખતે પુઝાંછ! ખોદા સૌનો નેગેહ્યાન છે. તે અજીમ કુદરતનો ખાંવીદ પોતાનાં સઘળાં પાપી બંદાંએ ઉપર મિહર ને રહેમ વરસાવતો રહેછ. લાવો તમારો નાજીક હાથ આએ જઈક મરદના હાથમાં આપો. આએ જઈક મરદના આશીરવાદથી તમને કશી ઈન્નિ થવાની નથી, બાઈ. [ડીખો ભરાઈ આવવાથી આંખ નુકેછ.

મિહરાં—સોરાખ, સોરાખ! આએ ખીચારો ભલો આદમી કમ-કમીને રડછ! મને હવે અંહીથી જતી રહેવાદે. - આયે નેક મરદની આંખોમાંથી વરસતાં ગમખાર આંસુથી મારું તમામ તન બદન કપાઈ જઈ મારું હૈયું લરજેછ. [મિહરાં જતી રહેછ.

શાપુર—સોરાખ, સોરાખ, મેં નહીં ધાર્યું કે —

સોરાખ—શાપુરકાકા, મારી આજચલગત પર કશીખી તાનાજની કસ્યા વગર મુગે મોહડે જો મારા ધરમાં આવવા જવા માંગતા હોયો તો ભલે આવો નહીં તો —

શાપુર—નહી, નહી, મારેથી મુગે મોહડે એવાં એણે કોતક જોવાય નહી.

સોરાબ—ત્યારે તો મેહરબાની કરી ફરીથી આંખે ધરમાં યગ મુકશે ના. [તે જાયછ.

શાપુર—આંખે કેવો મામલો! મહારા એક વહાલામાં વહાલા ને કદરદાન થઈને છેાકરો, આટલેથી આવડા કીધેલો, જેનો અમીરી ખવાસ તે મારી મગફરી હતી, તે આવો નીવડયો, ને આજે હવે મને પોતાના ધરમાં આવતો અટકાવવા નીકળ્યોછ. [તે જાયછ.

પ્રવેશ ૫ મો.

હાઉના ઘેરનો એક ઓરડો.

(ઈંગ્રેજી રાહ—“Money Money.”)

હાઉ—અપ્તાખાજીએ યારી—આ વખતે નહિ દીધી
તો તેનો શું મૂળકો છે બાઈ,
કાલે ઈરજા સૌ મારી—આપોઆપે સીધી
પૂરી પાડું ઈલાજેથી કાંઈ;
હારી ખેશું હું કાંય—જેયે સૌ જ્યાંનમ જાય
પણ કાવાદાવાએ જોઈ હું લાગ,
જીવું એ મારું કામ—રહેશે બંધનું નામ
નહિ તો દેજે મુજ એતાબોને આગ;

(કોરસ) ફૂલકો ફોડું—ખલકો તોડું
આફું પાતાલાખી તારા નીચે લાઉં,
મૂઝો ખોડું—હું જો છોડું
પીછો તો મુજને ના કહેતા કોઈ હાઉ. ૧.

હિમ્મત ના હું તો હારું—જાતીનો છું ધારો
મોડાંમાં આવ્યા છોડું નહિ ખૂકો,
કારજ સાંધું નહિ મારું—જો આ વખતે યારી
તો નાખજો મારાં મોડાંપર થૂકો;

દહેરાતથી હું અંજન—હું પોતે જો રહેતાન
જેવા હું મરે સૌ વાતે બસ પૂર,
ચોરોનો હું સરદાર—મકકારોનો મકકાર
નાસે બૂતોખી મુજથી કોથો દર;
(કોરસ) ફલ્કો ફેડું—ખલ્કો તોડું.

૨.

[એદલ આવેછ.

એદલ—તમે તાં જઈ આવ્યેવા તે કંઈ ખુરા ખખર લાયવા
કે? બેરી પરણી લાયોછ એમ કબુલ કરેછ કની?

હાઉ—કબુલ કરી મરતો હોય ત્યારે પંચાતીજ શાની? અસે
મસે ધણીખી તાલ તલાવટ લગાડી, પણ નાપાકો બધાં એવાં તો
ચીંધાં થઈ ગીઆંછ કે જરાખી પાસ જણાવા દેતાંજ નથી.

એદલ—(અફસોસથી) તવારે આવ્યે હું તો એમજ હારમાર
થઈને ધાજતોજ રેવાનો કે? આવે હાડખી ધરડું થયુંછ તે જીવીજીવીને
હું કાં વેર જીવવાનો? વખતે કંઈ અર આનારત થઈ બઈ ગેઈ ને
હું એકાએક મરી બરી ગીઆ તો પેલા હજાર રૂપીઆનો તો આર-
તો બદો મનમાંજ રહી જશે! વાસતે અટલું કરે શેઠ, કે મરી જાઉં
તે અગાઉ અટલા મળી જાય, તો વાહે તે બે નજરે જોવાનોજ સ-
દીઆરો લઈને પછી મરે! (નાકર ખખર આપી જાયછ કે રસ્તમ
શેઠ આવેછ, તે ઉપરથી) વળી એ શાનાં ફાંફાં મારતો આવ્યેવા?

હાઉ—નહી, નહી, એ મારા બતરીજને મેંજ તેડાવ્યોછ.

એદલ—શું કુળ મુકવા?

હાઉ—તેને હાથમાં લેવાની મારી બે મકસદ છે. એક તો એ
જરા બોળો જેવા છે તે એને ઉસકેરી મુકી એની મારફતે સોરાખ
મરીને ખુખ સતાવે ને જોઈ કે એમ ચોખેરથી હંફાયાથી કંઈ ઠીકાણું
લાગેછ. ને ખીજી મકસદ એ કે મુલાં સાથે એને પરણાવી દેઉં. અગાઉ
તો એ ઊંકરી લુખાખી હુતી તે પીડા બાહારે બાર પતાવીતી, પણ હવે
વખત બદલાઈ ગીઆછ, પાંચ પૈસાની આવકવાળો ગણાયછ તે—

એદલ—પણ મુલાંનો ધણો રસાતમને મળવાથી તેનો તમને શું
ભાબ થવાનો હુતો? એ તો એ ખાઈ જશે.

હાઉ—મારો કંઈ વીચાર એ ઊંકરાને કરી લેવાનો થાયછ પણ
એ અબાગીઆ બોળો ને સાથે વળી એકીનદાર મુઆછ તે તેનોજ
જરા અફસોસ—

ફક્ત મ—હું જાઉં અંછીથી? જેમ સાહેબનો હુકમ! સેવા આપ્યે
સેવક જાયછ, સાહેબજી. [પાકીટ નાખી દેતો જાયછ.

કાઉખાં—(પાકીટ ઉંચકી લઈને) ઓ શેઠ, શેઠ, આપ્યે તમારી
પાકીટ પડી ગેઈછ. [તે કંઈ સાંભળતો નહીં ને ચાલી જાયછ.

ઈએજી રાહ—“Dream faces Song.”

આ જ્ઞાનમાં છે—કોઈ તો જુડાં,
છે કોઈ નેકો—ખસલતે રડાં,
કોઈ બખીલો—કોઈ તો સખી,
કોઈ બલાંને—જાયછે બખી.
કોઈ અશોનો—વેસ તો કરે,
રાખી બદીની—ધાનતો ખરે,
કોઈ ગરીબો—નેક નેમમાં,
નિત્ય ખુદાની—રહેછ રહેમમાં.
નેકી બદીની—આ બજાર છે,
કાંટા ફુલોની—સાથ ત્યાર છે,
પામે અશોઈ—આફતો ધણી,
લે તે કસોટી—ભાઈ તું ગણી.

આપ્યેખી કોઈ અજબ કીસમનો આદમી છે! ગમે તે હો. તરે-
હવાર ખવાસનો છતાં પણ ધણા બલા દીલગુરદા વાળો લાગેછ. ખેર,
હમણા મનેખી સજ્જર વાખા પડેછ તો ખપ જોડલાનો એમાંથી ઉપયોગ
કરી હાલ તુરત કામ તો ચલાવ્યે. (એટલામાં સુના પસાર થાયછ તેની ઉપર
નજર પડતાં, મન સાથેજ) કાણ! મારી બેઠેનની દાસી જેવી કોઈ લાગેછ!
(વધારે ધ્યાનથી જોઈ) તેજ, તેજ! એ અહીં કેમ આવી લાગી હોયે?
ત્યારે શું ધરમશાળામાં યેજાં લોકો બોલતાંતાં કે જંગબારથી એક ઓરત
કોઈ પારસી સાથે નીકળી આવીછ તે વાત ખરી હોયે? (તેને હાંક મારેછ)
સુના! સુના!

સુના—(તેને જોતાં વાર એકદમ ધસી આવી બાકી પડી) ઓ
મારા વાબા શેઠ! ઓ મારા કાઉખાં! જી ધઉં તુંને! જી ધઉં, કાંથી
આપ્યેવા? પણ કાંય મરે તમે એમ કરેછ? કંઈ ધુસમનને તાપ ખરા-
ગર બસાઈ કે!

કાઉખાં—હા, એમ કંઈ જરા છે ખરું.

સુના—વાએરે વાએ ! આએ કેવા હાલ ખેહાલ થઈ ગીઆછ !

કાઉખાં—એ તો કીસમતની વાત. ગમે તેવા હાલ ખેહાલ થયાછ પણ ઈન્જતની ખેઈન્જત તો થવા દીધી નથી ! પણ વારં તું અંહી કેમ આવી લાગી ? તું મારી મેહેરાને કેથે છોડીને તો આવતી નથી રહીની !

સુના—તેનાએને ઉં છોડીને આવતી રહે ? તમારી પર કાગળ લખેલું તે તમને પુરું નઈ કે ?

કાઉખાં—નહી, કાગળ બાગળ કંઈ પુરું નથી. (એ સાંભળી સુના ચોકેછ) કેમ એકાએક ચોકેછ કાંએ ? બોલની મારી બેન સારીપડે છે કે નહી ?

સુના—(ધીમે સાદે) હા, હા, છે. તે તો મારી નરી ધરી જ નરાઈની બરેલી સારીકાની છે.

કાઉખાં—ત્યારે તમારા લોકોનું અંહી કેમ આવવું થયું ? અંહી કોણને ઘેર ઉતર્યાંછ ? તમે લોકો કોણની સાથે રહેવાંછ ? (સુના વગર બોલવે ઉભી થઈ રહેછ તેને) કાંય, એમ કાંય કરેછ ? મેહેરાં કોઈ સાથે અદરાઈ પરણીછ કે ? (સુના કંઈ બોલતી નથી) કેમ ? કેહુંછ તે તુને સંભળાતું નથી કે ? તે અદરાઈ પરણી હોય તો બોલની કે તે કોણની સાથે પરણીછ ? (સુના હજીખી કંઈ જવાબ દેતીજ નથી) કાંય, તું બોલતી નથી ? પરણી ગેઈ હોય તો કેહેની કે તે પરણી ગેઈછ, તો પછી બસ. આરે બોલની ! બોલની ! જવાબ દેવા મેહેરું કેમ ઉધડતું નથી ? (એક તરફ) જેમ જેમ એ જવાબ દેવાની આનાકાની કરેછ, તેમ તેમ મારું મગજ બધું ફરી આવેછ. (તેને) કાંય, હજી નથીજ બોલવાની ? હું તુને હવે મારી જીવાનીના કસમ આપીને છેલ્લી વખત પુછુંછ કે બોલ જલદી, તેનાં કોઈ સાથે લગન થયાંછ કે, ને હમણા તે રહેછ કોણની સાથે ? (સુના મુગીજ ઉભી રહેછ) બસ ! ચુપ આપ ને મુગી મંતર ! અર, બોલતી નથી તો ના બોલ, તે છે કાંહાં તે મને કેહે ને જલદી મને તેની પાસે લઈ જા—ચાલ મેહેરું ના જો !

[સુના ડઘાધને તેને સાથે લઈ જાયછ.

પ્રવેશ ૨ જો.

હાઉના ધરનું દીવાનખાનું.

ગુલાં.

ગુલાં—જે દહાડાની હું અહીં આવેલો તે દહાડાની મારા કાઉખાંની તજવીજ કરાઉં છું પણ તેના કેથે પતો લાગતો નથી તે શું હોશે! ત્યારે તેના મુંબઈ આવવાની વાત મેં સાંભળીતી તે શું ખોટી હોશે? વખતે હાઉકાકાને કાને વાત બાત જાય તો તેવણ મારીપર ખીટી બેસે તેની ખીટીકથી કાઉખાંની ખુલ્લી રીતે પુછપરછ તો મારીથી કરવાઈ શકાતી નથી, હવે ત્યારે કેમ કરું? મોટાખાનેજ બધું કહી દઉં? (સ્તમને કુરથી આવતો જોઈ) એ આએ હાઉકાકાનો સ્તમ વળી પોતાનું માથું કુટાવવા આવેલો. (સ્તમ આવેલો, ગુલાં જો જોણતી નથી તેમ હાથમાં કંઈ ગુંથવાનું લઈ ગાવા માંડેલ.)

(રાહ—તનુમ તનુમ તુમ તન દેરના)

અરે ખિજવ ના મુરખ મને,

કમળ ઉપર બસ મધન ભવર થઈ

દિલ અરપણ મેં કીધું

ખીજું દિલ ચંપા હું ક્યાંથી દઉં તને.—અરે.

તે વિના હું જહું—નિત ભટકું

મુરખા જુઝઆ—પ્રિતની રિત તો

મુજથી ન બને.—કમળ.

સ્તમ—(એક તરફ) હા, છે ખરી! શું એની મરોડ છે! ગાવાની લેહેજત શું મઝાની છે! સરોદ કેવા મીઠો છે! (પસાર કરેલો તેટલાં ગુલાં પાછું ગાવા માંડેલ.)

(રાહ—અખરે મળલી રાત કાલી)

ગુલાં—ગમ ન પડે પ્રેમ પ્યાર,

તુજ વિન જોઈ આંસુની ધાર,

કાઉખાં, કાઉખાં.

ન્યમ આતક વર્ષાને માગે,
નહિ તો તરસી પ્રાણજ ત્યાગે,
તેવા હાલ થયા છે મારા,

કાઠિયાં, કાઠિયાં.

૨.

इस्तम—(એક તરફ) એ કાઠિ કોણ સુઓછ? મારા इस्तम,
મારા इस्तम એમ ગા. (એટલામાં બેહુની નજર એક થતાં) કેમ
છેઓ બાધ? ખુશ તો ખરાં?

शुभां—સારીપો છેઉંજ, તમારા હકમાં કુવા ગુળરંછ.

इस्तम—મારા સાંભળવામાં કંઈ એવું આયુંછ કે તમારા એક
ધણા નાદર વળફે છે.

शुभां—એક વળફે છે ખરે, પણ તમે ધારોછ તેવો નાદર નથી.

इस्तम—તો જોયોનીજ, અમારા લોકોનો એવો સરેસતો છે કે
જરે કોઈની કંઈ ચીજનું લીલાંઉં કરવાનું હોય તારે અસલ માલની
જરૂર કરતાં વધારેજ તારીફ કરીએ તો તે જલદી ખપી જાય.

शुभां—(જરા તોરમાં) પણ તે વાતનું અહીં શું કામ પડયું?

इस्तम—(અશીઆણો પડી જઈ) નહી, નહી, હું બુલ્યો. એ
તો કંઈ ખીજ વાત યાદ આવી ગેઈ તે વચે બોલાઈ ગેઈ! નહી,
નહી, હું બુલ્યો, બુલ્યો. તે તો કંઈ જુદીજ વાત હતી—જુદીજ વાત!
લેઈ કરીને બાધને કેહું કે હું જે પુછવા આયોતો તે વાત તો કંઈ
અદરાવાને લગતી—

शुभां—તે શું વળી? તેખી બોલી દેવાની !

इस्तम—(એક તરફ) અંહીં તો જીભજ ઉપડતી નથી ! લીલાં-
ઉંખાનામાં કેવી લપાલપ લપલપી ચાલેછ ને અંહીં જાણે આએ પો-
રીએ મોહકું સીવીજ નાખ્યું હોય તેમ બંધ થઈ ગીઢિંછ.

शुभां—એમ એકસોસ શાનો કરોછ? બોલોનીજ? જે કહેવું
કાવયું હોય તે કહી દેવાની ?

इस्तम—(એક તરફ) એને જવાબ શું દેવો તેની સમજ પડ-
તી નથી ને ધબરાટ થાયછ. ભ્યારે કંઈ વાતની સમજ નહીં પડ
ત્યારે કાકાજીની શીખવેલી કુનેહ સુજખ, ડાકું ધુણાવવું. (ડાકું ધુણા-
વેછ) હું આએજ કેહેતોતો; કેમ, હવે સમજ પડી કેની ?

ગુલાં—હરમાનની પખી કંઈ ડાકું તો ફુલાવેલું દેખાયું ! સમ-
જ બમજ તો કશી પડી નથી.

इस्तम—(એક તરફ) તે અહીંની કોણને પડે ! (તેને) પણ
વારં બાધને કેહું કે જુઓની મને કંઈ પૈસા ટકા કે દોલત કુખ્યાની
ભુખ નથી. મને તો એક સારી જીવી ને શીખેલી બહેલી, કેહેવાની
કે તમારા જીવી, બૈરી મળે તો પછી કેથે ગર ગામડે જઈ રહી, એ-
કાદ મુપડી લઈ મુખ્ય ચેનમાં દહાડા કાઢાડીએ.

ગુલાં—પણ એ બધાં પરથી તમે કહેવા શું માંગો છો ?

इस्तम—કહેવા તો એટલુંજ માંગું કે આજ કાલના કેટલાક
છોકરાઓ બૈરી પાસેથી પૈસા લેધને પરણવા માંગેછ તેમાંના હું એક નથી.
બૈરીને પૈસે હું પૈસાદારમાં અપવા માંગતો નથી. આપણે જાતે એક
ધંધાદારી છેકએ તે કેથેની લીલાંડ કરવાનો ધંધો કરી આપરથી રા-
ટલા પેદા કરશું.

ગુલાં—એ તમારા વીચાર ધણા નેક છે ને મને તે પસંદ પડે.

इस्तम—બ્યારે તમને મારી વાત નેક લાગેછ ને તમે મને
પસંદ કરેછ ત્યારે તો ચાલોનીજ આપણે પરણી જઈએ !

ગુલાં—(એક તરફ) ખીચારો કેવો ભિજો બટ છે ! (તેને) પણ
જુઓની બા, મને ગામડે કે મુપડાંમાં રહેવા ગમતું નથી, તેથી હું તો
બ્યારે પરણરા ત્યારે કેની, ત્યારે તો—

इस्तम—ત્યારે તો એ બધી વાતનો સાર એ નીકળેછ કે તમા-
રી મારી સાથ પરણવાની ખુશીજ નથી.

ગુલાં—હા બા, એ વાત ખરી છે. (ગાવા માડેછ)

(રાહ—અબરે મજલી રાત કાલી)

ગમ ન પડે પ્રેમ પ્યારા,

તુજ વિન વહેછ આંસુની ધારા,

કાઢિખાં, કાઢિખાં.

૧.

બ્યમ ચાતક વર્ષાને માગે,

નહિ તો તરસી પ્રાણજ ત્યાગે,

તેવા હાલ થયા છે મારા,

કાઢિખાં, કાઢિખાં.

૨.

इस्तम—(એક તરફ) મુવો કાઢિ! કાઢિને નામનો કાંઠાં સેકો તાણ્યા કરેછ! (તેને) છ, મારું નામ તો इस्तम છે.

ગુલાં—તમારું નામ इस्तम! વાહ! શું મઝાનું નામ! નર જાણે આપણા इस्तम પેહેલવાન! (હસેછ)

इस्तम—(એક તરફ) છોકરી કેવી મઝાની છે! રાંક છે, મીઠી છે, ખુબસૂરત છે, ને વળી બધી વાતે જાણેલી છે! (તેને) બાધ, ખુબ નીગાહ પુગાડતાં મને કંઈ એમ લાગેછ કે હમારાં લીલાંઉંઆનાની પખી જંઠાં છે તાંહાં તમારું દીલ માંગેટાંગેનાં આનગી સાટાંથી કોઈ સાથે અગા-ઉધીજ બંધાઈ ગીઉંછ!

ગુલાં—હા બા, એમખી કંઈ થયુંછ અરે. (પાછું ગાવા મારેછ.)

(રાહ ઉપર મુજબની)

ગમ ન પડે રે પ્રેમ આરા,
તુજ વિન જોછ આંસુની ધારા,
કાઢિખાં, કાઢિખાં. ૧.

તારી સૂરત મુજ મન માની,
મળરે આનખહાકુર જાની,
એ મારા સુખનાજ સિતારા,
કાઢિખાં, કાઢિખાં. ૨.

इस्तम—(એક તરફ) એહો! હવે સમજ પડી. કાઢિ તો કોઈ આનખાહાકુર મુએ દેખું! ત્યારે આપણો કંઈ શુકરવાર થાય નહી! આપણે એક સાધારણ લીલાંઉંવાળા પડ્યા, ને ઘણું થાય ત્યારે હાથમાં લાકડાંની એક નાની હથોડીના ધણી, પણ આનખાહાકુર તો મોટા શાળ કુશાલાવાલા કહેવાય, ને વલી આનના માન પામેલા! (તેને) ત્યારે બાધ, તમે મારે વાસતે કંઈ “ખીડ” કરતાંજ નથીની!

ગુલાં—તમારે વાસ્તે “ખીડ” કરું, એટલે?

इस्तम—એટલે એ કે જાણે હું લીલાંઉંઆનામાં વેચવા મુકેલી એક ચીજ છેઉં. એ ચીજ જાણે તમને ગમેછ ને તમે તે ખરીદવા આહોછ, તેની જાણે તમે “ખીડ” કરોછ, એટલે જાણે આપણે એક ખીજને પસંદ કરદન કરીને પરણી જઈએછ.

ગુલાં—અં હં ! “ખીડ” કરવી એટલે શું તેની હવે મને સમજ પડી. પણ જે ચીજની હું “ખીડ” કરું તે ચીજ મને ગમતી હોય ને હું તે ખરીદવા આહતી હોઉં તોજ કેની ?

સ્તમ—હા, તેમ હોય તોજ તો ! નહી તો પછી વાત પડતી નાખ્યે.

ગુલાં—ત્યારે તો જે માંહે કહ્યું માનો તો હાલ તુરત એ વાત પડતીજ નાખશે તો ઠીક પડશે.

સ્તમ—જેમ મરજી. વાંદે આજે આપણે મળ્યાં તો એટલું તો થયું કે એક મેક સાથે ઓળખાણ થઈ, તો તેખી કોઈ દહાડે કામનીજ છે. હવે છે સેવકને રજા ? સેવક લાયક કંઈ કામકાજ હોય તો સુએ કેહેજો.

ગુલાં—તમારી ઘણીજ મેહેરબાની સમજીએ. હાલ માંહે એક ઘણુંજ અગતનું કામ છેખી અરે, પણ મને તે તમને કેહતાં—

સ્તમ—કેહેવો, કેહેવો, ના ઓસકાવો. મારા સમ, કેહેવો. જે મારાથી ખતી શકે તેમ હોયે તો હું જરૂર તે બજા લાવશ.

ગુલાં—તમે મને ઘણા બહા દીલના એક ઉદાર ગૃહસથ જણાવોછ, તેથી તમને મારા બાઈ બરાબર ગણી એક અરજ કરવા આહુંછ.

સ્તમ—બેલાશક કેહેવો. હવેથી મને તમે તમારા એક અરા ને વફાદાર બાઈ તરીકેજ સમજજો.

ગુલાં—ત્યારે તો મારી અરજ એ છે કે ખાનખહાદુર કાઠખાં નામે એક જવાન પારસી ગૃહસથ થોડાક દહાડા થયા બહારગામથી અહીં આવેલાછે, ને તેવણ અહીંની કોઈ ધરમશાળામાં ઉતરેલા હોયે, તેવણનો જે મને પતો મેળવી આપશે તો જનમ સુધી તમારે ઉપકાર બુલશ નહી.

સ્તમ—હા, ઓએ મારા કાકાજી આવતા હોયે તેવણને પુછીને હું તેનો પતો મેળવીને તમને લાવી આપશ.

ગુલાં—હમણા એ વાત કાકાજીને જણાવવાની મારી મરજી નથી. જે તમે મેહેરબાની કરી ખાનગી રીતેજ એટલું માંહે કામ કરી આપો—

સ્તમ—(જરા ગુંચવાડામાં પડી) હા. તેમખી કરું તો ખરે, પણ તેમાંથી વખતે કંઈ—

શુભાં—તે વાતની ચીંતા કરવાની કશી જરૂર નથી. લેખો જે ખરેખરી હકીકત છે તે હું તમને કહી દેઉં. મારા હકદાર ખાવીંદ તરીકે હું કાઢીખાંને પસંદ કરી ચુકીછ. અમારી ખેડની એકમેકપર સારી પ્રીત બંધાઈછ. ને લાંબા દહાડા થયા કાગળ પતરની મારફતે હમે એક મેક સાથે જોલથી બંધાઈ ચુકાંછ, તેથી જો હવે—

રસ્તમ—બસ બસ, ત્યારે મારે કશું વધારે સાંભળવાની જરૂર નથી. હું તેવણનો ખાનગીજ રીતે પતો મેળવી તમને જણાવશ.

શુભાં—ભાઈ, હું આશા રાખુંછ કે આખે વાત તમે પેટમાંજ રાખી એટલું મારે કામ કરી આપશે.

રસ્તમ—ખેડેન, તે વીથે તમે ખેડીકર રહેવો. એ કામનો જીએ મારે માથે આવી ચુકે.

શુભાં—તમારી પરથી બધી મરી જવશ.

[આવરણાં લેછ. રસ્તમ શેકહેડ કરી જવા માંડેછ, તેટલાં સામેથી એક તરફથી હાઉ નેખીછ તરફથી શાપુર દાખલ થાયછ.

હાઉ—(એક તરફ) પોસ્થો ઠીક નીકળ્યો! છોકરીને રમાડી લીધી ખરી! ચાલ, એક નવો તાળો ખીલુ હાથ લાગો.

શાપુર—(જરા ગુસ્સામાં) હવે રાંડ ડાકણ! એક ખેગાના મરદને આવરણાં લીધાં! ને હાથમાં હાથ આપ્યો!

હાઉ—કાંય, કાંય, શાપુર? એમ ચીરડાએછ કાંય? એ તો મારા બત્રીજો રસ્તમ છે; એને હું કરી લેવા માયુંછ ને મારી માલ મીલકતનો હું એનેજ વારસ ઠરાવવાનો છેઉં. છોકરો છેખી ધણો કાખેલ તે આગળ જતે સુખી થશે.

શાપુર—તે કોણ જાણે!

હાઉ—તું શું એમ ધારેછ, કે હું તારી આગળ જીતું ખોલુંછ?

શાપુર—તે મારેથી કશું કંઈ કેહેવાઈ શકાતું નથી. તમે બધાં એક ખારનાં કુટુંબીઆં જેવાં છેએ. મારા બતરીજાએ મારે બધું ફના મકાન કરી મુક્યુંછ, સોરાખે મને બધી વાતે નાસીપાસ કીધી, મારી શુભાં ધણીજ નાદાન માલમ પડી, ને તું તો જેવો હોતો તેવો ને તેવોજ અયંગ ઉઠાઉગીર રહી ગીઆછ, વાસ્તે હું તો હવે પાછો મારે ગામ જતો રહેવશ.

[શાપુર શુભાં જાયછ.

હાઉ—જેવું? મારા કહ્યા પ્રમાણે ચાલ્યો તો કેટલાવારમાં આવ્યો છોકરીને રમાડી લીધી! પણ મેં ધારું તે કરતાં તું જલદી ફાવી ગીઓ હો! વાંરે તે તેને રમાડી લેવાની કેવી તાલ લગાડી?

રસ્તમ—તે હું કહી શકતો નથી, કાકા, પણ મારામાં કંઈ એવી કુનેહ છે ખરી, કે જ્યેથી જવાન ઓરતોનો મારાપર જલદી વી-શવાસ ખેસી જાયછ. મારાં લીલાઈંગાનામાંખી તમે વારંધડીએ જોવું તો હેશિજ કે મારી સીફતથી ઘણીક ઓરતો ઉલકાઈ જઈ અપાઝપ “ખીડ પર ખીડ” કરવા મંડી જતીતીઓ. [જવા કરેછ.

હાઉ—(તેને જતો અટકાવી) અરે જાયછ કાંહાં? એક માહા-ભારત કામમાં ફતેહ મળી તો હવે એક ખીજું કામ હાથ ધરવાનું છે, ને તે એના કરતાં વધારે સહેલું છે.

રસ્તમ—કાકા, તમે તો કેથા કામના કહારણાજ થઈ પડયાછ! વળી તે કામ શું છે? બોલી દેવાની, જોઈએ?

હાઉ—તે કામ એ છે કે સોરાખના ઘેરમાં જઈ તાંહાં એક ઓ-રત છે તેને ખુબ ખુબ પડાવવાની છે. તે કંઈ આગરદાર ઓરત નથી. વાસ્તે થાય તેટલી તેની મશખેરી કરજે. એમાંખી મારી કંઈ મક-સદ છે તે બધી હું તુને પછી ધીરજથી કેહેવશ. ચાલ હું જાઉંછ ને તુંખી મારી પછવાડે આવ.

[તે જાયછ.

રસ્તમ—એ એવું અનઘટતું કામ મારીથી કેમ થવાનું હતું વાંરે? પણ કાકા કંઈ સમજે એવા માણસ નથી, તો હવે કરે શું? એવણને રાજી રાખવા થકી મારી ચેકીનદારીને ડાઘ લાગવા દઉં? ના, ના, તેમ કંઈ બને નહી. હાઉ મારો કોકો થાયછ, પણ ચેકીનદારી મારો દાદો છે.

[તે જાયછ.

પ્રવેશ ૩ જે.

નવલખીના ઘરમાંનું દીવાનખાનું.

મેહેરાં ગમમાં બેઠેલી દેખાયછ.

કાઉખાં—(દરવાજા બહારથી) ચાલ જલદી, દેખાડ મને તે છે કહાં તે.

મેહેરાં—(કાન કરીને) હા, હા! આવ્યો સાદ તો મારા જીભરાયા બાઈના જોવા છે!

કાઉખાં—(અંદર આવતાંવાર ખુરશીપર ફસડાઈને એસી જા-
યછ, મેહેરાં તેની સારવાર કરવા આગળ ધસેછ તેને હડસેલીને) દુર
ખડી રહે !

મેહેરાં—(અજબ થઈને) કાંય ભાઈ, એમ કાંય કરોછ ? ખોળા
આંત્રીને કાગરે ડાળે તમુને મળવાની વાટ જોતીતી, ને હવે જ્યારે
ખોદાએ મારી અરજ સાંભળીને આપણને મેળવ્યાં, તો જરા અ-
મસી કંગાલ ને દુખ્યારી બેઠેનને પેટ પાસાંમાં દાખી તેના જીવ ડે-
રવો. (તેના પાસામાં ભરાવા જાયછ.)

કાઉખાં—(તેને પાસામાંથી હડસેલી કહાડી) મારી પાસે ના
આવતી—ખબરદાર, કહી મુકુંછ. દુરજ ઉભી રહીને આપે પુછુંછ તેના
જલદી જવાખ આપ કે અહીં તું કોણની સાથે રહેછ ! તું કોઈ સાથે
પરણીને અહીં આવી રહીછ કે કેમ તે મને પેહેલાં જણાવ.

મેહેરાં—(કંગલાઈ જઈને એક તરફ) હવે શું કરું ? મારાં લ-
ગનની વાત છુપી રાખવાની મેં તો કબુલાત આપેલી છે, ને હવે જ-
વાખ શું દઉં ! (તેને) કાઉભાઈ ! કાઉભાઈ ! અમસી બેઠેન તરફ એ-
કદમ એટલું બધું સખત થવાનું કંઈ કારણ ?

કાઉખાં—હમણા કારણ બારણ પુછવાની વાત બંધ કરી પેહેલાં
મને મારા સવાલનો જવાખ આપ, બસ !

મેહેરાં—જવાખ મળસે, ભાઈ, મળસે. નહી કાંય મળે ! પણ
જરા હંડા તો પડે !

કાઉખાં—જવાખ મળવાની જેમ જેમ તમે લોકો તરફથી આટી-
કાટી થાયછ તેમ તેમ મારા મનના વસવસા વધેછ !

મેહેરાં—તારા સવાલનો જવાખ મારીથી એકદમ દેવાઈ શકાતો
નથી તેની મને માફ કર. હું એક બધી વાતની ખરેખરી કમખખત
પણ નીરદોશ નાર છેઉં, એટલુંજ હાલ તો હું કહી શકુંછ.

કાઉખાં—ખોદાઈ રાહ એકજ છે. જવાખ દે કે તું પરણીછ ને
એક ફીરેસ્તાઈ ખસલત બેઠન તરીકે મારી ગોદમાં દબા, ને નહી
તો—પણ સખરે, તું કંગલાઈ જાયછ ! તારો એહેરો ગુનાહની ગુવાહી
પુરેછ ! તારી ઉપરના મારા હેતનો આપે બદલો આપ્યો ?

મેહેરાં—(ધણીજ કલવાઈને) કાઉભાઈ ! કાઉભાઈ ! જો એક
જરા ધીરજ પકડ, જરા મારું કહ્યું—

કાઉખાં—ના, મારે ખીજું કશું કંઈ સાંભળવું નથી. અચ્ચે ના-
તરસ ને નાકદર ઝોરત, દેશેદેશ ને જંગલે જંગલ બટકતો ને દ-
રીઆ ડોહોવતો કચ્ચો ને તેવી હાલતમાં હજારો મુસીખત ને વેદનાચ્ચે
મેં ખચ્યાં ને ખચે વાર મોતના પંજમાંથી ખચી હું આચ્ચે તરફ
આવી લાગો તે વખતે, ઝો કંબખત ઝોરત ! (ઉઠીને ઉભા થાયછ)
આચ્ચે ! આચ્ચે ! આચ્ચે કંગાલ હાલત ! (પાછો પછડાઈ ખેસેછ) આચ્ચે
નામોશીબરી હાલત જોવાની—

મેહેરં—(તેને બાઝી પડી) વહાલા બાઈ, ખારા કાઉખાં !
જરા ધીરજ ધર. આકળો ના પડ. તારા મનમાં જો કંઈ ખુરા ધ-
ખારા પેવસ થયા હોય તે કુર કર અને તારા સવાલનો જવાબ આ-
પવા સાથે એક દહાડાની—અરે નહી, નહી, ફક્ત એકજ કલાકની
મહેતલ આપ. જો, જો, મારા જીવજન બાઈ, તારી કમનસીબ
કુખીઆરી ખેહેન ઉપર તારે જરાખી હેત હોય તો આચ્ચે મારી કાક-
લુદી કબ્બલ કર.

કાઉખાં—મારું હેત ! તારી પર મારું હેત ! અચ્ચે કંગાલ ઝો-
રત ! આટલી બધી ખેજલત છતાં મારા જીગરમાં તારી તરફના
હેતના જુસ્સાનું જોહી ઝેટલું તો દોરેછ કે જાણે અબ્બ ધડી તુને
મારી ગોદમાં દાખું ! હા ! એકજ વખત ! એકજ વખત ! જો નેક-
ખસલત માદરના શીકમમાં તું નવ માસ પળાઈછ તે મેહેરખાન માદ-
રની માન બરી યાદને ખાતર, ફક્ત એકજ વખત આચ્ચે ગોદમાં
તુને દાખુંછ ! ફક્ત એકજ વખત ! ખસ વધુ વખત નહી ! (તેને
ઘોડાક વાર દાખીને કુર કરેછ, પણ જરા વારમાં તે પાછી દખાવા
જતાં, ને તેને ગોદમાં દાખવાની આચ્ચેરા છતાં કમવાઈને) હેંફ પડજો
મારા નખળા ખવાસ પર ! (તેને હડસેલી પાછી ખસાડી નસોસ થઈ
પાછો ખુરસીપર પડેછ.)

મેહેરં—બાઈ ! મારા વહાલા બાઈ ! ઝો ! તું ઝીમાઈ જાયછ
જો ! હવે શું કરે ?

કાઉખાં—(ધ્રુજતે સાથે) હા, ઝીમાઈ જાઉં તેમાં નવાઈ નથી. સ-
ખખ આજ કેટલા કેટલા દહાડાથી અબ પાણી વગર જીખ સેહુંછ !

મેહેરં—(તુરત તેને કંઈ દારૂ તથા ખાવાનું આપી) જો વહાલા
બાઈ, આચ્ચે જરા મોહડાગમી કર. તારો કાજગરો જીવ ઉગાર ! જો

બાઈ, હું પગે પડુંછ, તારી આગળ સર નમાઉંછ, આટલું છે ને હાથીઆર થા.

કાઉખાં—(નરમ દીલે પણ રાખમાં ઉઠી) કમનશીબ આરત! મને વધારે સતાવ ના. તારા હરામ ધેરની આવી કાંઈ ચીજ મારી સામે ધરી મને અપમાન ના કર.

મેહેરાં—વહાલા બાઈ, હું સતાવવા કે અપમાન કરવા માંગતી નથી. (મન સાથે) આ સોરાખ, સોરાખ! તું જલદી આવી આપ્પે કકલા-ટમાંથી મારી કંગાલ જીંદગીના છુટક કર!

કાઉખાં—આહો! ત્યારે આપ્પે નામ તે આનેખરાખ મુજી બ-આનું છેની?

[ખાંડમાં ધસારાખંધ જતો રહેછ.

મેહેરાં—(કકલાટ કરીને) બાઈ, બાઈ, જરા માઈ સાંભળ. જરા થોભ! (તે કંઈ સાંભળતો નથી ને જતોજ રહેછ. મેહેરાં અંદર પાછી જાયછ, તેટલાં હાઉ તથા રસ્તમ ત્યાં આવી લાગેછ.)

હાઉ—(કંઈ ડોકી) કોઈ છે કે?

નોકર—હાજર સાખ.

હાઉ—તારા શેઠને કેહુ કે હોરમજી શેઠ આવેલા છે.

નોકર—સાખ, શેઠ તો ધેરમાં નથી, બાઈને કેહુંછ. [નોકર જાયછ.

હાઉ—થું ધનેતર મકાન છે! નવલખીનો મહેલ તો ખરે-ખર મહેલજ છે! અરે મારા હાથમાંથી આ જાળ્યેછ! તેથી આવું લાગેછ કે મારો જીવ જાણે પટકાને મરી જાઉં!

રસ્તમ—(ટોકાર કરી) નહી કાકા, એમ ના કરો, જાંહાંસુધી તમારા જોવા એક ખીજો સરસ હાઉ જનમે નહી તાંહાં સુધી મરવા-ની વાત ના કરતા! પણ ખરેખર ધણું ઉમદા મકાન છે હું! આજે પ્રાપરડીના બાવ ધણા વધી ગીઆછ અને મારા જોવા લીલાઉવાલાની મારફતે વેચવા કાહાડે કેની તો ખાસ્સા ૩-૪ લાખ ઉપજે! આજે હેદરાબાદવાળા અંહીની ઈમારતો ખરીદ કરવા પર તુડીજ પડયાછ, તેથી બાવ સારા આવેછ.

હાઉ—સુધારનું મન બાવળીઆમાંથી ખસતુંજ નથી. આવો એસકી ફાંકડા તુને બનાવ્યો ને હજી લીલાઉંનીજ વાત!

રસ્તમ—કાકા, આ તો કેહેવત છે કે તાહાડ જાળ્યે રાખે ને આ-દત જાળ્યે મુખ્યે, તેમ ટેવ પડી ગીઆલી. વાઈ આ જગા ધણીઆવી હોય કે ફરજંદારી હોય? જો દેણું ધણું હોય તો બાવ ઉપજવો કહણ!

હાઉ—(પાકી જવાથી) ઢરના જણ્યા, તે હું શું જાણું? મુગો મુગો જે કામસર આપોછ તે કરની?

इस्तम—હં હં! કાકા, કાકા! મને ગાળ દેશો તો ફકર નહી, પણ હું તમને પોતાને ગાળ આપા નથી દેવાનો! હું ઢરના જણ્યો એટલે કે મારો બાપ ઢરો અને મારા બાપના તમે માઠા બાઈ તેથી તમે ડબલ ઢરો; એમ ઠીક નહી પડે!

હાઉ—મુગો મર! જો પેલી આવેછ.

इस्तम—હા, પણ તે ખીચારી ઘણી કુખી થયલી લાગેછ.

હાઉ—ત્યારે તો ખુશી કરવા તારાથી જેટલા ટોલ ટપ્પા લ-ગાવાય એટલા લગાવજો. હવેજ તારી હુશીઆરી જોવાનો વખત આવ્યોછ. [મેહેરાં આવેછ.

મેહેરાં—(આણમને) જરા બેસોજી. સોરાબજી આંખે આવતા હોયે. (એક તરફ) જલદી આવે તો ધણું સારું.

હાઉ—મારી સાથે મારો બત્રીજો इस्तम છે. इस्तम, એવણ સાથે વાતચીત કર, બેઠા.

इस्तम—(તેને એક તરફ) પણ એ તો ખીચારી રહેછ.

હાઉ—(તેને એક તરફ) પણ તેમાં તારા બાપનું નખખોદ શું ગીઈ? રહેછ તો રડવા દે. એવી વેડેલ આરતોને હમેશા એવાં રાંડી-ચરત કરવાની ટેવ હોયછ.

इस्तम—પણ આખર કરે તોખી એક આરત જાત છે કેની?

હાઉ—હવે એ બધી શીલસુશી છોડ અને તારી પેલી કુનેહથી તું આરતોનો વીશવાસ તારાપર કેમ બેસાડી રોકેછ તે કરી દેખાડ.

इस्तम—(એક તરફ) મને કાંહાં કંબખતી લાગીતી કે એની આગળ એમ બોસી મુવા! (મેહેરાં પાસે જતાં જતાં) હવે હું વાત તે શું કરું? (મોટે) બાઈ, બાઈ, આંખે મકાન ધણુંજ સરસ છે હાં; એનું જો લીલાઈ કરવું હોય તો સેવકનેજ સોંફજો. પ્રાપરટી વેચવાનું કમી-શન સેંકડે ૨) ટકા, ફરનીચરનું ૨૦) ટકા, ગ્લાસકામ, કોરીકામ, ઇ-ત્યાદીનું ૫) ટકા—

મેહેરાં—ઠીક છે, તેનો વખત આવશે ત્યારે વાત.

इस्तम—ઘણી મેહેરબાની થઈજી.

હાઉ—(इस्तમને) એ કંબખત, તું આંખે શું ફાંફાં મારેછ? મેં તુને કામ શું સોંપ્યું, તે તું તેને કમીશનના બાવ શાના કેહેવા મંડી ગીઆ?

રસ્તમ—વળી શું થયું? તમે મને વીરાવાસ ખેસાડાવવા મોકલ્યોતો તે ખેસાડ્યો. હવે ત્યારે લીલાઈ કરવાનું હોય ત્યારે મનેજ તે કામ સોંપશે.

હાઉ—હં હં હં હં! અરે ઉજળખખ! એની ઉપર પ્યાર કર, પ્યાર! ખીહિછ શાનો? હીમત ધરી આગળ વધ.

રસ્તમ—કાકા, મારું કહ્યું માનશે? આવો આપણે બેહુ જણા સાથે મળીને એવણ પર પ્યાર કરવા જઈએ?

હાઉ—(ધણેજ કચવાઈ) દુકતો બધી બાજુ બગાડી નાખેછ! અરે મુજબના જણ્યા, જેમ કેહુંછ તેમજ કર.

રસ્તમ—વારું, વારું, તેમ કરુંછ.

હાઉ—તો ઉતાવળો થા. વખતે બાજુ હાથથી જશે ને આંખે બધું જ છે તે આવી દેવું પડશે.

રસ્તમ—પણ કાકા, મને જે લાગ્યા કરેછ તે તમારીજ દયા લાગ્યા કરેછ, કે હું પ્યારની વાત કરવા જઈ ને તમે અહીં એખલા કાકાટૌવાની કાની ઠીમાયા કરો તો એમ કેમ પરવડે!

હાઉ—આંખે તો નાપાક કોઈ જળ્યરા હારેમંદ સાથે કામ પડયુંછ! તુને કહ્યું તે હવે કામ કરયુંછ કે નહીં?

રસ્તમ—પણ લેવાની આંખે જઈછ.

હાઉ—જઈછ, જઈછ, ને હજી તો જંહાંનો તાંહાંજ મુઝાછ! ધસની! ધસીને આગલ વધની.

રસ્તમ—આંખે ચાલ્યો. (ખીહીતો ખીહીતો મેહેરાં આગલ જઈ) તમને જોઈને હું ધણેજ ધણેજ ખુશ છેઉંછ!

મેહેરાં—(રાખમાંજ) પેલી સાંધે ખુરસી પડીછ તે પર જઈને ખેસો!

હાઉ—(એક તરફ) હવે કંઈ ચટક કટક થાયછ ખરી! (રસ્તમને) ખીસતો ના. ગળડાવ કંઈ ખીજો ગોઝો!

રસ્તમ—(તેની આગલ આવી) હવે ખીજું શું બોલું, કાકા? એનું સત્યાનારા, જાય તે મગજમાં કંઈ હવું તે તો નીકળી ગઈ!

હાઉ—કોઈ ખરેજ હેમક નીકળ્યો! આંખે બાગે બેહુશતને જોખ આપનારી ખુબસુરત પરી! એવું એવું કંઈ સરાધાત બધું બોલીને આગળ કામ ચલાવ.

રસ્તમ—ઠીક છે ત્યારે, હવે તેમ કામ કરુંછ.

હાઉ—બોલવામાં કંઈ બાકાત રાખતો ના. બોલાય્ને તેટલું બોલ-
જે. ખીહીતો ના. કામ પડશે તો હું અંહીજ છેઉં.

રસ્તમ—એમજ ભ્યારે છે ત્યારે તમે દુર બેસીને શું કરોછ ?
આલોની તમેખી આવોની, કે એકથી બે બલા, તેમ કામ થઈ જાય !

હાઉ—જો બચ્યા, એમ ટાહેલુંજ કચ્ચા કીધું તો બધા ધાણુ
બગડી જશે ! હમણા પેલો સોરાખ આવી જશે !

રસ્તમ—લેઓ ત્યારે આલ્યો. (મિહેરાં આગળ જતાં) કાકા મરેરે
એમના એમ ! આયે ખીચારી કુખીચારીને કુખ તે દેવાય કેમ ? (હાઉ
તેને ઉલકાવાની ઈશારત પર ઈશારત કરેછ) બેહેન મેહેરખાઈ—

હાઉ—(ધાબરો પડી જઈ) રસ્તમ ! રસ્તમ ! દોકરા, મારી ક-
બટની કુંચી ! (ઈશારતથી પાસે તેડી) એ મોહબત એમ કરે કે ?
બેહેન કરીને બોલ કે ?

રસ્તમ—ત્યારે શું માથે કરીને કહું ?

હાઉ—અરે ઓ ઉજબગ, ગાવદી ! મારાં પ્યારાં બાનું ! દીલ-
નવાજ નાર ! દીલરૂખા નાજની ! ગુલબદન ! સીમતન ! એવી એવી
રીતે બોલાવ.

રસ્તમ—તો લેવોની તેમ કરે ! મારી કાંહાં ના છે ? (મિહેરાં
આગળ જઈ ઘણીજ નરમાશથી) બાનુ, મારે વીથે તમારા મનમાં
કંઈખી ઓછું લાવશે ના. કોઈ કુખ્યારાંને વધારે કુખી કરવાનું કામ
હું ઘણાં મોટાં પાપનું સમજુંછ.

મેહેરાં—વારં બા, તમારા સંધીઆરાના એ સખુનો મોટે તમારી
મેહેરખાની સમજુંછ.

હાઉ—(સુનાને દુરથી આવતી જોઈ) અરર ! એ પાપ કાંહાં
નડવા આવેછ ! [સુના આવેછ તેને તપકીરની દાબડી દેખાડેછ.

સુના—મને તપખીર સુંગવાની આધત નથી. (મિહેરાં તરફ
જવા કરેછ)

હાઉ—(તેને તો તરફ જતી અટકાવવાની મકસદે) આપણે
કીધું, હું એમ પુછું કે તારાં માએ બાપ કોઈ જીવતાં છે કે ?

સુના—નહી, તેનાઓ તો બચારાં સધાયવાં, ને તમે બી હવે
સધાવી આવો.

હાઉ—હું સધાવી આવશ તો તું શું ખુશી થશે ?

સુના—તમે એમ ઉંધું ઉંધું શું સમજો છો? હું કહેછું કે સોરાખરાને આવતાં વખત લાગશે તેટલાં સંધાવી આવો.

હાઉ—એમ! એમ! વાંદે જરા હંફ પાણી તો લાવ.

સુના—પાણી શું કરવા? હમણાં ખાઈને વાસ્તે ચાએ આવેછ, તે તમારે વાસ્તેની ચાએજ મંગાઉં. [તે જાયછ.

હાઉ—ચાલ પત્ની તો ઠીક થયું.

રસ્તમ—મારા કાકાજીની મરજી એવી છે કે તમારી સાથે હું ખાર કરું, પણ તમે તો ખરોલો હોશો તો પછી આપણાથી કંઈ—

મેહેરાં—(જરા ઉંચે મને) ખા, જરા જઈને પેલી તરફ ખુર-શી પર બેસો. [પોતાની બેઠક પરથી ઉઠી કંઈ લેવાને મસે દુર થાયછ.

હાઉ—(તે દેખાવ જોઈ) શાખારા! શાખારા! પોરીઓ ફાવેછ ખરો.

[ખુરામાં આવી હાથ ઉંચા નીચા કરેછ તેટલાં

સુનાની સાથે આકર ચાહે લઈ આવેછ તેને

તેનો આંચકો લાગતાં હાથમાંથી બધું પડી

જાયછ. હાઉ ફજેત બનેછ.

સુના—ઓ મરેરે! મુવો મેટ ભેટ થઈ ગીઓ કે શું? એ કુ-દેછ રાનો?

હાઉ—અરે કુદેછ કોણ?

સુના—હમણાં તો મુવો ગેંડાની કાની કુઈદો, ને વળી પુછેછ કે કુદેછ કોણ?

હાઉ—અરે એ તો ખુરસીમાં કંઈ માકડ બાકડ હોશે કેની તે તેના ચટકાથી હું જરા ચમક્યો તેનો આંચકો લાગે, ખીજું કંઈ નહી.

રસ્તમ—(તેની પાસે આવીને) કાકા, કાકા, એ શું છે? પેલી રાંડ કંઈ ઘાલ્યો બાલ્યો લીધો કે શું?

હાઉ—અરે એ તો બગાસું ખાવા ગીઓ કેની, તે જરા હાથની આછાડ લાગીને ખાલાં પડી ગીઓ!

રસ્તમ—ત્યારે કંઈ નહી! પણ એની સાથે વાત ખાત કરે કેની, તે જરા સંભાળીને કરજો. નહી તો રાંડ છે વાઉ જીવી, તે પા-લડી પર એકું બેઠો નહી ઝાડી કહાડે! વાંદે પેલી તરફ મારું કામ તો ઠીક ચાલેછની?

હાઉ—હા, મંડાણ ઠીક થયલું લાગેછ. પણ એ પેલા સોરાખ સાથે પરછેલી છે એટલું જ જો તે પોતાને મ્હોડે અંકે કરે કેની તો

બસ આપણું કામ થઈ ચુંકું! ને ઘેટણું અંકે કરાવવામાં જો તું કાપ્યો તો પછી આપ્પે નવલખીના મેહેલ જાણે તારોજ થયો!

इस्तम—એમ કે? વાહુવા! ત્યારે તો ઠીક છે! એ મેહેલ ને સાથે તમારું ઘેરખી મારાં લીલાંઉંખાનામાં મારે હથેજ વેચી કહાડસ! એ ખેડ મળીને ધણી સારી રકમ ઉપજશે! (મેહેરાં પાસે જઈ વાત કરતો જણાયછ, તેટલાં સોરાખ આવી લાગેછ, મેહેરાં તેની પાસે જાયછ.)

સોરાખ—(મેહેરાંને) એ આપ્પે પેલા પારસી કોણ છે?

મેહેરાં—આપ્પે નેકખખતના બત્રીજો થતો દેખું. મને તમને એક ધણીજ જરૂરની વાત કહેવાની છે વાસતે એની સાથનું કામ જલદી પતાવો કે એ સુવો પતે તો તે વાત કેહું. એના દેખતાં બોલાશે તો એ સુવાનું વળી અહીં વાગશે.

સોરાખ—ઠીક છે, આપ્પે પરવારંછ. (હાઉને) ચાલો સાહેબ, હવે આપણું કામ.

હાઉ—(બાળુએ इस्तમને) કેમ, શું કેહેછ? કંઈ છે હીકમત? જો આપ્પે બધો દલો હવે જાએછ જો?

इस्तम—કરો ત્યારે હવે ત્રીધી ટાઈમ! ને આપી દેવો! એ નીચ રજલાં પીજરડાંનું એક દોહડયુંખી રાખવું હરામ છે. મારો એની છાતી સાથે જો એનું હોય તે.

હાઉ—હરવાયોરે તું મદદનો કરવાનો આવતો! કેથો ચોખ્ખો માથે પડ તેવું માણસ છે. (હાઉ તથા સોરાખ એક ટેબલપર ખેસેછ, इस्तમ તથા મેહેરાં ખીજો ખુણે વાતે ખેસેછ.)

इस्तम—(મેહેરાંને) આપ્પે મારા કાકાજીને બધું આપી દેવું પડછ કેની તે એવણના જીવપર આવેછ જો!

હાઉ—આપ્પે બધી સરકારી લેનો અનામત છે. નંખરવાર એ બધી તમારા મુરંખીના હાથ દસકતની યાદીમાંથી જણાશે. એ બધી ૧) લાખ ને ૮૫) હજારની છે. આપ્પે મુંબઈ તથા બેંગાલ બેંકના શેર છે, તે ૧) લાખ ૧૭) હજારના છે. આપ્પે બંડલમાં જુદી જુદી કંપનીઓના પરચુટણ શેર છે. તે યાદી સાથે સરખાવી તપાસી લેવો.

[સોરાખ તપાસેછ.

इस्तम—(મેહેરાંની વીઠી જોયછ) આપ્પે તમારે આંગળે જો વીઠી છે તે અસલના વખતની લાગેછ હો! (હસેછ)

મેહેરાં—(તેના હાથમાંથી હાથ છટકાવી લઇ) કાંય કંઠાળો આપેછ, બાપુ! (રડવા જેવી થઈ જાયછ)

હાઉ—(સ્તમને હસતો ને મેહેરાંને રડતી જોઈ) હજી છેલ્લી ધડીએની કંઈ રંગપર વાત ઉતરેછ ખરી. (સોરાબનાં ગેરવવાની મક્કસદે) એ આએ બાઈ રડતાં કાંય હોશે!

સોરાબ—(સ્તમને હસેછ, મેહેરાં રડેછ તે જોઈ) મેહેર રડેછ! આરે આવી શેખાઈ ને એએની મારાથી ઝાઝી વાર જોવાઈ શકાતી નથી. મારી મેહેરાં, જોઈએ તો બધાં પર આગ લાગે! સૌ ધુળ ધાણી ને વા પાણી થઈ જાએ! પણ હવે! હવે! તુંને વધારે વાર આવી કુખભરી હાલતમાં રાખવા આહતો નથી. નીચ મુજી મંડાલોની નાલેસી ભરી જીભલીએ હવે બંધ થવી જોઈએ! સાંભળ, એ હાઉ, જે ખરેખર છે તે હું તુંને કહી દેઉં કે—

મેહેરાં—(તેનું મોઢું દાખી) ચુપ, સોરાબ! મુગો રહે! બંધ કર તારી જીભાન!

[સુના આવેછ.

સુના—તમે બંદાં હવે અમોલાં થઈ જાએ! આએ કોઈ જીભરાયો આવેછ તેથી હવે જેની કંઈ ઘડો લાડવો થવાનો હોશે તે થઈ જશે! [પુનઃપર ચહોડેલા જેવો કાઉખાં આવેછ, બધાં ધભરાઈ જાયછ.

કાઉખાં—(બહુ ગુસ્સામાં) આએ ઘેરમાં એવો કોણ મુજી બચ્ચો છે કે જે સોરાબનું નામ ધરાવેછ?

સોરાબ—તે રાખસ હું છેઉં.

કાઉખાં—તું છે તો હું કેહું કે તું એક માહા કરપીણ મુજી રાખસ છે.

[પીસટોલ તેના ઉપર તાકેછ, એક બાર થાયછ, સોરાબ તે ધીણુલી લેછ, મેહેરાં તેમની વચે આવેછ, બધાં દંગ થઈ ઉભાં રહેછ.

મેહેરાં—એ બાઈ, બાઈ! મારા વહાલા બાઈ!

સોરાબ—કોણ! તારો બાઈ! (પીસટોલ નાખી દીએછ.)

મેહેરાં—એ બાઈ, તમે જરા વીચાર તો કરો કે કોણને પીસટોલ મારવા નીકળ્યાછ?

કાઉખાં—(દાંતીઆં પીસી) કોણને! હજી મુઝેછ કે કોણને?

સોરાબ—વળી કોણને? મેહેરાંના પરણ્યા આવંદને!

કાઉ—તથા—હાઉ—મેહેરાંનો પરણ્યો આવંદ!

સોરાખ—હા, હા! તંગાસી આવે! બુખમરો પડે! હજારો વીપતો ને લાખો આફતો આવી પડે! પણ આખે દીલ કમકમાવનાર દેખાવને હું હવે વધારે વખત ટકાવી શકતો નથી. મારી નેકખસલત પાક-દમન ને ખરી જુનીયાદીવાળી મેહેરાંને મારી પરછોતર મોહરદાર દા-ખલ એકદમ મોટી ઉકમાઈથી હું કબુલ રાખુંછ. (તેને ગોદમાં દાખી) આખી દુન્યાનાં મુખને ખાતર પણ, અરે કાહાફનના મસ મોટા ખબ-નાને ખાતર પણ, આ મારી શીરસતાઈ ખસલત મેહેરાંના નામને ખેબલત લાગવા દેનાર નથી.

હાઉ—(સ્તમને) વાહુવા! ત્યારે નવલશા નવલખીનો હકદાર વારસ તો હું જ ઈયો. ચાલ હવે આપણું કામ થઈ ગીઉં. ખુરા થા.

કાઉખાં—મારી વહાલી બેહેન, મારી આંખની કીકી, મારા ગમના ઉતાર, મારાં ખાનદાનના નામની ગરૂરી, આવ, હરખમેર આખે મારા હૈયામાં બરા, મારી ગોદમાં દખા, ને મારાં નાસીપાસ થયલાં જીગરને પાછું ઉમેદબંધું કર! [એક હાથે ગોદમાં દાખી ખીજે હાથે આંખ નુકેછ.

હાઉ—હીચકારો! બાએલો! સીપાહ બચ્ચામાં નામ ખપાવે ને અ્યારતની પો રડવા ખેસે!

કાઉખાં—અએ નાતરસ આદમી! ખુખસુરતી, ખુખી ને નીરદોરાપણાને તેમના ખરા ઝલકાટ સાથે પ્રકાશતાં ને પોતાના છાજતા મહેલમાં ખીરાજેલાં જોવા પછી, મારી આંખમાંથી હરખનાં આંસુની ધાર જો નહી છુટે, તો એક સીપાહ બચ્ચાના માન બર્યા એલકાખને હું મુદલ લાયક કહેવાઉંજ નહી. અએ જલેમ, તું આટલુંખી જણી રાખજે કે એક સીપાહ બચ્ચાનું હૈયું, નરમ પાણી પાયલાં પોલાદની તેજ તલવાર માફક, મોમદીલ હોયછ; દુખ્યારાના દુખના કકલાટ વખતે તે તલવાર જેમ દયાજીપછે નમીને મરડાઈ જાયછ, તેમજ કોઈ જલેમ કે પાપી ચંડાળને તેનાં કરતુકોના ફેજે પોંહિંચાડતી વખતે તે પોતાની કમાની આસીયત પાછી એખતીઆર કરી એક છેડાયલી નાગણ મુઆ-ફેક ટટાર થાયછ, તેજ મીસાલે એક ખરા સીપાહ બચ્ચાનું હૈયુંખી હોયછ.

સ્તમ—કાકા, એ આએ આટલું બધું બખારેજ ને તમે ઉભા ઉભા સાંભળ્યા શું કરોજ? કંઈ જવાબ દઈને અખડાવી નાખોની!

હાઉ—(તેને) નહી, નહી. હાલ ઘણું થઈ ગીઉંછ. થોડામાંજ સવાદ! ઘણું અતેરે સાંઝે નહી. (સોરાખને) હવે પેલાં કાગજઆં મે-હરખાની કરી સેવકને પાછાં સવાધીન કરશે?

સોરાબ—(ગુસાબર તે બંડલ અંગ પર ઉરાડી નાખી) આએ રહ્યાં, લેઓ તે !

હાઉ—(પેલું બંડલ લઈ) હવે આએ મહેલનો કબજો ક્યારે આપશે ? કંઈ નહીં, ધીરજથી, ઉતાવલ નથી. આજનું આજ દોડદોડ કરશે ના. આજે નહીં તો કાલેખી કબજો આપશે તો ચાલશે.

સોરાબ—એટલી બધી કંઈ જરૂર ! મહેલનો કબજો અબધડી લઈ લેવા.

હાઉ—ઠીક છે, ત્યારે ઘેર જઈને કબજો લેવા માણસ મોકલું છું ! (સ્તંભને) * હમણા તો ચાલ બચ્ચા, ગુપ્તગુપ્ત ઘેર જઈએ. નહીં તો એ લોકોને હવે કાહાડવું પડેછ તે જીવ પર આવેછ, તે વખતે કંઈ છીટાં ખીટાં શોધશે. જોયું બચ્ચા ? કામ ને કુનેહ તે એનું નામ ! આતાં ખુટે નહીં ને અરચતાં એછો થાય નહીં એટલો દક્ષો હાથ લાગે ! [તે જાયછ.

કાઉખાં—(સ્તંભને જતો પાછો તેડી) શેઠ, આએ તમારી પાકીટ પાછી લેતા જાઓ.

સ્તંભ—નહી, નહી, હવે એ રહેવાજ દેઓ.

કાઉખાં—નહી, એમ બનશે નહી. હું કેહું કે એ તમે પાછી લેવા.

સ્તંભ—(એક તરફ) કોઈ ધણોજ ભિન્નફોટલ મુલાકા ! (પાકીટ લઈ) પણ વાતમાંને વાતમાંજ વખત નીકળી જાયછ, ને હજી મારે તો પેલાની ઝાળ કરવાની છે. [જવા કરેછ.

સોરાબ—ચાલ કાઉખાં, આપણેખી હવે પાસેના દીવાનખાનામાં જઈ બે ધડી આસાએસ લઈએ.

સ્તંભ—(ચોંકી ઝડપમાં પાછો ફરી મન સાથ) કોણ ? કાઉખાં ? ચાલ ત્યારે તો આપણેખી કામ થયું. પણ વધારે વાતચીતથી એનો ગર તો મેળવું. (કાઉને) શેઠ, મહેરબાની કરી સેવકનો એક સુખુત રાખશે ? આટલી આએ પાકીટ પાછી લેશે ?

* કાઉખાં—નહી, બા નહી. એક વખત ના કહું કે નહી, તોખી અમથું કાંય માથું દુખવોછ ?

સ્તંભ—ત્યારે તમે તો નહીજ લેવાતાની ? જોઈશું આપણેખી, કે તમે લેવોછ કે નહી તે. (એક તરફ) કંઈ તાલથી ગુલાંના નામનો બણકાર એને કાને નાખવા જોઈએ. (મોટે) શાપુરકાકાની મારી ગુલાં ! હું શું કરું ?

કાઉખાં—(અજબ થઈ) કોણ ? કોણ ? ગુલાં ! શાપુરકાકાની ગુલાં ?

રસ્તમ—અરે નહીં રે યાર નહીં ! એ તો ખીચારી એક બા-
ધની મને યાદ આવી કે જે ખીચારી બળાપે—

કાઉખાં—(નીસાસો નાખી) પણ તેને શાનો બળાપો ?

રસ્તમ—તમ જેવાઓને જેમ આપ્પે પાકીટની દરકાર નહીં
તેમજ તે ખીચારીનીખી નહીં તેનો—

કાઉખાં—(નીસાસ નાખી) ગુલાંની મને દરકાર નથી ?

રસ્તમ—હા તેવું કંઈ લાગેછ તો ખરું ! પણ વાંરે આટલું આપ્પે
કબુલ રાખો. જે મારું કહ્યું માનો—

કાઉખાં—એની તો બા મને માફ કરો. પણ જરા મેહેરખાની
કરી જણાવો કે એ મારી ગુલાં—

રસ્તમ—તેણે મને એમ કહ્યું કે—આપ્પે પાકીટ એટલી ક-
બુલ રાખો, મારા મેહેરખાંન. (એક તરફ) ને નહીં તો બચ્ચા ગુલાંના
બાબમાં સેવકને મોહડથી એક સખુનખી તું સાંભળવા પામવાનો નથી.

કાઉખાં—(એક તરફ) મારી ગુલાંને લગતી હકીકતનો પતો
ભ્યારે એને હાથથીજ મળે એમ છે, તો તો, એને રાજીજ રાખ-
વાથી તે મારી ઉમેદ પાર પડશે. (તેને) લાવ બા, તું ભ્યારે એજ
વાતની હજીત લઈ બેઠોછ તો લાવ, હું એ તારી પાકીટ માથે ચહ-
ડાઉંછ. (પાકીટ લેછ.)

રસ્તમ—દોસ્ત, હવે કેવા મઝાનો લાગો ! હવે તારી ગુલાંને
જે મળવા આહતો હોય તો એક કલાક પછી મેબેદનો વેરા લઈને
કાવરાજી પટેલના તલાવ આગળ મને મળજે. તમારા લોકોની મુલાકાત
કરાવી આપશ. [જવા માંડેછ.

કાઉખાં—(તેને જતો અટકાવી) દોસ્ત, જે તું વળી કંઈ મારી
મશ્કેરી તો નથી કરતો ? રસ્તામાં મળ્યાતા ત્યારે તો તે મારું ઘણું
ચાકવ્યુંતું, પણ હાલ વખત જુદો છે. મારી ગુલામાં મારો જીવ બ-
રાઈ રહ્યોછ, ને આપ્પે જીગર બધું ફાટફાટ થાયછ !

રસ્તમ—નહી, દોસ્ત, હું મારા પોતાના જીનના કસમ લઈને
તુને કહુંછ, કે હમણા હું તારી મશ્કેરી નથી કરતો. ગુલાં સાથે ખ-
રખરી મારી મુલાકાત થઈછ, ને તેના ખાસ ફરમાવવાથીજ હું તુને
તેની સાથે મેળવી આપવા માયુંછ. [તે જવા માંડેછ.

કાઠિયાં—જરા થોભ, અમ્મે ખુરાબખતીના શીરસતા, તું કોણે નેક મરદ છે ને ગુલાની ખામ્મેશથી તું શી રવેશે વાકેફ થયોછ તે જરા મને જણાવીને પછી તું જા.

ફક્તમ—હું કોણ છઉં, ને ગુલાની ખામ્મેશથી હું શી રવેશે વાકેફ થયોછ, તે સઘળી વાત હું તુને પછી ધીરજથી કહેવશ. હાલ તુરત તો તુને જે મેં કહ્યુંછ, તે મુજબ કરજે.

[તે જાયછ. અંદરથી સોરાબ તથા મિહેરાં વાત કરતાં આવેછ.

મિહેરાં—મારા વાહાલા સોલ, તમે ધણા ગમગીન થઈ ગીએલા લાગોછ.

સોરાબ—નહી ખારી, હું ગમગીન નથી; જોકે પૈસો ટકો, દોલત કુન્યા ખોઈ બેઠોછ, તંગાસી ને ભુખમરો પોતાનાં ડાચાં વકાસી આપણી સામે ટગટગ જોતાં ઉભાંછ, તોપણ તારા પવીતર પ્યારના સાદ્યા તમે હું બધી વાતે ખુશ છેઉં. (શાપુરને દુરથી આવતા જોઈ) એ વળી શાપુરકાકા પાછા કાંય આવતા હોશે? કહંગા બનાવોને લીધે તેની સાથે ખારીથી તરછોડ થઈ ગેછતી, પણ તે મારો બલો ને વફાદાર ખેરખાહ છે એમાં તો કંઈ શક નથી.

[મિહેરાં અંદર જાયછ ને શાપુર આવેછ.

સોરાબ—બલા શાપુર! તારાં પનોતાં પગલાં આ મુકામે જોઈ હું ધણો ખુશ છેઉં.

શાપુર—(ઉંચે મને) હમણા ખુશ થયા હોવા તો કોણ જાણે, બાકી કલકિકની વાત પર આવ્યોતો ત્યારે તો સાહેબનો કાદો છેકજ ખીલી ગીએતો, ને સેવકને હુકમ વઠીક થયોતો કે ફરીથી આમ્મે ઘેરમાં પગ નહી મુકવે.

સોરાબ—શાપુરકાકા! શાપુરકાકા! એમ ગરીબ બચ્ચાંપર ખફા થાવોછ?

શાપુર—વારં ચાલ, એ તો બધું થયું, પણ તું હમણા ગમખાર જોવા કેમ થઈ ગીએછ?

સોરાબ—ગમખાર નહી થાઉં, કાકા? મારાં લમન થએલાં હોવાથી, બાવાના વીલની એક શરત મુજબ હું વારસામાંથી તદ્દન ખાતલ થઈ ગયોછ ને બાવાનું જે કંઈ હતું તેનો ધણીધારી હોરમજ હાઉ થઈ બેઠોછ.

શાપુર—એમ કંઈ થાય? ગાંડો કેમ થયોછ?

સોશાબ—એમજ થયુંછ, કાકા, એમજ થયુંછ ! એ બાબે બાવાના વીલની કલમ સાફ ને ખુલીજ છે.

શાપુર—તારા બાવાના વીલમાં ખરેખરી એવી કલમ છે ? એમ જો હોય તો મારા જીવનગં સુરંખી, ખાદા તેના રહેને બેહેસ્ત મુકામ બક્ષો, પણ ખરેખર તેવણ દોજખનો તોસો હાંસલ કરી ગીઆછ. તો-પણ હોરમજ હાઉ કંઈ તે કલમનો લાભ લઈ તમુ લોકોને એકદમ રખડતાં કરે એમ—

સોશાબ—એ પરથીજ માલમ પડછ, કાકા, કે તમે તે ચંડાલ હાઉને પુરા યોગખતા નથી.

શાપુર—ઓળખુંછ, ઓળખુંછ ! ને તે કરતાં અત્યાર વરમાં જો પુરતો ઓળખ્યો નહી હોયે તો હવે તો ઓળખશું ! જાંહાં છે તાંહાં એ વીલમાં કંઈ દગો ફટકો થયલો લાગેછ. હું હમણાનો હમણા તેની પાસે જાઉંછ ને જાઉંછ કે તે શું કેહેછ ! નવલખીનાં છોકરાં બુખે મરે ને તેની તમામ મીલકતનો ધણીહાઉ થાય ! એ બને તે કેમ ? કંઈ એ-ટલું બધું અંબેર નથી વળી ગીઉ કે બધુંજ તે પચાવી પડે ! ને એમ કરતાં બહી બલાધથી પાંસરે રસ્તે નહી ઉતરયે તો પછી તેના ખીજ રસ્તા ધણા છે. ખેટા, હીંમત ના હારતો, ખુદા જેવો સાહેબ છે, કંઈખી કરીશું.

[તેમ્મા જાએછ.]

પ્રવેશ ૪ થો.

હાઉના ધરનો એક ઓરડો.

હાઉ.

(ઈંગ્રેજી રાહ—“Kiss me quick and go.”)

હાઉ—હું બાજી માંડી અંતે ફાપ્યો જીત્યો જંગી દાવ,
રે દારૂના શીશા ને જમો સાકી જલ્દી લાવ;
લાખોની માલિકી મારી શું બાકી જોધયે ચાર,
કુક્ષા જીવે ખાઉં ખશું—ફના ફાતે છું ત્યાર.

(કોરસ)

રે વેકો ચારે નાચો ગાવો કૂદો મારી સાથ,
કે દક્ષો મોટો પાખો હું તો મારી જખરો હાય. ૧.

એણે આરામો વાડી ગાડીનો હું રાખું શોક,
મહેલા બાંધું ઉંચર પર પૂરાઉં મોતીના ચોક;
છુટ્ટે હાથે બહું સૌને શક ના રાખોરે કાંઈ,
માંગો યારો માંગો જલ્દી—જરા માંગોરે બાઈ.

(કોરસ)

૨.

થોડા દહાડામાં સાળગરી છે મારી મૂખારક,
તેની ભ્યાક્ત કામાખાગે આપિશ તમને બેશક;
મહેબૂનીથી તજવી લેજો સર્વે થાજો સામેજ,
ત્યાંથી જઈશું આલ્કેડમાં સૌ—નવો જોવાને ખેજ.

(કોરસ)

૩.

[સ્તમ આવેછ.

હાઉ—જો બેટા સ્તમ, મારી તો મોટાંમાં મોટી એક ઉમેદ
પાર પડી. હું તો આજને કાલ નીહાલ થઈ ગીઓછ! હવે મનનો
ખીજો જે અરમાન અધુરો રહ્યોછ તે એજ છે કે તારું યુલાં સાથે
માથું ઘાઈ નાખું.

સ્તમ—(એક તરફ) કાકા પોમારે જાએછ તે જરા વધારે
ઉલકાઉં. (તેને) કાકાજી, તમે મારે માટે મુદલ કાલજી રાખતા ના.
મારું તો યુલાં સાથે એટલું બધું નફી થઈ ગીઉંછ કે આજ કાલમાં
અમારાં લગનખી થઈ જશે.

હાઉ—એ શું બકેછ, ગધેડા? એમ કંઈ નાસાનાસ ન ચોરી-
છુપીથી એ કામ થાય કે? પેહેલાં તો પેલા શાપુરકાકાની રજમંદી
મેળવવી પડશે; તેવણની રજમંદી વગર કંઈ થાય કે?

સ્તમ—(ટચકારી ફેડી) શાપુરકાકાની રજમંદી આટલીખી
પરવા નથી. અમે ખેડે રાજી થયાંછ તો પછી શાપુરકાકા કોણ થા-
યછ? જૂંહાં ધણી ને ધણીઆણી રાજી તાંહાં શું કરે કોટવાલ ને
કાજી! એમ એકેક પછી એકેક જણની રજમંદી પુછતા ફરયા તો
પછી પરણી રહેવું!

હાઉ—પણ વારું યુલાંની રાજી રજમંદી તો છેની!

સ્તમ—અરે છે, તે તો છે; ને તે કરતાં તેનીખી નહી હોય
તો તેની પણ બંધા દરકાર કરનાર નથી!

હાઉ—પણ બ્યારે તું એમ છેક માથું ઉંચકીને ફરેછ ને કો-
ઈની રજમંદીની દરકાર કરતો નથી તો પછી વાત બંધ કેમ બેસશે?

इस्तम—काका, मैं मैंमल अंध बेसशे ! सेवके ने मनसुयो करी राप्पेछ ते मैं छे के छोकरी जली जलार्थी समल तो तेम, नही तो रातोवार्ध तेने छेवाी डेवे पोपारा गली नशुं.

हाडि—पल तेने छंयकी नवानुं काम तारे मैंमले हथे केम थशे ? तुंने तारी मदद सार कोधने साथे राप्पलुं पडशे.

इस्तम—तेनीजी गोडवल करीन राप्पेली छे, काका. अमारा लीलां-छंआनामांन नपरा मैं मे नवधलीमैंने मारी साथे राप्परा ! मैंवां पुतलां अनामत ने सलामत छेवाी नवाना काममां मैं नवधलीमैं धला अपरदर रहेछ जे ! हमला थोडन छेवानी वात पर—साहे-अनुं मैं भेडुं पुतलुं ते लोको छंयकी गीआता तो पछी आमैं ल-वतुं ने कुल जेवुं पुतलुं छेवाडी नवानुं तो धलुं सेहेलुं !

हाडि—छट छट ! मैं काम आवा अरभंग नवधलीमैंनुं नथी.

इस्तम—तेम नही तो मारे मैं मेपेद दास्त छे. जतने मेपेद छे पल नपरा ने अंधा छे ! थंअने पुरे पड तेवा छे. मैंकामैं कोधथी आंडीमैं जमैं तेवा नथी, तो तेनेन मारी मदद राप्परा.

हाडि—हा, ते मैं कंध जेध तपासीने करशे तोन क्षवशे ने आमैं मेपेदपी शाधी कहाडयो ते ठीकन छे. वारं हवे आमैं कुंयी ल. जे मैं अयनी छे. माणपरनी पेटीमां मैं छसकोटरी छे तेनी आमैं आवी छे. मैं छसकोटरीमां गुलांनी जे कंध धन दोलत—तेनां अतरे—वगेरे छे तेनां अत पतरा छे. रापुर ते मने अनामत राप्पवा आ-आंतां, ते तेमां भुकेलां छे, तेनी तारे हवले लेध ले के पछवाड वजी तेनाजी कंध वरवांधा पड नही.

इस्तम—वाहुवा ! तारे पुरेपुरे तडको ! नसीअ ते मैंने क-हीमैं ! आमैंग छेवा बेसेछ तारे कंध वार लागतो नथी. जे कुंयामां अंधा अत्रीजमैंने मारा काका जेवा काका भजे केनी तो तेमनुं केटलुं दणदर कीटे ! (मैं तरक) थोडन वपतमां जीआरा तरलु लाकड लटके !

हाडि—पल मैं जीजेजी दाव रमवा पडशे हां !

इस्तम—(जले धले अधीरा पडला होय तेम) वजी ते थुं छे ? मेली देवा, मेली देवा ! काका, वजी कोध जीलुजी छोकरी छेवाी लेध नवीछ के ?

હાઉ—નહી. તે એ કે જાણે ગુલાં સાથે તું પરણી જાયછ તે વાતમાં હું રાજી નથી ને તમે લોકો જાણે મારી રાજી રજવંદી વગરજ પરણી જાઓછ !

રસ્તમ—ઠીક છે, તેમ તો તેમની કબુલ છે.

હાઉ—હું જરા તારા તકારા કરરા, ને તમે જેહુ જણાને એક મેકથી છુટાં પાડી નાખવા વચમાં પડ્યા કરરા, ને તેવી વખતે તું મને આચકા ઉચકી મારી ખસાડ્યા કરજે.

રસ્તમ—અલખત, તેમ કરવુંજ પડશે તો !

હાઉ—ખરેખર આચકા ઉચકી મારતો હોય તેમજ કરજે હો ! નહી તો તું અમથો આસકાઈને જરા ઢોંગ ખોંગ કરશે કેની તો પકડાઈ જશે ને આપણે ફસી પડશું.

રસ્તમ—અરે એમ કંઈ કાચે પાચે કામ થાય ? આચે જોવાની આવી રીતે જાણે જાંઝપર ચઢ્યો હોઉં તેમ આચકા મારરા. [જોરથી બે ચાર એવા તો આચકા લગાવેછ કે—

હાઉ—(ખુમ પાડી ઉઠેછ) અરે ખસ ખસ ! સુરખા, હમણા એટલો બધો શાનો ઉસકેરાઈ જાયછ ?

રસ્તમ—ચાલો, હવે માફ પીગું કંઈ કામ તો નથી ? ત્યારે હવે હું જાઉં ?

હાઉ—હા, જા. (તે જાયછ.) આચે પોરીઆમાં આટલાં બધાં પાણી છે તેની મને ખબર નહી હો ! એનીથીખી ચોંકીને ચાલવું પડશે નહી તો કોઈ દહાડે આપણા કીધાં આપુનેજ એ પોરીઆ ભારી પાડી દેખાડશે ! [એદલ આવેછ.

એદલ—બંદો તમને વધાઈ આપેછ.

હાઉ—હા, વધાઈ લેવા જેવુંજ બધું પાકયું કામ પાર ઉતરયુંછ. ખસ હવે એ બાબદ જાણે કશી કંઈ હુતીજ નહી તેમ વીસારી નાખ.

એદલ—બહુ તો વીસારી નાખરા પણ હજાર કેમ વીસરાએ !

હાઉ—હા, હા, મને તો તેની યાદજ નહી રહીતી જો; સાફ થયું તે યાદ દેવાડી તો, પણ ઘેરમાં તો શકડો એક રૂપીઆખી નથી !

એદલ—તમારા શરાફ પર ચીઠી આપો એટલે બસ. તેખી તેજ.

હાઉ—હા, ચીઠી આપતે પણ ખડીઆ કલમ કોણ જાણે કાંઈ અગેચરમાં પડ્યો હોય.

એદલ—અરે ખડીઆ કલમને તે કટલો વાર! (લાવી હાજર કરેછ)

હાઉ—કેટલા? એક હજાર રૂપીઆની?

એદલ—હા સાબ, એક હજાર ને તેનું વ્યાજ.

હાઉ—વ્યાજ! વ્યાજ શાનું? નવલખીની પ્રાપરટી મારે હાથ આવવાને હજી તો કલાક બે કલાક થયા નથી તેટલા વારનું વ્યાજ શું હોય?

એદલ—એ તો સાચેય લાખની પાત કેવાય! થોડું ઘણું ને થાય તે હિસાબે આપો.

હાઉ—પણ થઈ થઈને વ્યાજ થવાનું તે શું હુંડું, કે અમથો હુબ્બત કરેછ?

એદલ—અરે સાચેય, તમને તો હજારો લાખોના તડકો પચ્ચેડો તેથી તમારે મનસે વ્યાજ કંઈ નહીં, પણ મારે ગરીબના ઘેરમાં તો વ્યાજના પાતશો તો હાથીનો પગ થયો.

હાઉ—(અજબ થઈ) એક હજાર રૂપીઆનું એક કલાકનું વ્યાજ પાતશો રૂપીઆ! હસાબ તો ઠીક ગણતાં શીખ્યોછ! (એક તરફ) તુરત વેળા તો એને છેડવોખી ઠીક પડશે નહીં. હજી બધી વાત તાજી છે. હાલ તો કંઈ બાહને એને ખેરવું, પછી થવાનું હોશે તે થશે. (તેને) વાહે ઠીક છે. જા હમણા તો કેટલું વગેસગે કરવાનું છે. કાલબાલ આવજો.

એદલ—શેઠ, માફ ધરવું હાર થયુંછ તે મને મારા જીવનો બ-
રોશો નથી વાસ્તે અટલા આપી દેવો. (તેના હાથમાં કલમ પકડાવેછ.)

(ધીંચી રાહ—“Wst, Wst, Wst.”)

હાઉ—રે બાઈ જોની આવે વખતે હું શું કરું,
કે નાણું સંપૂર્ણ રીકાણું છે આવજો અરે;
છે થોડા દહાડામાં હુંડીની આશા મને,
તે આવે ત્યારે કેની બાઈ આપું તને.

(કોરસ.)

એદલ—બાળીદે એક હજાર—ખાલી ના વાર લગાર,
ઠાળી વાતો છોડી દે આ કોચીના સાહુકાર;
તોળી દે એક હજાર—ખાલી ના વાર લગાર,
ભાળી વાતો છોડી દે આ કોચીના સાહુકાર.

હાઉ—શું તારે કાળે કોઈની હું ચોરી કરું,
કે છતે પૈસે ભિક્ષા માંગી હાથે ધરું;
તું તો ડાહ્યો છે ભાઈ શુદ્ધી ક્યાંરે ગઈ,
શું ઘોડ બેસી આપ્યામાં છે લાભો કર્મ.

એદલ— (ઉપલોજ કોરસ.)

હાઉ—(તને ઉડાવેછ, કલમ ધરતોજ નહી) અમથું માથું કાંય ખાઈ
જાએછ? એક બે દહાડામાં શું ખાટું મોટું થવાનું છે? હમણા તો જ ને
જલદી નવલખીના મેહોલના હાલમાં બધું તૈયાર ગોઠવાવી નાખ. આજે
રાતના એક મોટા જલસાની મીજલસ કરી તે શુભ મુરતથી આપણે
તાંહાં જોઈ વસવાના છઈએ. ફર્સ્ટ રેટ તૈયારી રાખજે. કશી પાંતીની
વાણુ કરતો ના. તાયફેખી ઘણો સરસ મંગાવજે.

એદલ—તવારે જુઓ શેઠ, તાએફેખી રેછ ઢંકીઠાળપર, અને
તમારા ગુમાસ્તાનું ઘેરખી કાંદાવાળા મોહોલામાં છે, તો એક કામમાં બે
કાજ કરતો આઉં; અટલી ચીઠી આપી દઓ !

હાઉ—અરે તેનું પછી થઈ રહેશે ! હમણા તો તું જ.

એદલ—તેનું પછી કેમ થઈ રહે? તમારું બહું નગદા નગદ ને
મારું પછી, અટલે શું? મેરા તો ન્યા ને તેરા ક્યા ! એમ તો પછી મા-
ણસનું દીલ ખાટું થઈ જાએ !

હાઉ—બસ ત્યારે તે ઠરાવજ કીધોછ કે આવે સપરમે દહાડે
તે મારો જીવ કુહુરાવવો? બાજ રાનું માગી મરેછ? જરા વીચાર
કરીને જો કે તે શું મોટી ધાડ મારીછ. ફક્ત વીલના એક ચીકડાંને
આગમાં નાખી બાળી નાખ્યું ને તેના બદલામાં એક હજાર રૂપીઆની
રકમ થોડી પડેછ? હજાર કેમ થાયછ તે જાણેછ? દસ દસ રૂપીઆની
એક સો ખીટીઓ થાય, ત્યારે હજાર કેહેવાય ! વાસતે હવે છેલ્લું કેહુંછ
કે મુગોમુગો જે કામ કહુંછ તે કર ને રૂપીઆ સાર કાલે આવજે,
નહી તો મારો મીજલ ખીજલ જશે તો એક પૈખી મેળવવા પામશે નહી.
[જતો રહેછ.

એદલ—મારું માથું ટણકતુંજ ! એના બદા ફેલ ફરેખથી હું
વાકેફ હુતો તેથીજ તે વીલ બારી નાખેખું નઈ. નઈ તો આજે ચોખા
હાથ ધસતો રહી જતો ! બચ્યા હાઉ, તું હાઉ છે પણ હું તારો ખાઉ
છેઉં; (રાપુર આવેછ, પણ તેના પર એદલની નજર પડતી નથી.)

મીલને તો જીવની પખી સાચવી રાખી આપ્તે મારા બદીઆનની અંદરના પડમાં સીવી લીધું કે ધીસે ફરતાં એની ગરમીની ઉંડ રેએ ને રાતે સુતાં પોઆ ખીજાનાની ગરજ સેરે! એતો હવે જવારે બાજ શીકે પુરેપુરા હજાર મળશે તવાર પછીજ એ વીલ બારવામાં આવશે.

[શાપુર પર એકાએક નજર પડતાં ચોકેછ.

શાપુર—એ તું શું બબડતોતો, એદલ? મારા કાન જરા હંચા છે તે મને સંભળાતું નથી! મને કંઈ કહેતોતો કે?

એદલ—(એક તરફ) આ તારો બંદેવી મરેરે! ભરે શુવાજ તો ફીક થયું! નર્મ તો મારો જીવ ઉડી ગીઆતો! (તેને) હા પુછતોતો કે તમે કાંથી બુલા પચ્ચેરા?

શાપુર—(એક તરફ) (વીલ બાળવાની વાત?) (તેને) આપ્તે ફરતો ફરતો નીકળ્યોતો. (એક તરફ) પણ હવે એની પાસેથી આપ્તે સાર ખંચવો કેમ?

એદલ—શાપુરકાકાને કહું કે બંદાનેબી તડકો છે હોં! હાઉના માઠા કારભારી લેએ હવે તો નવલખીવાલા મહેલની તકેદારી રાખવી પડશે!

શાપુર—અલબત્ત! તડકો પડવો જોઈએજ તો! એ તો કેહેવત છે ની કે ધી ઢળે તે ખીચડીમાં.

એદલ—મહેલની આસપાસ રહેનાર બધાં તેવાં બાડુતોને એક-ધમ ખાલી કરાવી નાખી તાં મારા લાગતા વળગતાઓને લઈ જઈ રાખવાની મારી મંછા છે.

શાપુર—(એક તરફ) જાણે એના બાપનોજ મહેલ! (તેને) હાથમાં વગલાગ આવે તો લાગતા વળગતાને નહી વરતાવીએ તો કોણને? એમ આપણાં સગાં વહાલાંપર મેહેરબાની રાખવાની આપણી ફરજ છે. આપ્તે તારો વીચાર મને ધણો પસંદ પડેજ. પેલા કેટલાક નાએ જીભ લગાડનારાઓ અમથા એમ કંઈ બોલતા ફરેજ કે એમ તો આ આપખખત્યારીથી ચાલનાર, તે સગાં વહાલાં કે દરદોસદારને વરતાવાનું કામ આણુધટું સમજીએજ, તેમ તું નથી કરતો એ તારી લાયકી છે. (એક તરફથી) પણ એમ કંઈ બકતોતો કે બદીઆનની અંદરના પડમાં વીલ સીવી લીધું તો તે વળી કયું વીલ હોશે!

એદલ—હવે તવારે હું જરા જાઉં છ હોં?

શાપુર—ફીક છે. જા બા, જા. તારે મથેખી હવે કામની ધમાલ વધીજ તો ખરી! પણ દોસ્ત, આજના બધા તારા નાદર વીચારોથી કુ

ધણેજ ખુશ થયોછ, તો ચાલ આપણે આંખીને એક બગલગીરી કરી
છુટા પડીએ. (ખુબ જોરથી કોઠી કરતાં પેલું વીલ શાપુરને હાથે દબાયછ)
(એક તરફ) વાહવાહ! લખત ને દસતાવેજ જેવું કંઈ મારે હાથે અંપાકું
અરે! મને લાગેછ કે હમણા કંઈ વીલની વાત કરતોતો તેજ હોશે.
ત્યારે કોઈ ખીજું વીલ છે અરે! (તેને) કીક છે, દોસ્ત. ત્યારે જાયછ?
પાછો ક્યારે મળશે? એક ખીજી કોઠી કરીને જ. (તેને ફરી કોઠી કરી
દસતાવેજની ખાતરી કરેછ.)

એદલ—બાપ, તારી સાથે મેં પાંચ વખત જો એમ બગલગીરી
યાય કેની તો પોંતોજ થઈ જાઉં જો! કટલી જોરથી કોઠી કરેછ?

શાપુર—ત્યારે ધણું હેત હોય ત્યારે એવીજ સજ્જત કોઠી યાય!
(એક તરફ) પણ હવે એ દસતાવેજ કેઈ સંતલસે હાથ કરે? (તેને)
દોસ્ત, ત્યારે તો ફરીથી એક વખત—

એદલ—નહીરે મારા બપાવા, દબાઈ અંપાકને હું અંધબુવો થઈ
રહોછ! જોઈએ તો આએ મારો હાથ લે. પેલા મુધારાવાલા શેકીન કરેછ
તેમ શેકીન કર. (કાંસેછ) પેટ, કમર, બડો બહું ધુખી ધુખી આએવુંછ!

શાપુર—(તેને શેકહેડ કરતાં તેનો હાથ જોરથી ધાખીને) કેમ
એદલ, શેકીન કેવી છે?

એદલ—અરે બાપ, બસ, બસ! આએ મારો હાથ બધો લુલો
થઈ ગીઆ. (હાથ ધાખેછ.)

શાપુર—(તેનો હાથ હાથમાં લઈ જાણે ગબરાટમાં હોય તેમ)
સખ્તર, સખ્તર! એ આએ શું? યા ખુદા! એ એકાએક એમ શું થઈ ગીઉં?

એદલ—(ધબરાઈને) શું છે? શું છે? ભાલી ફેની, ધાસ!

શાપુર—સખ્તર! સખ્તર! મને તારે જરા મોહોડું બરાબર જોવા
દ. (ગંભીરપણે મોહોડું જોઈ) જોઉં, તારી આંખ જોઉં? (અફસો
બરી રીતે આંખ ચીરી જોયછ) ખુદા ખેર કરે! દોસ્ત, આજે સવારે
સુતેલો ફૂંચો ત્યારે કંઈ ફેર ખેર આવાતા? ધબરાતો ના હો? ધબરા-
વાનું કામ નથી!

એદલ—(ખીહી ધૂંજીને) પણ બાપ, ભાલ તો ખરે કે શું છે?
(હાથ ધુબવી) જોની મારા હાથ ધુજેછ તે!

શાપુર—એમ ધબરાઈ શું જાયછ? એમ તો તું કાલનો કુકાળ
આજે પાડી નાખશે! હવે ચોર પકડાયોછ, ઝાત્રી ફકર જેવું નથી.

જુલો જરા હીમત રાખ! પણ સખર, તારા ડાળા ફરી કેમ બચે? લાવ લાવ જરા પાણીનો ફટકો મારવાદે. આંખ દાખી રાખ.

[જોરમાં પાણીના બે ચાર ફટકા મારી તેને ધબકાવી નાખેછ.

એદલ—ધોસ, મને તો ધેધરાં છુટેછ! (ખુબ ધુંજેછ)

શાપુર—(દલગીર અવાજે) વળી મોહોકાણ! ખીચારનો કાળ ગરો જીવ! નાહક માચ્ચો જવા જેવું થાયછ! (વળી પેલું કાળજી જેવ છાતી પેટપર હાથ ફેરવી એક તરફ) દસ્તાવેજ તો છે ને ફર છે! (તેને તારું હૈયું કેટલું ધડકેછ? હવે તો કંઈ દોડ કરવી જોઈએ?)

એદલ—અરે અત્યારવેર તો હું કેવા સારીપણે હુતો ને બહું એકાએક—

શાપુર—(બડકાવાની મક્કસધી) તો તેજ ધણું ખરાખ! માણસ હલુહલુ માહું પડે તે પરવડે, પણ એમ એકાએક થાય તે માથે લોહી ચઢવાથી થાય; ને લોહી માથે ચઢ્યું કે માણસ પાણી પીવા ઉભું નહી રહે! તોખા તોખા! હવે તો કોઈ ઘાકતરને તેડાવવો તો જોઈએ જો!

એદલ—ઘાકતરે આવીને જીવ બચાવેછ તો ખરા, પણ બલા આદમીઆ તો ખાલ કાહાડી નાખેછતી! ફેરફેરે બંધે ચારચાર રૂપીઆ ને વળી ધવાનું જીરું, તેથી મને કંઈ—

શાપુર—ત્યારે તું રૂપીઆ પૈસાને હૈડ ધરી કાળગરો જીવ ખોઈ ખેસશે? (એક તરફ) એવા નાપાક મુજબો તો મુવેલાજી બલા. (તેને) જો વગર મોતે મરી જવા માંગતો હોય તો રહેવાદે.

એદલ—નહીરે બાપ, મરી તે કેમ જવા ગમે? પણ જોજો, હમણા મને પસીના ધણો પડેછ તે વખતે સારું થઈ જશે! ગીએ વરસે મારા એક સગાને ધુખી આવેલું તે ઘાકતરે ખુબ પસીના પડાવી સાજો ક્યારેતો.

શાપુર—તો પરથરના બાઈ પાણકા! તે તો જેવું કુખ તેવી વાત! તે કુખ કોણ જાણે શું હોશે? પણ તારાં કુખપર પસીના તો માહા ખરાખ! જેમ વધુ પસીનો પડશે તેમ તારું કૌવત આછું થતું જશે ને નાહકમાં—

એદલ—પણ તવારે કહું તે શું? આએ તુંખી કેછ તેખી કંઈ ખઈ લાગેછ! મને ખરાગર ચરી હોએ તેમ લાગેછ ખઈ! કોઈ તેવા આજખાણનો ઘાકતર હોય ને ફેરનું લેતો નઈ હોય તેને તેડાવતી!

શાપુર—વારં ચાલ, તું ધબરા ના. મારો બત્રીજો ડાક્ટર છે તેનેજ તેડાઉં ને તે આપણી દોસ્તીના અવેજમાં મફત સલાહ આપશે.

એદલ—તારું બહુ મોટું સપાઈ થયું ! .

શાપુર—ને વળી ડાક્ટરની અવે પંકાઈ ગીઅણાછે કે તેના હાથથી આજ વેર અકુખી દરદીના જીનને તો જોખમ થયોજ નથી ! (એક તરફ) જોને ધેર મુદલ ધરાડીજ નહી તો પછી જોખમ શાનો ? (તેને) ચાલ, હાલ તો તું આરડામાં જઈ ઉપટાઈને મુર્દ જા. પણ જો-જો હો કંઈ હવા નહી લાગે, ને દીલપર પસીનો પડ્યો હોય તે અંદરનો અંદર પચવા દેજે, દીલમાંથી કપડાં બપડાં કાઢાડતો ના હો ? નહી તો અઠ કરતો હવાનો અપાટો લાગી જશે તો પછી જોજાજા !

એદલ—હું તેમજ કરશા; પણ ધાસ, હું મરી ભરી જશ કે ? આ પેટમાં અમરાઅેજ ! દોરા વીચારી જાઅેજ ! આ મારી બપાઈની બપાઈ મધધિ આવજો ! આતસબેરામ બાપ, ધાસલાં બાપાં, મુ-રુદલ આસાન કરજો ! (બયજ, વળી પાછો આવી) હું તો તારો ધડી કરતે હોં, પણ વારં તેં મેરભાંતી કરી ધાક્ટરની સહલા મેલવવા ક-હુંજ તેથી તારું ધાહું સપાઈ થયુંજ. (બયજ, ને વળી પાછો આવેજ) પણ ધાસ, તારી મેરભાંતીથી ધાક્ટર તો મફતનો મઅેલો, પણ ધવાના પૈસા કોણ આપશે ?

શાપુર—(જાણે તેનાં કુખથી કુખી થતો હોય તેવું ડાળ ધાલીને) અરે બાપા, હું બધું તે નફી કરશા; તું તારે અંદર જઈને જરા હું-કમાં મેસની ! (એદલ બયજ) હવે પેલા અંડાલ હાઉની અંત ધરે. જો તે મુજમાં દયાનો અેક કતરોની હોયે તો તેને મારા કેહેવાની મેહેર આપ્યા વગર રહેયે નહી. નહી તો અંતે પછી એદલનું બ-નીઆન તો છેજ ! [તે જવા કરેજ તેટલાં હાઉ આવી લાગેજ.

હાઉ—એદલ ! એદલ ! કાંહાં કહરાયો ? આઅે કોણ ? શાપુર ? તારી અંહી આવવાની મકસદ હું પામી ગીઅેજ, શાપુર, પણ દલ-ગીર છેડું કે મોઠા કારભારીની જગા હું તુને આપી રાકતો નથી.

શાપુર—(એક તરફ) કાંહાં મરેજ ? હું એનો કારભારી થાઉં ? (તેને) નહી, નહી, મારી તેવી કંઈ મકસદ નથી. હું હવે પોણાસો ઉપ-રની ભરવીમાં ભગ્નઈ મુકો, એટલે એવી અટપટનો ભાર મારીથી ઉંચ-કાઅેજ નહી ; હું જો આઅેજ તે સોરાખને આતર આપેજ ; તે એક

અનવજવાન ગબ્દ છે ને બધી વાતે કામમાં આવી શકે એવા છે, વાસ્તે તુને ઘટેછ કે તે બાપડાને કંઈ મદદ આપે! તે ખીચારા તદન ભુખેમરતી હાલતનો થઈ ગીઆછ. હવે તેનું પુરું કેમ થાય?

હાઉ—(કોકરમાં) અરે તેની એકીનદારી તેનું પુરું કરશે. તું કાંચે અમથો અફસોસ કરેછ!

શાપુર—તે તો બધું ખરું, પણ તુંજ દરીઆફત કર કે તારી પાસે આધાની આક હોય નહી પણ બધી વાતની એકીનદારી હોય તો તેથી તારો યુગ્ગરો કેમ ચાલે વાં?

હાઉ—(જરા રોષમાંજ) તારી ખેલીઆલી પરથી મને કંઈ એવું લાગેછ જે તું આજે સીધાં કાડવા આયોછ. કંઈ થોડું ઘણું અધુરું રહ્યું હોય તે પુરું કરવા આયોછ કે?

શાપુર—હા, હા. હું તે ખીચારાનું થોડું ઘણું પુરું કરાવવાજ આયોછ.

હાઉ—(રોષમાંજ) બાપુ, મારીથી તારી સાથે વધુ વખત ઓઠી થવાઈ શકાતું નથી. મારીપર કામનું ઘણું દબાણ ચાલેછ.

શાપુર—તેમજ તે ખીચારાપર ભુખમરાનું દબાણ ચાલેછ.

હાઉ—બાપુ, હવે હમણા તો તું જા. એક જણ ઘણા અગતના કામસર આયોછ, ને તે મને મળવા માંગેછ.

શાપુર—તેમજ તેને કોરટનો ખેલીફ ધરી જવા માંગેછ!

હાઉ—જે એમજ મારી સાથે પંચાત કચ્ચા કરશે તો મારા મોહોડામાંથી કંઈ એલફેલ સાંભળશે હાં!

શાપુર—(જરા નેણ ફેરવીને) ચાલ ચાલ, બધી બકબક છોડી દે ને ન્હાની જેવી એકુ રકમ મારે હવાલે કરી દે! (તેની ફેટ પકડેછ.)

હાઉ—મારો જીવ હવે ઘણો કચવાએછ હાં!

શાપુર—તેમજ તે બાપડાએનો જીવ ભુખમરાથી કકલેછ હાં!

હાઉ—(યુસ્સાબર) હું કેહુંછ કે મારી ફેટ છોડ, નહી તો હમણા—(લાત મારેછ)

શાપુર—(નરમારાથી) મને તો લાત મારી, નહી?

હાઉ—હા, એ લાત તેને વાસ્તે લઈ જા!

શાપુર—(નરમારાથી) નહી, નહી. એ લાત તો મારે વાસ્તે હતી ને તે મેં મોઠી ખુશીથી કબુલ રાખીછ, પણ પેલા ખીચારા ગરીબ સોરાખને વાસ્તે તો કંઈ ખીજું આપ.

હાઉ—તેને વાસ્તે વાલકેશરના નહીં તો માણેકજી શેઠના કુ-
મરના મોઢા પર્યટ છે! હવે તું કેહેછ શું? તું અંછીયા સોજે સહુએ
જાએછ કે કંઈ શાલ પાંમરી આઢીને જશે?

શાપુર—(ખોચીમાંથી તેને પકડીને ખુબ દાખી) એ મુજી, ના-
તરસ અંડાલ! મારા આગળા ખેરખાહ મુરંગીના એક ફરજંદને પા-
યામાલ થતો બચાવવાને ખાતર હું તારી એક લાતખી સાંખી ગીઆ,
તે ઉપરથી તું શું કંઈ તારા મનમાં એમ ધારેછ કે તે કીવેત્રાં અ-
પમાનનો બદલો લેવાને હું ચુકરા? તુને કેહેછ કે એકદમ જ-
લદી મારી પાસે માફ માંગ.

હાઉ—માફ માગું?

શાપુર—(ગરચી દાખીને) અલખત! એકદમ મારા પગપર માંખું
નાખી માફ માંગ, નહીં તો એમ જાણ કે તારી અજલની છેલ્લી
ધડી આપી ઉભીછ.

હાઉ—(ધબરધને) માફ માગુંછ! અરે આએ માગુંછ તો ખરે!
અરે કોઈ છેવો કે? કોઈ આવો તો! (ખે ચાકરો દોડી આવેછ, શાપુર
હાઉને પછાડી છુટો મુકેછ.)

હાઉ—(ચાકરોને આથે રહીને) હું તુને કેહેછ કે અત્તર ધડી
મારા ધરમાંથી તું જા! ખુદાના કસમ લધને કેહેછ કે, હુંખી તો ખરે
કે તારી આએ સરકશીનો સવાદ જાંહાં વેર હું તુને ચખાડશા નહીં
તાંહાં વેર હું ઠર પડીને ખેસશ નહીં!

શાપુર—હુંખી દોજખી દેવાના કસમ લધને કેહેછ કે જાંહાંવેર
હું તારા જોવા એક મુજી અંડાલને, તેનાં કરતુકોનો પુરતો સવાદ ચખા-
ડશા નહીં તાંહાં વેર હુંખી નચીત થઈને ખેસશ નહીં! [તે જાયછ.

હાઉ—(ચાકરોને) હવે તમે બધા જાણા નવલખીવાલા મેહે-
લમાં જઈ તાંહાં જે બધું ગોઠવ ગોઠવ કરવાનું હોય તે જલદી કરી
નાખો. આજી રાતના ખાનું લીધા પછી ખેઠક કરવાની છે; વાસ્તે ચાલો
ઝડપ કરો, ને બધું નકી કરી નાખો. તાંહાં કંઈ સામન સુમનની ખુટ
ખુટ પડે તો અહીંથીખી જે લઈ જવા ઘટે તે લઈ જાઓ. ચાલો,
ચાલો, વેહેલા થાવો. [બધા જાયછ.

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

હાઉના ઘેરનો રસ્તા પરનો દેખાવ. હલુહલુ
વાત કરતા રસ્તમ તથા કાઉખાં હરસે
આવતા જણાયછ.

રસ્તમ—(કાઉને દેખાડીને) આઝેજ ઘેરમાં ગુલાં છે. હવે મેં જો
બની ગોઠવણો કરી મુકીછ તે મુજબ ગુલાં તુને અહોં આવીને મળશે.

કાઉખાં—પણ હું આઝે મોખેદ બની ગીઝોછ તે તે મને ઝો-
ળખશે કેમ?

રસ્તમ—મેં તે બધો વાત ગુલાંને જણાવેલી છે. હમણા મને
કરાખી સવાલ પુછવાનું તારું કામ નથી. હમણા તો તું ઝેમજ જણ
કે હું તારો સરદાર ને તું મારો તાબેદાર છે, ને તેથી જેમ કેહું તેમજ
તું મુગોમુગો તારું કામ કર.

કાઉખાં—ઠીક છે, જેમ તું કેહેશે તેમજ કરરા.

રસ્તમ—ત્યારે, જો, હું ગુલાં સાથે બહાર નીકળશ, તેટલાં વખતે
હાઉકાઠા આવી લાગી વચમાં ફાંચડ નાખવા માંગશે ; તેવણની સાથે
હું કંઈ બાંધછોડ કરવા મંડશ તેવામાં. ગુલાંને તારી સાથે લઈને તું
તારે ચાલતી પકડી જશે. [રસ્તમ ખુબ સંભાળથી ઘરમાં જાયછ.

કાઉખાં—મારી છાતી કેવી ધડકેછ ! મારી ગુલાં મને હજી
ચહાતી હોશે કે ? (ખુણામાં બરાઈ જાયછ.)

[રસ્તમ ધસારા સમેત પોતાના ઝેક હાથમાં
ગુલાંનું પાંખડું પકડીને તથા ખીજે હાથે
હાઉને ધકા મારતો આવી લાગેછ.

રસ્તમ—હું હવે આઝે છોકરીને લેઈ જવાનો ને ફર લેઈ જવાનો.

હાઉ—પણ તુને લઈ જવા દેનાર નથી ! તું શું જણતો નથી
કે હું તેનો ઝેક વાલી છેઉં.

હસ્તમ—એવા મવલા પીર વાલી રસ્તે ગલીએ ઘણા રખડતા ફરેછ! તેવાએની અંહી દરકારજ કોણ કરેછ?

હાઉ—તું દરકાર કરેછ કે નહી તે હમણા હું તુને દેખાડુંછ! અરે કોઈ છેવા કે? કોઈ મળે નહી! બધાજ નવલખીની હવેલી પર જઇ ધ્રુવા કે? [એક આકર આવી અહીંથી તહી દોડતો ફરેછ.

હસ્તમ—અરે દેખાડયું, દેખાડયું! હું તુને કહી યુકુંછ કે જે એક ડગલુંખી અંહીથી ખીસ્યો કે જરા ચવસ્યો કે સવસ્યો તો એમ જાણ્યો કે આએ ગરચીમાંથી પકડી ભાંચ સાથ પટકી મારશ!

[ખિદિ વચ્ચે એવ તાણ થાયછ; હસ્તમ નીકળી જવા કરેછ; હાઉ તેને અટકાવેછ, એટલામાં કાઉ દેખાવ દેછ. તેને જોતાંને વાર યુલાં તેને જઇ મળેછ. હસ્તમ હાઉને જમીનપર નાખી દઈ તેની છાતી પર ચઢી ખેસી ગીબોગીબ ધીસવા મંડી જાયછ, તેટલાં કાઉખાં યુલાંને લઇ સટ્ટી જાયછ.

હાઉ—અરે પોરીઆ, ખસ કર, ધણું થયું! તે લોકો તો નીકળીખી ચાલ્યાં!

હસ્તમ—નીકળી નાહાં કે? વાહુવા! સત્તર આના કામ થયું! કેમ કાકા, સેવકે પાડયું કામ પાર ઉતાર્યું કેની?

હાઉ—ધણીજ સરસ રીતે, ખચ્યા! શાખારા તુને. પણ પેલા અંધારડા તેને કાંહાં લઈ ગીઆ હોશે?

હસ્તમ—તે તો તેને જાંહાં ગમે તાંહાં!

હાઉ—એ એમ શું બકેછ?

હસ્તમ—એ એમજ બકુંછ. વળી ખીજું શું?

હાઉ—એટલે? એ તારી શું ગણત્રી?

હસ્તમ—એટલે એટલે! અરે ઉઠે ચોર્યાશીની ગણત્રી!

હાઉ—પણ તું હવે અહીં અડુસસાની પેડું ઉભા રહીને કરેછ શું? દોરની, તેની પાછળ જાની!

હસ્તમ—પણ તેની પાછળ જઇને કરું તે શું?

હાઉ—વળી કરે શું? તેની સાથે પરણી જા!

હસ્તમ—અરે હા, હા! મારે તેની સાથે પરણવાનું છેની? મને તો તે વાતની કશી ફામજ નહી રહેણી!

હાઉ—પણ હવે તે યાદ આવીની! તો જલદી દોડી મરની! જોની એના પેટમાંનું જરા પાણીખી હીલેછ!

રૂસ્તમ—અરે આખે આલ્યો રે કાકા ! અરે આખે આલ્યોની !
(જરા જઈ પાછો આવે) પણ વાંરે કાકા, તે છોકરી સાથે લગન વુ-
રત વેળા તો હરસેજ કરવાં પડ્યેની ? વાંરે પરણીને મારી મોહરદારને
કાંઈ લેઈ જાઉં ?

હાઉ—વળી કાંઈ ? નવલખીવાલા આપણા મેહેલમાં ! હવે તો
તેખી મેહેલ આપણેજ થયો કેની ! ચાલ, ચાલ, વહેલો થા !

રૂસ્તમ—(જરા જઈ પાછો આવેછ) હું આચી રીતે એમાં ફાવી
જવરા એવી તમે તો આશા રાખેલીજ નહી કેની કાકા ?

હાઉ—તેવું તો કંઈ ખરું ! પણ હવે તું ટાહેલાંમાંજ વખત
ગાલશે કે ને કામ અધૂરું છે તે પુરું કરશે ? જાની, દોરની !

રૂસ્તમ—(જરા જઈ પાછો) અરે જો હમણા વાપરીછ તેમાંની
અરધીજ ઝડપ ને કુનેહ અમારા લીલાઉંઆનામાં વાપરી હોય તો
ખોભે ખોભે પૈસા મળે ! સમજ્યા, કાકાજી ?

હાઉ—હવે પાધર પાધર અંહીથી પતેછ કે ? (ચીરડાઈ આંગ
પર ધસેછ, રૂસ્તમ જાણેછ.) ચાલ, હવે આખેખી એક કામ નક્કો
થઈ ગીઉં ! હવે રોખ તોર ને દમામથીજ નવલખીના મેહેલમાં ખી-
રાજીએ ! (હાથ બાજુ દાખી, કુક મારી) નાપાક દુકતાએ બધું મારું
આંગ દોદરું કરી નાખ્યું ! કંઈ નહી, એખી હાથમાંથી કાંઈ જવાનો હતો.
[જાયછ.]

પ્રવેશ ૨ જો.

હાઉના ધરમાંનો એક ચોરડો. શાપુર એદલને
હાથ ધરી તેને લાવી એક ખુરશીપર જમ તેમ
બેસાડેછ.

એદલ—શું થયું ? ધાકટર હજી આખેવો નહી ! તવારે હું
મરી ગીઆ પછી ધાકટર આવવાનો કે ! મને થુપ્પ ધરધની કશી
ધરકાર નથી ! આહે અટલું થુપ્પે તોખી હું ખમરા, પણ બસ જો અ-
ટલું થાય કે હું મરી ખરી નહી જાઉં તો પછી મને કશાની ધરકાર
નથી ! હું ધોસ, બોલની, હું મરી ખરી તો નહી જસની ?

શાપુર—નહી રે દોસ્ત, તું ગભરા ના ! ડાકટર આપ્પે આવતો હોયે. હો, હો, તેજ આવતો દેખાએછ. (દોલી આવેછ તેને હરસેથી) વુને મારું કાગળ પુરું કે ?

દોલી—હા, તે પરથી તો હું આપેછ.

શાપુર—ધ્યાન રાખજે, મને જે કામ છે તે એના બદીઆન-નું છે. કોઈ સરતે તે મારે હાથ આવે તેમ કરજે.

દોલી—તે તો બધું હું તમારા કહ્યા મુજબ કરશ. પણ મોટા-બાવા, ડુલુસની ધણી તાણ છે જો, તે કંઈ તોલવાની વાત તમેખી ધ્યાનમાં રાખજો હો ! (એદલ પાસે જઈ) કેમ કાકા, તમુને શું થાયછ ?

એદલ—મને શું થાયછ તે હું જાણતો હોતે તો વુને શું કરવા તેડાવતે ? તુંજ કેની કે મને શું થાયછ તે !

દોલી—તમારે હાથ લાવો. (નાડ જોયછ) ક્યારથી જીવ બગડ્યોછ ?

શાપુર—અરે કંઈ નહી રે ! બપોર સુધી તો તદ્દન સારીપડે હતો, ત્યાર પછી કંઈ એકાએક લથર પથર થઈ ગીઆ !

દોલી—(તેની આંખ ચીરીને જોયછ, કપાલપરની નેસો, કલેજું તપાસેછ) ખરડામાં આગ બળતી હોય તેમ લાગેછની ?

એદલ—હોઉવે !

દોલી—કલેજામાં કંઈ કંપારી છુટેછ ?

એદલ—હોઉવે !

દોલી—પાણીની સોસ લાગેછ ?

એદલ—હોઉવે !

દોલી—જીખ લાગેછ ?

એદલ—હા સેજસાજ લાગેછ.

દોલી—સહવારે શું ખાઈવું ?

શાપુર—સહવારે કંઈ ઝાઝું નથી ખાઈ. દોહડેક ડજન ઈંડા ને કંઈ સહેજસાજ ખાજું !

એદલ—અરે નારે ! શાના ધાર ધજન ? સોલ કે સતરજ હતાં !

દોલી—(મોંઘું ધણીથી) હુંહુંહુંહું !

શાપુર—ડાકટર, પણ કંઈ ધારતી જેવું તો નથીની ? પાંચ દહાડા ખાટલો સેવે તેની પરવા નહી. પણ એ ખીચારના જનને તો કશો જોખમ નથીની !

દોહી—જોખમ નથી કેમ ? ધાસતી તો ખરીજ તો ! તમને ખુદાએ નજર નથી આપી ? જુઓની એના ડાળાકેવા ચકચક ફરેછ તે ? એ તો વખતે બોલ બોલતાંમાં પરાણ મુકી દેશે એવું કહેઈ દરદ લાગુ થયુંછ !

શાપુર—(એદભરી રીતે) હારે હા, મને કંઈ તેવું લાગ્યાથી તો ડાકટરની દોડ કરાવી.

એદલ—(ધબરાઈને) પણ તવારે તેના કંઈ ઈલાજ ભીલાજ છે કે નહીં ?

દોહી—ઈલાજ નથી કેમ ? ત્યારે ડાકટર કામના શું ? ઈલાજ તો છે, પણ—

શાપુર—પણ ખણ કંઈ નહી. ડાકટર, જે ઈલાજ હોય તે બે-લારાક કરે.

દોહી—(ફરીથી નાડ જોઈ) લાહિનો બર વધારે થઈ ગીઆછ. જુઓની, એની નાડ દોડેછ કે નરી જાણે રેલની ગાડી !

શાપુર—ત્યારે ગમે તો એક બે ફસ ખાલી દેવો.

દોહી—હુંખી તેમજ ધારતોતો, પણ જે સેહેલા ઉપાય અજમાવી જોવાથી (ઈશારતમાં જણાવેછ કે સેહેન સુતે બદીઆન ઉતરાની નહી શકાયે તો) કંઈ ફેર નહી પડશે તો, પછી જોઈશું.

એદલ—હા, ડાકટર હા, તેમજ કંઈ કરે ! મુવો છુછટારે, મારા બાપ ! આંવાંઈઝદ માય ! અરદીમેહેસ્ત પારશા ! મારી મધધે આવો !

દોહી—નહી, કાકા, એમ છેક ગબરાઈ ના જાઓ. જોઈ જરા તમારી છાતી ખુલ્લી કરેની ! મને જરા છાતી તપાસવા દેવો. (સ્ટેથ-સ્કોપ લગાડી તપાસવાનું ડાળ કરેછ.)

એદલ—હા, લાઓની આંખે છાતી ખુલ્લી ફેં ! (બદીઆન કહાડેછ, કોઈ તેને હાથ લગાડવા જાયછ તો ખુમ પાડી હિંડેછ. તેની ધડી વાળી પાસાંમાંજ લઈ બેસેછ) ડાકટર સાબ, જરા મેરખાંની કરી ખરાખર તપાસજો, મરીબનું બચ્ચું છેહું.

દોહી—જરા આંખ વીંચો. પગ લાંબા કરો. હાથખી લાંબા કરો. (તેમ કરતી વખતે બદીઆનની ધડી કરી પોતે બેસેછ તે ગાદી તળે સંભાળીને મુકેછ, પણ જેવા તે બેસવા જાયછ તેટલાં શાપુર તે હુસેથી સેરવી લઈ, દોહીને ઈશારત કરી તાંહાંથી સટકી જાયછ.)

આણી, જીભ નેટલી નીકળી રહે તેટલી બહાર કહાડો. (જરા હાથ પગ વગેરે દાખી આંધી જોઈ) આણી હું જે દવા મોકલુંછ તે દહાડામાં જ વખત પીજો. બેઠાં બીલકુલ ખાતા નહ.

એદલ—પણ મને ધરધ થું થયુંછ, તેતો જરા કચ્ચો?

દોલી—તમારાં બધીઆનની બધી મોહોકાણ છે! એ બધીઆનપર કેની તે કાગદી સોજો ચઢેલો હતો, તેનું દબાણ તમારી જાતી પર થવાથી હુલે-દરની જરા અસર થઈતી, તે હવે ખસ ખલાસ થઈ જશે. [શાપુર આવેછ.

શાપુર—(પેલું વીલ દેખાડી) સમજણ પડેછ કેની? જો આચ્છે રોગ હતો, તે હમે કહાડી નાખ્યોછ તે હવે તું હલકો કુલ જોવા બની ગીચ્ચોછ.

એદલ—(ફગલાઈ જઈને) વાચ્છેરો ડાઠ રાંડનાચ્છેચ્છે! મોકાણવાલી!

શાપુર—અરે ચ્છો દળદર! આવાં પાપી કરતુકનો બાર છેક તારા હૈડાંને અડાઅડ અડીને રહેલો, તો પછી એક ઘડીનીખી તારા જીવને નીરાંત તે કેમ હોય? જા, જા, બટ પરી તારી જીંદગી ને જઈફી પર! વ્યાનતી કુતરા! જા તારું કાણું કર! કુવા માંગ અમે જોવાચ્છેને કે તારા સરપરથી પાપનો આચ્છે જોજ ઉતારવાથી તારું તમામ દરદ હવે દરે થયુંછ!

એદલ—ધરધ દરે થયું પણ પુન્યાથી ઉઘડો તે! હુંખી કેવો કંબખત, કે હજાર તો હજારખી લઈ નઈ લીધા! વ્યાજ બરે, ને વ્યાજ પર આગ લાગે, તે વ્યાજ ખાવા નીકચ્છેરો! તે સબર ધબર બદાપર પાણી ફરી વચ્છેરે! (જરા વમાસણ કરીને) પણ સમુદ્ર હજીખી કંઈ બાજી છેક ગઈ નથી.

શાપુર—(વીલ વાંચેછ) કશીખી વાતની બંધી વગરનો પુરેપુરો ને એખલો મલેક તથા વારસ મારો એકપુરો બેટો સોરાખ છે સહી. વાહુવા! શુગર, શુગર ખુદાના!

એદલ—મરખાંન, મોટા સુરંભી શેઠ, તમારા ગરીબ ફીદવીની એક નાક્ષી જેવી અરજ કબુલ રાખશેતો જીવતદાન બખરાવા જેવું પુણ્ય લાગશે.

શાપુર—તે થું? બોલતો ખરો, જોઈચ્છે?

એદલ—અટલુંજ કે તમારે મનના ખુશાલીના પણ મારે મનના મચ્છિતમના સમખ્યાર મારા શેઠને જણાવવાની એક બે કલાકની ઢીલ કરો. હાઉ શેઠ સાથે મારો કંઈ થોડોક લીસાખ પતાવવાનો છે. ને તે હું ઝટપટ પતાવી આઉં તટલો વાર આચ્છે ખખર ધાખી રાખો તો મુજ ગરીબનું કામ થઈ જશે ને તમને કુવા લાગશે!

શાપુર—હું સમજ્યો. તારું લોહી હવે પીધું હવે તું હાઉંનું લોહી પીને તારું વેર વાળવા આહેછની?

એદલ—એમજ કંઈ છે.

શાપુર—ઠીક છે, જા. તારે ખાતર એટલી હું ઢીલ કરશા. ચોરને ઘેર ચોર પરાણો ઉતરે એખી એક આછી નસીહત થયે.

એદલ—તમારી ધણીજ મોઢી મેરબાની થઈ, શેઠ.

શાપુર—પણ હવે યાએ એટલી તાકીદ કરજે.

એદલ—એ આએ હું પવનની પાખી ઉડીજ આવ્યેલાની તો !

[તે કુદતો કુદતો જાયછ.

શાપુર—આણી હવે આપણેખી આએ ખુશાલીના સમાચાર પેલાં ખીચારાં રીખતાં ને નાઉમેદ થયલાં સોરાખ મહેરાંને પુગાડી તેમને પાછાં ઉમેદ બરીઆં કરીએ.

[તેઓ જાયછ.

અવેશ ૩ જો.

નવલખીના મહેલમાંનું આરાસ્તે કરેલું મોટું દીવા-
નખાનું. જલસાની મજલસ—ગાનું ચાલેછ.

કુમરી—કાફી.

આજ મન ખસ ગઈ સાંવરેકી સુરતીયાં પ્યારી પ્યારી
સખીરી કાહા કહું મયે તોસે અપને જીયાકી ખીતી
સગરી વાહુકે ખીન દેખ કળ ના પડત મોહે.—આજ

આહા કરત તોરે પૈયાં પડતહું

જો પીયા આન મીલે મોકો

મય તો ચેરી સનદ બઈ તેરી.—આજ

હાઉ—(નાકરને) કેમ પેલા કંબખત સોરાખ ગીઆ કે ? ઘર-
માંથી બધાં નીકળી ગીઆં કે ?

નોકર—નહી સાહેબ, હજી નથી ગીઆં.

હાઉ—યું ? તે હજી નથી ગીઆં ? તમે બધા નોકરને સખત તાકીદ કરમાઉંછ કે જો એક કલાકના અરસામાં તે લોકો આપણો આએ મહેલ સેહલે સુતે છોડી નહી જાયે તો ધકા મારી બહાર કાઢી મુકજો.

નોકર—જેમ ખુદાવંદનો હોકમ !

ગજલ—ભૈરવી.

હમ તો આરાફ હય તેરે નાજ ઉઠાનેવાલે,
તુમસે કમ દેખે હયે મહેશ્વર સતાનેવાલે.
કલ રામે વસ્ત્રમે કયા જલ્દ કઠીથી ધડીયાં,
આજ ક્યા મર ગયે ધડીયાલ બળનેવાલે.
કલ જે રસ્તેમે મીલે હંસકે વોહ પું કહેને લગે,
આખ કહાં જતે હો દીલદાર જલ્દાનેવાલે.
હીજમે યારકે ગર પુછે તો ખતલાવું મયે,
રામાઅકે પાસ વોહ ખયો હયે જલ્દાનેવાલે.

હાઉ—(ચાકરને) દરવાજાપર વાળંવાલાઓને વરદી કરી આવ કે મારા કોઈ દોસતોને જે ઘોડાની ગાડીમાં આવતા જુએ કે તરત ખુશાલીના શરદ કરી તેમની આમદની અમુને ખબર આપે, એક ઘોડાની ગાડીમાં આવનાર માટે ઝીણાં સરદ ઉંચકે.

નોકર—ને પગે ચાલી આવનાર માટે શું કરે ?

હાઉ—તેવા આવનારાઓ માટે કશી ખબરની જરૂર નથી.

નોકર—ફાદવી હુકમ બજા લાવેછ ! તિ જવછ.

હાઉ—(શાપુરને આવતા જોઈ) વળી આવ્યે નાપેકાર અંકી આવેછ ! [શાપુર આવેછ.

શાપુર—સુરંખી સાહેબની તખીએત ખુશ તો ખરી ! ઉમેદ છે કે સંધુ ખેર આકીએત હોશે ?

હાઉ—(તેને કશું કોઈ ન આપતાં ઘોડાકવાર ટેકમાંજ બેસી રહેવા પછી) તું મારી ખેર આકીએત પુછેછ ?

શાપુર—હા, સુરંખી ! ગેઈ ગુજરી વીસારી નાખીછ, ને મને એમજ ફરસ્ત લાગેછ કે સુરંખીની —

હાઉ—ત્યારે તો હું ધભોજ—બેહદ ખુગ થયોછ કે બધા શેતાંન જમાડ્યોતોખી તેજ ને તેજ તે ડામોખી કીવોછ.

શાપુર—એમ કરવામાંજ શેમા છે એમ સમજી તેમ કીધુંછ સુરંખી.

હાઉ—શાપુર, મને એમ લાગતુંજ કે ડંડપણે તું ત્યારે ખીરજથી વીચાર કરશે ત્યારે આપોઆપ તુને જણાશે કે સોશખજી-

ની હીમાચ્છેતે મારી સાથે લડવા નીકળવામાં તારી મોટી ભુલ હતી
ને હું જોઈને બેહદ ખુશ થયોછ કે તુને તારી ભુલ જણાઈછ.

શાયર—ભુલ જણાઈછ ને તેખી કંઈ જોવી તેવી ! તેનું હવે
હમણા શું બોલું, મારા મેહેરખાન !

કુમરી—કેશ.

તુ મતવારેરે હમસે ન બોલના સાંવળીયા ;

હટ મોહન હટકી નહી માનત, આખર જાત અહીર કહાવત
ગલીયનમે હમે રોકે ટોકે કહાન તુમહારેરે. ગુ°

સુરશ્યામ સદા ચટકીલી બંસી બજાવત અધક રસીલી

સોવતસે સખ જગો મુગટ સવારેરે. ગુ°

[રસ્તમ, કાઠિ, ગુલાં આવેછ.

શાયર—વાહરે મારી ગુલાં ! એ વળી કાંઠાંથી નીકળી પડી ?

[તેની આગળ ધસી જાયછ ને બંધે જણાં વાતે વળગેછ.

હાઉ—(રસ્તમને હરસે) અંહી આવ બચ્ચા, અંહી આવ, હું
આશા રાખુંછ કે બધું આખાદ કામ થયું હોશે ?

રસ્તમ—બધું પાર ! લગન બગન સઉ થઈ ચુકાં !

હાઉ—બધું પાર ! ત્યારે હવે આચ્છે ઢાંખરાનો કાદો બાંદો ખીલ
ખરા ! એખી બ્યારે જાણશે ત્યારે એનાખી ખારજ વાગી જશે હો !

રસ્તમ—ખાર વાગે કે તેર વાગે ! હવે જે થાય તે જોયાજ
કરવાનું તો !

શાયર—(ગુલાંને) હું સમજ્યો, સમજ્યો ! હાઉ શેઠ, આપણી
ગુલાંને પરણી જવાની તમે રજા આપી કે શું ?

હાઉ—હા, હા, મેં રજા આપી. પેહેલાં તો મેં ધણો વાંધો ના-
ખ્યોતો, પણ બ્યારે ધણુંજ થયું ત્યારે મેં રજા આપી કે જાંહાં તાં-
હાંથી ડેકાણે પડ !

શાયર—એમજ બ્યારે છે ત્યારે બેટા, જા, હુંખી ખુશી થયોછ.
જોકે પરણ્યા અગાઉ તે તારા મોટાખાવાની રજા લીધી નથી તોખી
બેટા, તે તારી રાજીખુશીથી તારે મનગમતો ધણી પંસદ કીધોછ
તો જા, ખુશી થા !

કાઠિખાં—મારા બાપ તોલના મેહેરખાન મુરંખીઆ આચ્છે તમારી
નવાજેશ માટે સેવક તમારો બેહદ આભારી છે.

હાઉ—(રસ્તમને) આખે અંધારડા મારો શાનો ઉપકાર માનવા નીકળ્યોછ ? (યાદ આણું હોય તેમ કરીને) સખર, સખર, મને યાદ આવી, આખે નાદર નવાલાનો લુકમો તુને મેળવી આપવાની એણે મદદ કીધીછ, તેથી એ તારા દાસ્ત તરીકે ઉપકાર માનતો હોશે !

રસ્તમ—નહી, નહી. તેમ એમ કંઈ નથી. એ લુકમો તો એવળુ પોતે ઝાહીઆં કરી ગીઆછ, ને તંદરસ્ત થઈ એ મોખેદા પાસે ફવાખી પઠાવીછ.

હાઉ—શું ? એ શું બકેછ ?

રસ્તમ—હું એમ બકુંછ કે ગુલાં તો એની સાથે પરણી ગેઈછ !

હાઉ—શું ? આખે જોગઠા સાથે એ પરણી ગેઈ કે ? મેં તો તુને એની સાથે પરણવા કહ્યું તું ? મારો તુંને હુકમ હતોની કે—

રસ્તમ—તમારો એવો હુકમ હતો ખરો, કાકા. પણ અંતઃકરણનો હુકમ ખીજીજ રીતનો થયો તે શું કરું ?

શાપુર—બેટા ગુલાં, તેં એક ખરેખરા છુનીઆદ ને નેકખસ-લત ધણીની પસંદગી કીધીછ તેથી ફરીથી મારી ખુશાલી જાહેર કરી હું તુને આશીરવાદ દેઉંછ. મોખેદાએ સારેલા આશીરવાદ કરતાં આખે મારા આશીરવાદ તુંને વધારે જોજોકારી થશે બેટા.

હાઉ—ને તું હુલડાઈ કરી એક બીખારડા અંધારડા સાથે પરણી ગેઈછ તેથી હુંખી મારી ખુશાલી જણાઉંછ !

રસ્તમ—આખે શખરા અંધારડાખી નથી ને બીખારડાખી નથી ! એ કોણ શખરા છે તે હું તમને જણાવવાની રજા લઉંછ કે દલેહર જંગના ખાનદાનનો નખીરો કાઉખ્યાં છે ! (કાઉખ્યાં દહાડી, મુછ, પાગડી કહાડી નાખી પોતાના ખરાં રૂપમાં દેખાયછ. બધાં અજબ થાયછ.) મુરંખી સાહેબ, તમે મને જે કુંચી આપી તે યાદ તો હોશે ?

હાઉ—(મુસ્સાબર) હોશે, તેનું હવે તું કેહેવા શું માગેછ ?

રસ્તમ—કેહેવા એ માંગુંછ કે જે ઈસકોટરીની એ કૂચી તમે કહીતી તે ઈસકોટરીને એ બાગી નહી, પણ તેનીજ પડાસમાં ખીજી એક ધણીજ રોનકદાર ઈસકોટરી હતી, તેને એ કુંચી બાગી, ને તેમાંથી તમારા જણાવેલા દસ્તાવેજો મારે હાથ બાગા નહી, પણ આખે (ખંડલ દેખાડીને) ચોડા સરકારી લોનાનો ને મુંબઈ બેંકના શેરનો મારે હાથ બાગેછ. એ બધી લોના ને શેરો કાઉખ્યાંના ખાપના નામપર છે.

લોન એકંદર બે લાખ ૧૨ હજારની ને શેરાળી દોહોડ લાખના છે. ને એ બધાં ઉપર દસ વરસનું વ્યાજ ચઢેલું છે.

હાઉ—(તેના હાથમાંથી તે ખંડલ ઝુટાવી લેવાની તજવીજ કરીને) લાવ, લાવ, ચંડાલ ! એ તો મારું છે ! લાવ, એ ખંડલ મને આપ; કાઉ-ખાંના આપનું નથી ! કાઉખાંનો મોટો હીમાએતો નીકળી આયોછ તે !

સ્તમ—તે મારીથી તમને અપાએજ નહી. ને તે કરતાં એ શેરા ને લોન તમારી પાથે તો દસ પાર વરસ થયા પડી રહીતી, અગરજો તમારામાં હીમત હોતે તો તે તમે તમારા નામપર ચઢાવી લેતે. પણ દહોડો કેથો હજી પાધરા છે કે ખોટી સહી કરી ફારજનીનો અપરાધ કરવાની હીમત કીધી નથી ! વારાતે હવે તો જે જેનો માલ, તે તેને આપવામાં આવશે ! (કાઉખાંને) કાઉખાં, આએ ખંડલ તમારું છે તે તમે લેવો. ઝટ તમારા આપના વારસ તરીકે પવર લઈ એનો ઉપયોગ કરો. (હાઉને) ને મારા મેહેરખાન કાકાજી સાહેબ, તમારી આએ અખની કુંચી છે, તે તમે લેવો.

શાપુર—આહાહા ! શું ખોદાની ખુદરત છે !

કાઉખાં—શું આએ જવાનનું ખાસિરા દીલનું દુક્ષાપણું !

હાઉ—દુક્ષાપણું તો નહી પણ એ ધ્યાનતીનું નચુણાપણું !

સ્તમ—નહી, કાકાજી, નચુણાપણું તો નહીજ.

હાઉ—નચુણાપણું નહી ત્યારે શું ?

સ્તમ—એ તો તમે મેહેરખાને આપેલી તાલીમ !

હાઉ—ઠીક છે ત્યારે; તે તારે હાથે તારા પગમાં કોહોડારી મારી તારી ખરાળી કીધીછ. અગરજો મારા કહ્યા મુજબ આપ્યો હોતે તો તુને ઘણો ચઢાવી મુકતે.

સ્તમ—કાંહાં ચઢાવી મુકતે ? કાંસીને લાકડેજતો !

હાઉ—અરે અભાગયા નસીખના ! મારી તમામ મીલકતનો વારસ કરતે !

સ્તમ—મુરંખી સાહેબને ખીજાએના વારસા હાઉ કરી જવાની જોગવાઈ મળે તો તેમ કરવાને મુકતા નથી, પણ આએ તમારો સેવક જુદોજ ખવાસ ધરાવેછ, મોટે તમારા વારસાનો માલિક તે થવા આહતોજ નથી.

શાપુર—(તેના હાથ હાથમાં લઈ) ખેટા સ્તમ, તે તારી સંધળી ફરજ એક દલેહર મરદ દાખલ આપજોમરી રીતે અધા કીધીછ.

અંતે ચોરને પોટલે ધુળ ! તેમ હાલ પુરત તો આવડી માટી રકમ હાથથી જવાથી તે હાથ ધસતો ખેંચે ને ચલાવું ખુદાનું છે તો—

હાઉ—(તાણમાંજ) બોલનારાઓ જખ મારેછ ! એટલું ગીઠં તો શું થયું ? નવલખીની લખોની દોલતોનો આજે સેવક હકદાર માલિક છે !

શાયર—(ટકોરમાં) તેમાંખી વધન છે વધન ! મારા મેહેરખાન !

હાઉ—(ચીડમાં આવી) તમે બધા જણાઓ હવે આપ્ને મારું મકાન છોડી યુપયુપ ચાલ્યા જાવો તો ધણું સારું ; તમારા લોકો સાથે મને બાંજગડ કરતાં પાલવવાનું નથી. (આંસુ ભરી આંખો સાથે સોરાખ, મેહેરાં, સુના આવેછ. સુનાના હાથમાં એક કોથળો છે) (નોકરને) આપ્ને એના હાથમાં કોથળો શાનો છે ? ખબરદાર ! જો ધર-માંથી સુતરને એક તાર વટીક લઈ જવા દીધો તો !

સોરાખ—ચાલો ત્યારે, બાઈ, આપણે આપણે રસ્તે જઈએ ને આ નવલખીના મેહેલમાં રહીને પોતાનાં કરતુકની હરદમ યાદ કરતો એને રાખી જઈએ. (જવા માંડેછ)

કાઉખાં—અપ્ને મારાં વહાલાં બાઈ ખેહેન ! તમે ખુશાલ થાઓ. (રસ્તેમને દેખાડી) આપ્ને નેકખા જવાન મરદની મેહેરખાનીથી આજે આપણાં મોઢાં પાછાં હસતાં થયાંછ.

શાયર—ને તે ખુશાલીમાં લખો ધણે દરજ્જેનો વધારો જરા વારમાં હું કરી દેખાડુંછ ! હોરમજદીયાર હાઉ સાહેબ, હમારા મરહુમ મુરંખી ખેહસતનશીન નવલશાહ શેઠના વીલની શરત મુજબ તમે આપ્ને તેવણની તમામ ધન દોલતના માલિક થઈ બેઠાછ, તે વીલ પરની સહી વીશે લોકોમાં રાક પેઠાથી હાલ મામમાં તેની ધણી નાલેસી ભરી વાતો ચાલવા માંડીછ તેની તમને કંઈ ખબર છે ?

હાઉ—(પોતે ખાતરી ભરેલો હોવાથી ટણકા કરેછ) ખરેખર ! સહી ખોટીજ હોયે ! તમે તો નવલશાહ શેઠની સેંકડો સહી જોઈ હોયે, એઓ આપ્ને વીલ ને નજર ડેરવીને સારી પડે જોઈને ખાતરી કરાં કે સહી ખરી છે કે નહી. અંતે સહી ખેહસતનીની પોતાની છે એટલુંજ નહી, પણ આખું વીલ તેવણને હાથનું લખેલું છે.

શાયર—(તે જોઈ જોઈને જાણે ખોટા પડી ગયા હોય એવે દેખાવે) સહી તો ખરી છે બા ! કંઈ ફરકજ નહી ! હું પોતે પણ સોગન લઈને કહી રાકું કે સહી તો ખેહસતી નવલશાહની પોતાનીજ છે.

હાઉ—કેમ? થઈ હવે પુરી ખાતરી? ખોટી સહી છે એમ જાનનારનાં થયાં હવે મોહોડાં કાળાં?

શાપુર—વારં જરા એ બધું વાંચી જવાની રજા આપશે?

હાઉ—વાંચો, વાંચો, બેલાશક! એમાં શું છે? વેહવારની વાત છે! ને તે કરતાં અહીં કાંઈ ચોરી છે?

શાપુર—મારા વાંચવાથી તમને કંટાળો તો નહીં આવે?

હાઉ—ના, જરાખી નહીં! આર તેની હકીકતો એકવાર ફરીથી સાંભળવાથી મારા દીલને વધારે કરાર થશે.

શાપુર—(નજર ચુકાવી વીલ બદલી નાખેછ ને એદલના બ-દીઆનમાંથી મળેલું વીલ વાંચી સંભળાવીને) આ હકીકત સાંભળવાથી તમારા દીલને વધારે કરાર થશે હોશિય!

હાઉ—ખરેખર! કરાર થયેછ. હવે એની નીચેનો જે ભાગ છે તે વાંચોની.

શાપુર—હવે વળી નીચેનો કીઆ ભાગ?

હાઉ—અરે પેલો ભાગ, કે જે મારા છોકરાએ મારી હૈયાતીમાં ખેરી કીધી હોય! તે બધું વાંચી જોવાની.

શાપુર—તેવું તો કશું મારા જોવામાં આવતું નથી!

હાઉ—(હસીને) અલખત તે તમને તો નહીંજ દેખાય તો! કંઈ અરામાના કાચ ઝાંખા તો નહીં થયા હોય! લાવોની સાહેબ હું તે તમને દેખાડું!

[વીલ હાથમાં લઈ જોતાં ફીફરી ફીટેછ, ને એક સરદ હોય મારી નસોસ પડી ખુરશીપર ફસડાઈ પડેછ.

સોરાખ—(ધબરાઈ જઈ) એમ એકાએક શું થયું? હમણા તો મુરંખી સારીપેઠે સાજતાજ હતા! ને બોલતાં બોલતાંમાં એમ છેડા ફેરફાર કેમ થઈ ગીઆ?

શાપુર—છેડા એટલા પરથી ફેરફાર થઈ ગીઆ કે, અએ મારા દોસ્ત સોરાખ, તારા દહાડાએ હવે ચારી આપીછ ને તારા સુખનો સુ-રજ તારે માથે પ્રકાશવા લાગેછ. મારા બેહેસ્તી શેઠ હવે બેહેરાતમાં ખુશ થતા હોશે, ને હુંખી જીવતાં જીવત બેહેસ્ત મુકામ થશે હાઉ એમ મનેખી ખુશી ઉપજીછ. તારા મરનાર બાપે જે વીલ કીધાંતાં, જેમાંનું છેલ્લું વીલ જે આએ હાઉકાકાએ ગડારી મુકયું, તેમાં સાદ્દ લખેલું છે કે કશીપણ રાત કે બંધી વગર મારી તમામ અસ્કેઆ-

મતના એકલા ને કુલકુલાં વારસ તરફકે મારા એકપુરા દીકરા સૈ-
રાખને હું ઠરાઉંછ. [બધાં અજબ થાએછ.

મેહેરાં—અરેઅર ! શું એમજ છે ?

સોરાબ—મારી વાત તો રહી, પણ મારા જીગર મેહેરાંને અરેઅર
ખુશી કરનારો આએ બનાવ જાહેર થયો તેનો પાડ તે મારાથી કેમ વળાશે ?

સુના—મેરાં સુખી થઈ ને સુના રઈ ગેઈ કે ? મેરાંના કરતાં
તો સુનાને વધારે ખુશાલી ઉપજીછ ! તમુને સુના કજી યાદ આવવા-
નીજ નથી તો ! તેની તમુને દયા છેજ કાં ?

હાઉ—(નીસાસો નાખી) જાંહાં છે તાંહાં પેલા એદલે એ બધા
ધાણ વાળ્યોછ !

શાપુર—અરી વાત છે, તેનેજ હાથથી બધા યાગ લાગોછ ને
આએ તેખી આવી લાગોછ. [એદલ આવેછ.

હાઉ—એદલ, એદલ, એ આએ તે શું નખોદ વાળ્યું ?

એદલ—હાઉ શેઠ, હાઉ શેઠ ! અરેઅર નખોદ વખોડે તો અરે !

હાઉ—ધણેજ કંગાલ વખત આયો !

એદલ—સત્યાનારા ને ખાનાખરાખી કરતો આએવો !

હાઉ—(એક તરફ) પણ એ નાપાક હજાર રૂપીઆની ચીઠી
લઈ ગીએછ તે તો એટલી પાછી કહડાવી લેઉં. (તેને) જોતી તુંને મેં શરારૂ
ઉપર ચીઠી આપીછ પણ તે નકામી છે. હમણા તો મને તે પાછી આપ.
હું કેચેથીખી કંઈ કરીને તુને તો એ રૂપીઆ કરી આપસ. બનવાનું હું તો
બની ગાઉં ! કાસમતની વાત ! બની તે નહી બની કંઈ થવાની નથી.

એદલ—હુંબી એમજ કેતોતો, શેઠ, કે અપાવાનું હું તો અપઈ
ગાઉં ! કાસમતનીજ વાત ! અપાઈ તે કંઈ નઈ અપાઈ થવાનું નથી.

હાઉ—શરારૂ પાસે પુરાંતમાં એક પૈખી નથી, ને તેથી તે ચીઠી
તે શીકારશેજ નહી. ને તું લઈ જશે તો આર ખોટું લાગશે.

એદલ—શું કચોછ ? પુરાંતમાં શેકડ કંઈજ નથી ! તવારે તો
શેઠ, તમારી શાખ બહુજ જખરી હો ! તે ચીઠી તો હું તવારની
વઠાવી લાએવો, ને રૂપીઆ આપતાં કંઈ વાંધા લીધાજ નહી ! વગર પુરાં-
તેખી મારા હાઉ શેઠની શાખ કેવી છે, ધીઠીકની !

હાઉ—(એક તરફ) એખી અપુરો હતો તે રહ્યો સહ્યો નડી
મુએ. પણ હવે એની સાથેખી ચીઠડાં ફાડવામાં મજા નથી. (તેને) આલ

સોરાબ—જવાથે તે કેમ? ઉભા રહે, એ કોચીના સાહુકાર! કાઉખાં, એને એમ જતો મુકવો ઠીક નહીં! ધસડ એને કોરટમાં. જુઠા સોગન ખાવાનો વાંક મુકી માંડ એના પર ફેંજદારી. એ તારી પર ફેંજદારી ચલાવવા નીકળ્યોતો, તો લે હવે તેનો બદલો.

કાઉ—કેમ, એ, હવે શું કેહેછ? ધસડું તમુ લોકોને કોરટે, ને મુશકા ટાટ કરાવીને મોકલાઉં બટંબે?

એદલ—(એક તરફ) અરે મુઝા છુછટોરે મારા ભેસ્તી બાપ! હું કાં એની સુન્ને અટવાઈ મુઝા? જનમમાં બટંબું જોવું નથી, તે રખે હવે તે જોવું પડે!

હાઉ—(રાશ્મીદગીથી બ્રહ્મોજ નીચો વળી) મારવું જીવાડવું હવે તમારે જ હાથ છે. જાંહાં દહાડાજ બરાઈ ગીઆજ તાંહાં હવે તમે શું કરશો?

એદલ—અરે જીવતા જીવત મરી ચાએલોજ! હવે બસ કરો, બસ કરો, બાપ! એના પર હવે ધુઃખ એવું પયરંછ કે એ તો હવે ફાટીજ મરશે! ને નહીં તો ક્રૂવે તલાવે પડીનેબી મરશે!

રસ્તમ—(હાઉને હરસે) કાકા, કાકા, એમ શું કરોજ? નમી શું પડ્યા? સીધા ને ટટાર ઉભા રહેવો! નમવાના ને નમીને સલામ કરવાના દહાડા હવે વહી ગીયાજ! તમારીજ સલાહ આટલા વારમાં તમેજ બુલી ગીઆ?

હાઉ—(રસ્તમને) અરધું નખખોદ તો તે વાળું! તુંજ જો મારા કહ્યા સર ચાલી મુવો હોતે તો આએ કંઈ થતે નહીં!

રસ્તમ—હા, તમારી સુન્ને ચાલ્યો હોતે તો આએ તમારા જે હાથ થયાજ તે કરતાં બદતર હાલને પુગતે, કાકા!

હાઉ—જા, જા, નીકળ મારી પાસથી; નાપાક, ઘેરના ગોધાએજ મારી આંખ ફાડી નાખીજ!

કાઉ—કેમ, એ, શું અફસોસમાં ઉભોજ? બોલ જલદી, કંઈ થાયજ કાળાં પાણી જોવાની મરજ?

એદલ—(એક તરફ—હબતીને) માએરે તો બાપ! આતરાબે-રામ પારાશા લાજ રખજે!

રસ્તમ—નહી, દોસ્તો, હવે બસ કરો. એના હાથમાંથી આએ બધું જવું રહ્યું, આટલો બધો ફજીઆત ને રસવા થયો, ને પાસે ઝેર ખાવાની દમડી રહી નથી, તો એના કરતાં વધુ સજ શું કરવાના હતા? વાસ્તે મારે ખાતર એ વાતથી હાથ ઉઠાવો ને એને માફી બક્ષો.

મેહેરાં—આએ નવજવાન રાખસના આપણે બધાં જણ પાસાં
આસીંગણુ છઈએ. આનાજ પરતાપથી આપણે આટલાં બધાં સુખી
થયાંછ, તો રાખે આપણા ખેરઆહ દોસ્તનો સુખન; ને મરવા દેવો
એ સુવા પાપીને!

હાઉ—હુંખી એમજ ધાંછ. મરવાજ દેવો હવે એને!

(રાહ—માદરમાન માદરમાન)

સોરાખ—નાપેકાર, નાપેકાર, ધિક્ તારે આ અવતાર,
તારાં ફંદ, પાપી છંદ, છુપ્યાં નહિ જિનહાર;
આ બદકાર, રે મકકાર, તેં દુખી કીધાં હકદાર,
તે થવે, ભ હવે, લ્યાનતનાં પેજર;
ભૂલીને રડી કામો—તેં કીધાં કાળાં કામો,
નેકીની છોડી જામો—કીધો તેં કિતકાર;
ખસલત કીધી હેવાની—છોડી તેં તો ધનસાની,
કાપોને પ્યારાં માની—કીધો નહિ ધનકાર;
સુણુ કહેછ આ “કિરોજ”-બદ મસ્ત પાપ જોજ,
લેઈ માથે જા જાંજનમમાં ત્યાં થાજે પેજર.

(હાઉ તથા એદલને) ચલ ! નીકળો ! (ધક્કા મારી) ઘણું કરો
તમારું, મુજી ચંડાળો ! (બધાં જણ) હડ ! હડ ! ધુત ! ધુત !

[હાઉ તથા એદલ રામીંદગી બરી હાલતે જાયછ,

રાપુર—આલશો, અંદર જઈ ખે ધડી આરામ લઈએ ?

રૂસ્તમ—ને સેવકખી હવે પાછો પોતાને ધંધે રોજગારે લાગી
જશે. આજ વેર તમે લોકોએ જે માહમાહ દુઃખ અમુંછ તેનો હવે
તમને તે સાહેબે ખેન્યાજની બહેસથી બદલો મળ્યોછ, તો તેના શુગર
કરી મહેલમાં જઈ એશ આરામ કરો.

મેહેરાં—હા, હમે બધાંને સુખ મળુંછ તેના અમે શુગર કરી-
એછ, ને આ સુખ તમારી મહેરબાની અને ઉદારતાથી મળુંછ તેથી
હમારાં ખરાં જીગરની દુવાથી તમારું દીલખી ખુરા ને શાદમાન કરી
તમેખી તમારાં એસ કપીલા સાથે અમનો અમન બોગવો ! (બધાં)
આમીન ! આમીન !

OPINION OF THE PRESS

ON

HOMLO HÁU

OR

CHEATING PLAY NEVER THRIVES.

THE ALFRED THEATRICAL COMPANY.—The above Company will give a performance on Thursday evening next, in aid of the Alexandra Native Girls' English Institution. The Company will perform the drama of *Homlo Háu*, especially written for the occasion by Mr. N. R. Rániná, one of the best Gujarati dramatic writers of the day.

[*Times of India*, 9th April 1888.]

A New Gujarati Play.

Mr. Nánábhái R. Rániná has before this, made himself known among the Gujarati reading public as a successful playwright. But, perhaps, none of his previous efforts in this direction can approach in excellence his latest production entitled *Homlo Háu*. The play will be acted, for the first time, on Thursday night by the ALFRED DRAMATIC COMPANY, for the benefit of the ALEXANDRA NATIVE GIRLS' SCHOOL. It has been the fashion of late, among Parsi writers, to borrow the plot and also many of the details of a play or story in English, give Parsi names to the places and characters, and then call it a Parsi Social play or novel, as the case may be. Mr. Rániná, as an experienced "old hand" has not made a similar mistake, for he says distinctly in his preface that although he has presented the piece in Parsi garb, there is nothing whatever, either in the plot or the incidents that is of particular application to his own community, and not to humanity at large. The plot, which is taken from an English book, is very interesting, and the writer has shown much dramatic skill in its development. The piece contains, besides, enough of humour, satire, and music to add to its attraction, and there is no doubt that the reputation of the Company who

are going to perform it, combined with the worthy object for which the performance is to take place, will draw a crowded house at the Alfred Theatre.

(*Bombay Gazette*, 10th April 1888.)

DRAMATIC PERFORMANCE IN AID OF THE ALEXANDRA SCHOOL.

The Parsee Alfred Dramatic Company gave a performance on Thursday night at the Alfred Theatre in aid of the Alexandra Native Girls' English Institution. The board of directors, who manage the affairs of this excellent institution, intend to extend its operations, and the Alfred Dramatic Company accordingly volunteered their services, by way of contributing their mite in aid of the funds of the institution. The Company produced the play of *Homlo Háu*, especially written for the occasion by Mr. Nánábhái R. Rániná, the well-known Gujarati lexicographer and play-wright. *Homlo Háu*, who is the principal character of the play, is the veritable personification of an evil spirit given up to chicanery and fraud. He is at once a forger, a perjurer, a destroyer and fabricator of wills, and what not, and his successful career as such is brought to an end by a concatenation of situations which are made to develop in the most interesting manner as the plot is unfolded to the audience. It is, taken as a whole, a delicate sympathetic play, and a charming picture of Indian domestic life. It excels most of the Gujarati plays in elevation of tone and style. The play is interspersed with songs, which are tolerably well composed, but the music thereof cannot be said to be sufficiently attractive. *Homlo Háu* played his part well, and was frequently applauded. Sorab, who was a pliant creature in the hand of the incorrigible *Homlo Háu*, took the ups and downs of his life with remarkable composure and courage. The minor parts were also performed in a creditable manner, the acting of Meher being much admired. We understand that the company have realized about fourteen hundred rupees by the performance, which will be handed over to the directors of the school, of whom Mr. C. M. Cursetjee, a Judge of the Small Cause

Art, is the president. The Alfred Company deserve the best thanks of the native public for according their generous support in aid of such a well-managed and useful institution.

[*Times of India*, 14th April 1888.]

A native performance.

The Alfred Dramatic Company gave a performance on Thursday night at their theatre, opposite the Victoria Terminus, for the benefit of the Alexandra Native Girls' English Institution. The house was full, and the audience consisted of many men of note in native society. The play selected for the occasion was entitled, *Homlo Háu*, written by Mr. Nánábhái R. Ráriná, who has long since been known to fame as a Gugerati writer. The plot, which was taken from an English work, was worked out with great skill and ingenuity in the play, and the author had woven into it many details and incidents which are specially applicable to native life. *Homlo Háu* is an unprincipled adventurer, whose business in life it is to become rich by robbing others. He is constantly laying traps and making plots for the ruin of the innocent and the unwary, and his interesting career engages the interest of the audience from beginning to end. In fact, judging from the reception given to the play, *Homlo Háu* bids fair to become a proverbial expression among Parsees as representing unscrupulous and dishonest persons in real life. There was a good deal in the play that was smart and humorous, and the audience was consequently kept in great good humour till the curtain fell, although the piece was rather long. The Company, which performed it, was fully worthy of such a play. It consists of some very good and experienced players among natives, among whom the person who had assumed the role of *Edal*, the lieutenant of *Homlo Háu*, is one of the very best, and, perhaps, the most popular as a comic actor. The female characters being assumed by boys, they could not, in the nature of things, be made very interesting. With the exception here and there of a tendency to overact, we may say that the performers did their several parts creditably enough. In

compliance with the prevailing taste of the play-go public, songs were very freely introduced into the pie. They were composed by Mr. Bātlivālā, a popular musician and most of them were in imitation of European airs. This is an innovation which is regarded with mixed feelings by many lovers of Indian music. Mr. Rāninā is to be congratulated on the success of the performance, and the substantial benefit it will do to a very deserving institution. The sale of the tickets has, it is said, realized something like Rs. 1,400. [Bombay Gazette, 14th April, 1888.]

એલેક્ષાંદ્રા સ્કુલના ફાયદા માટે નવો નાટક—હમે જાણીને ખુશી થયા છીએ કે એલેક્ષાંદ્રા સ્કુલના ખાસ ફાયદા માટે, આલફ્રેડ કંપની, મી. રાણીનાની કલમથી લખાયેલા એક તદ્દન નવો પારસી સંસારી એલ બજવી બતલાવનાર છે. એ એલ આવતે બરેસ્પતવારે બજવી દેખાડવાની પેઢેલાં ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી, પણ કેટલીક અડચણોને સમજે, તે બરેસ્પતવાર તા. ૧૨ મી એપ્રેલ ઉપર લઈ જવામાં આવ્યો છે. એ એલની આવગની કુલ રકમ એલેક્ષાંદ્રા સ્કુલ જેવાં એક અગતનાં ધરમખાતાંમાં આપવામાં આવનાર હોવાથી ઉમેદ છે કે એ એલને દીને શોકીન તમારાગીરેથી નાટકશાળા તમામ ચીકાર થઈ જશે. અવાધને કૂચા થયેલા કોઈ જુના એલને બદલે, આલફ્રેડ નાટક મંડળીના મલિકેએ, પોતે કેટલાક ભાગમાં જઈ, આ ધરમખાતાં માટે નવોજ એલ બજવવાનું દીલ દેખાડ્યું છે તેથી એ મંડળીના મલિકેને અરુપર ઘણી સાખાશી ધોટે છે.

[રાસ્ત ગોફતાર, ૧ લી એપ્રેલ ૧૮૮૮.]

અત્રેની એલેક્ષાંદ્રા સ્કુલના ખાસ ફાયદા માટે બજવી દેખાડવા સાર મી. નાનાબાઈ રસ્તમજી રાણીનાએ લખેલા એક નવો પારસી સંસારી એલ, આલફ્રેડ નાટક મંડળી, બરેસ્પતવાર તા. ૧૨ મી એપ્રેલને દીને, આલફ્રેડ થીએટરમાં ફરી દેખાડશે. * * *

[કચસરે હિન્દ, ૧ લી એપ્રેલ ૧૮૮૮.]

“હોમલો હાઉ” એ આવતા બરેસ્પતવારને દીને એલેક્ષાંદ્રા સ્કુલના ફાયદાને માટે આલફ્રેડ નાટક મંડળીવાળાએ કરવાને છપાવેલા ખાસ અને નવા પારસી સંસારી એલનું નામ છે. વાંચનાર જાણે તેમ એ એલ મી. નાનાબાઈ રસ્તમજી રાણીનાની પ્રસિદ્ધ

મથી લખાયેલો છે અને એક લખનાર તથા નાટક કર્તા લખનારી નાં નાનાબાઈની પ્રખ્યાતીજ એ એલની ફતેહની એક જામીનગીરી છે. એ એલની મતલબ એક માતખર માણસે કેવી રીતે પૈસા પેદા કરીધા અને તે પોતાની સઘળી દોલત છતાં સેવટે કેવાં ફેર પોંદ્યો તે વિષે ધડા આપવાની છે. એક માણસ પૈસાદાર થયો કે તેનાં પાંચ સઘળાં ઢંકાઈ જાય છે અને પૈસા તેના માન અકરામતની પાસપોર્ટ થઈ પડે છે. તેના પૈસા કેવી રીતે પેદા કરીધા છે તે કોઈ જોતું નથી, અને કુનિયામાં એટલા બધા દોલતમંદો તેવીજ રીતે દ્રવ્યવાન થયેલા છે કે પેહેલાએ પૈસા કેમ મેળવ્યા તે જાણવાની કોઈ આયશ વટીક કરતું નથી—કાંકે જે એકની એવ તો ઘણાંએની એવ છે અને એકની એવ ઉધાડનારાએ કદાચ પોતાનીજ એવ ઉધાડી પાડે એમ છે. તોપણ “હોમલો હાઉ” કેટલાં નિર્દોષિત હકદારોના હક “હાઉ” કરી જઈને તથા કેટલાં પરાયાં જણોના પૈસા “હોઈયા” કરી જઈને “હાઉ” બન્યો છે તે આ એલમાં જણાય છે અને સેવટે તેનાં રહેસેલાં લાયક ગરીબોની હાય તેને નડે છે તથા ફતેહ તેના મારેલાં ગરીબોનીજ છે તેના એક ચિત્ર દાખલ એ એલને અમે ગણીએ છીએ. આશા છે કે આવતા ભૂરૂપતવારના નાટકથી એલિકન્નંદા સ્ફુલ્લના ફૂંડને એક સારી રકમની મદદ મળશે અને આપણી જાણીતી આલફ્રેડ નાટક મંડળીના આયરુદાર તથા કસાયલા એલાડીએ એક લાયક ધર્મખાતાને મદદ આપવાને આ શુભ પરમાર્થ માથે ઉઠાવે છે તેમને શાકીન તમારાગીરીથી ધટતું ઉતેજન મળશે.

[રાસ્ત ગોફતાર, ૮ મી એપ્રેલ ૧૮૮૮.]

હોમલો હાઉ—મી. નાનાબાઈ રસ્તમજી રાણીનાની અનુભવી કલમથી લખાયેલો મજકુર નામનો ત્રણ અંકી નાટક અંગ્રેજી દ્યાનથી વાંચ્યો છે. આ નાટકની રચના રચનારે અછી સમજથી રચી છે, અને તેના સારાંશપરથી માલમ પડે છે કે જે પેચીદા મતલબથી સાંકળને સીલસીલા બનાવવામાં આવ્યો છે તે કોઈ અંગ્રેજી મતલબની નકલ હોવી જોઈએ. પ્રવેશ પાત્રોની ગોઠવણ પણ પસંદ કરવા જોગ છે. આમાં આવીન મત છે કે મી. નાનાબાઈને હાયથી લખાયેલા સરવે નાટકોમાં આ નાટક સરવોતમ તથા શ્રેષ્ઠ છે. નામને જાણતુંજ કામ હોમલો હાઉ પરથમથી તે સેવટ સુધી બજાવે છે, અને “અતે ધર્મે જય”ની કેહેવત સુજળ આ એલનો અંજામ આવે છે. નાયક તથા નાયીકાના બાગમાં પ્રેમરસ તથા પ્રીતીબાવનો સમાવ ધઈ તથા સંપીલાપણામાં સાથે કર્યો છે તે બાગણીને અછી રીતે ઉસકેરવા સાથે આનાક આપનાર છે, તેમજ કુનયાઈ અને સં-

બાબદોષર તથા ચાલુ જમાનામાં ચાલતી ચાલચલ છે. ટુકની ચીમકીનો ચટકો પણ અછો અને લાગુ પડતો લગાડયો છે. હાસ્યરસના શોકીનો માટે આ નાટકમાં જે હાસ્યરસનો રીંગાર કરવામાં આવ્યો છે, તે તાણી તોડીને અથવા ચેણુચાળાથી હસવાનો નહીં, પણ બહુ લાયક રીતે લાયક બાષામાં આવ્યો છે, જેથી નાટકની સાદી પણ સુંદર ઝમક, એદલ બરચાની, મુના બરચીની તથા રસ્તમજી લીલાઉંવાળાની ચાલુ તથા ભોળી ખેલચાલ પરથી જણાય છે કે કરતાએ લખાણમાં, સંસારમાં વપરાતી જબાનની રહી જળવી રાખ્યા સાથે સંગીનતા તથા સરજતા પરખી બહુ દુરંદેશી વાપરેલી દેખાય છે, જે તાણેલો એક વાક્ય, કાઢિયાં બ્યારે પોતાની ખેહેન મેહરાંને મળે છે ત્યારે હરખનાં આંસુ પડવાથી હોમલો હાઉ તેને ટાણો મારે છે તે વીથેનો ટાંકી બતાવયેછઃ— * * * *

બધા ભાગોમાં અગત વીનાનો ભાગ દોલીનો જણાય છે; જો એ ભાગે ખાતલ કરવામાં આવેલો હોતો તો નાટકના સાધણને કશીખી અડચણ થતો નહીં એવું જણાય છે. જગે જગે ગાયનોનો રાણગાર પણ મુનાશીખ છે અને તે જણીતા પ્રીદાઝને હાથે જોડાયલાં છે એટલે ખલકતને ખાત્રી આપવાની કશી અગત નથી. મચકુર ખેલ આવતા બરસપતવારને દીને એલેકજાંદ્રા સ્કુલના ફૂંડ માટે બજવી ખતાવવામાં આવશે એટલા માટે એ ખેલનો ટુક સાર આવેલો અર્થ નહીં ગણાયે. * * * *

[કચસરે હિન્દ, ૮ મી એપ્રેલ ૧૮૮૮.]

હોમલો હાઉ—મીં નાનાબાઈ રસ્તમજી રાણીનાનો નવો પારસી ખેલ “હોમલો હાઉ” ચાલકરેડ નાટક મંડળીવાળાએ આજે રાતના, ચાલકરેડ નાટકશાળામાં એલેક્ષાંદ્રા સ્કુલના કાયદા માટે, પેહેલીજ વાર, બજવી ખતાવનાર છે. આ ખેલ લોકપ્રીય થવો જોઈએ, કારણ કે તે બહુ અચ્છી રીતે લખાયો છે તથા કુટુંબ તમારાગીરને બહુ પસંદ થઈ પડે એવું તેમાં આમેજ કરવાને મીં રાણીનાએ પોતાના અનુભવનો પૂરતો ઉપયોગ કર્યો છે. “એદલ હરીમ” (મીં કાવજીયા) નામનો એક બરચો નોકર પોતાની બરચી બારાથી તમારાગીરને હસવાનો અસાધારણ ખોરાક આપશે. દીકટાના મોઢા દર છતાં સંખ્યાબંધ દીકટા ખપી ગઈ છે. [જમે જમશેદ, ૧૨ મી એપ્રેલ ૧૮૮૮.]

શેઠ નાનાભાઈ રાણીનાનો

“હોમલો હાઉ.”

અમે જમશેદને માટે ખાસ નુકતેચીની જાણગીર

બેહેશમજી મરજખાન.)

ગયા ભરેસ્પતવારે આલફ્રેડ નાટક મંડળીએ એલેક્ઝાન્ડરના ફાયદા માટે, ઉપલાં નામનો જે એલ રજુ કર્યો હતો, તેનું નવન કાંઈકે આનાકાનીથી આજ રાત્રે કરવાનું મેં માથે લીધું છે. આ આનાકાનીના એક ઉપરાંત વધુ કારણ છે. પેહેલું તો એ કે આ એલ ધરમના કામ માટે કરવામાં આવ્યો હતો, માટે તેમાં ઘણી ખારી-કાથી જોવું એ કદાપી ખીન જરૂરનું ગણાય. ખીજું તો એ એલ મારા મીત્ર મી. નાનાભાઈ રાણીનાની કારકીરદી તજે બજવાયો છે અને વખતે તેનું વીવિચન કરતાં મને એ કલમખાજ ઉસ્તાદ સાથે તકરારમાં ઉતરવું પડે. આ સઘલી અગવડ છતાં હું શેઠ નાનાભાઈ રાણીનાના સવભાવને પીછાનું છું અને મને ખાતરી છે કે એવણના લખાણના આ એલ જીથે એક આપએખતીયાર તમારાગીર થું ધારે છે તે જાણવાને તેવણ તકયાર રહેશે.

મારું ખાલેસ મત એવું છે કે ખુદ એલ શેઠ નાનાભાઈની રાખેતાની તેજી છટાથી લખાયલો છે, અને કેટલાક ‘સીનો’ લાંબા છતાં બાશમાં કઢવત અને લખાણમાં મીઠાસ છે, એટલા માટે જો આ એલ નીરાકુળ થયો હોય તો તેના દાશમાંથી લખનારને હમે મુકત કરીયે છઠ્ઠાએ. ખુદ લખાણમાં એકાદ બે ટુકાણે આખડ ગુચડ જોવું છે ખરું. *

* * * * *

સારારા એલનું લખાણ મજબુત, પલાટ સારું, સીનગી ઠીક, આકર્ષક કમજોર, ગાયનો કંગાલ અને એલાડીઓના પેહેરવાસમાં દખલતી બેદરકારી એવું અમારું સંક્ષેપમાં ખીનસંવારથી મત છે.

[અમે જમશેદ, ૧૪ મી એપ્રિલ ૧૮૮૮.]

એલેક્ઝાન્ડર રકુલના ફાયદાને માટે આલફ્રેડ નાટક મંડળીએ કલો હોમલો હાઉ નામનો પારસી સંસારી એલ તમારાગીર આલ-

નાનાભાઈ રાણીનાની કલમથી આપેલાં ચિત્રે, ગમત તો આ
કુનિયાંએ તે ઉપરથી જે ઘડા કહાડવાનો છે, તે ઘડાખી
રથી લેવામાં આવે તો એ આલાક નાટકકર્તાની મહેનતને
જરા મળ્યો એમ કહેવાય. આલ્ફ્રેડ નાટક મંડળીએ
એલેક્ઝાન્દ્રા સ્કુલના ફંડમાં સુમારે રૂ. ૧૪૦૦ નો ઉમેરો
પાછો તેમની એ મહેનત બરેલી સંપાવતને મોટી શાખાથી

[રાસ્ત ગોફતાર, ૧૫ મી એપ્રિલ]

હોમલો હાઉ—મી. નાનાભાઈ રસ્તમજી રાણીનાને હા
લખાયેલો ઉપલાં નામનો એલ, બરેસ્પતવાર, તા. ૧૨ મીની રોતે
આલ્ફ્રેડ નાટક મંડળીએ બજવી ખતાવ્યો હતો. તમારાગીરની ૪૪
મી. રાણીનાની કારકીરદીને જેમ આપવાની ગવાહી માટે પુરતી હતી
અને તેમાં મી. જમશેદજી ખરશેદજી કામાની અથાગ મહેનતનો
ઠીક બદલો મળેલો જણાતો હતો. એલ સામઠી રીતે લેતાં ઠીક
બજવી ખતાવવામાં આવ્યો હતો, તેમજ દેખાવો પાછળખી સાફ ધ્યાન
આપવામાં આવ્યું હતું; મુખ્ય કરી છેલ્લો દેખાવ તારીફ લાયક હતો;
જગે જગે લખાણની ઝમક તમારાગીરની ટાળીઓથી તથા ઈતેજરી
સાયની રમુજથી સાફ જણાઈ આવતી હતી. એલાડીએએ પણ ઉલટ
ખતાવી હતી. અમારા ધારવા મુજબ જે પાત્રોમાં તથા “ગ્રેટ અપ”
કરવામાં થોડાક ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હતો તો એલને જે રોનક
મળી છે તેથી વધુ મળતે. * * *

એલમાં મુકેલાં ગાયનો મી. શ્રીરામની કલમથી જોડાયેલાં હતાં,
અને તેની બાષા સાંભળનારાંએને સ્પષ્ટ સમજતી હતી. વળી અ-
મારા વીચાર પ્રમાણે ઘણી ખરી “રાહ” પણ હવડાંના “ટેસ્ટ”ને
અનુસરતી હતી. દુકમાં આ એલમાં સરવે બાબદપર અરજી ધ્યાન
આપવામાં આવ્યું છે, એટલું ખાતરીથી કહી શકાય છે. એ રાતના
એલની કુલે આવક રૂ. ૧૪૦૦ ઉપરની થયેલી જણાય છે અને એવી
રીતે એક જાણીતી સ્કુલને મદદ કરવા માટે આલ્ફ્રેડ મંડળીના મા-
લેકોએ જે દુલાપણું ખતાવ્યું છે તે ધણું માનપુરવક છે, માટે તેઓને
આ કામના બદલામાં પ્રજાએ ઘટતો આશરો આપવો ઘટે છે.

[ક્રિસરે હિન્દ, ૧૫ મી એપ્રિલ ૧૮૮૮.]

